

Per scoprire le radici dell'albero genealogico bisogna essere muniti di conoscenza e coraggio, cose che a noi albanesi non mancano. «Le stelle non si vergognano di sembrare lucciole, ma anche le lucciole si onorano di sembrare stelle».

RRËNJËT

LE RADICI

GIORNALE INDIPENDENTE

❖ Anno 23
❖ Numero 3
❖ Giugno 2025

❖ Mensile di attualità e cultura italo-albanese
Direttore editoriale: Hasan Aliaj

❖ Distribuzione gratuita in:
Albania, Australia,
Belgio, Canada, Germania,
Grecia, Francia, Italia,
Stati Uniti e Svizzera

SAN DANA: DALLA LEGGENDA ALLA LUCE DELLA VERITÀ

Di ANTONIO BIASCO – San Dana (Lecce)

Nel sud Italia, in un piccolo borgo chiamato San Dana, intere generazioni sono cresciute con un racconto toccante ed eroico: un giovane di Valona, giunto a Leuca nel X secolo per servire la Vergine Santissima nel celebre santuario, che cadde martire per mano dei saraceni mentre proteggeva le ostie consacrate. Secondo questa tradizione orale, il paese di San Dana sarebbe sorto proprio nel luogo del suo martirio. Ma come ogni leggenda, anche questa ha il suo fascino emotivo, ma non sempre un fondamento nella verità storica.

La verità secondo la Chiesa Ortodossa

Alla ricerca dei fatti, la fonte più antica e affidabile riguardante San Dana si trova nel Sinassario della Chiesa Ortodossa, un testo liturgico che registra la vita e l'opera dei santi per ogni giorno dell'anno. Il 16 gennaio si commemora San

Danatte (Dana), Lettore di Valona e la descrizione che ne viene data è chiara e collocata storicamente nell'epoca delle prime persecuzioni contro i cristiani, tra la fine del III e l'inizio del IV secolo. Dana era un lettore (ministro) della prima Chiesa a Valona. In un'epoca in cui il paganesimo era ancora forte nei villaggi circostanti e il cristianesimo cominciava a prendere radici nelle città costiere, la sua chiesa venne attaccata. Dana, con coraggio e rara dedizione, riuscì a mettere in salvo i vasi sacri e l'Eucaristia, per sottrarli alla profanazione. Ma la via della salvezza non fu semplice. Fu inseguito, catturato e posto davanti a una scelta: rinnegare Cristo e offrire sacrifici al dio pagano Dioniso (Bacco) oppure affrontare la morte. Scelse di rimanere fedele. Dopo crudeli torture, fu ucciso e il suo corpo gettato in mare.

Il primo martire conosciuto di Valona

San Dana è probabilmente il primo martire documentato della città di Valona, e la sua figura rappresenta non solo un simbolo di fede, ma anche una finestra aperta sul primo cristianesimo albanese, spesso trascurato nella nostra ricerca storica. Se la leggenda di San Dana nel Salento è una testimonianza dell'amore popolare verso questa figura, la verità del Sinassario ci restituisce un santo reale, con un tempo, un luogo e un contesto storicamente precisi. Questo San Dana non è un personaggio mitico trasferito nel Salento, ma un testimone vivo della diffusione della fede sulle rive adriatiche, in un'epoca oscura e pericolosa per i cristiani.

Onore alla tradizione, ma con radici nella verità

Non vi è nulla di male nel conservare memorie popolari o leggende che danno anima a un luogo. Ma è dovere degli storici e della Chiesa fare luce sulle vere radici della fede e dei suoi testimoni. San Dana non ha bisogno di essere ulteriormente mitizzato. È già una figura gloriosa: un vero martire, antico e devoto, un faro della luce cristiana sulle coste albanesi.

SHËN DANA: NGA LEGJENDA NË DRITËN E SË VËRTETËS

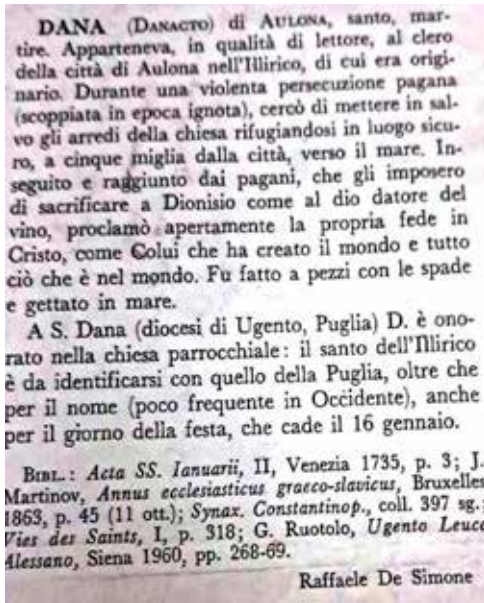
Në jug të Italisë, në një fshat të vogël të quajtur San Dana, breza të tërë janë rritur me një tregim prekës e heroik: një djalosh nga Vlora, që në shekullin X mbërriti në Leuca për t'i shërbyer Zojës së Bekuar në shenjtërore, dhe që ra martir në duart e saracenëve, duke mbrojtur me jetë hostiet e shuguruara. Sipas kësaj tradicioni gojore, fshati San Dana lindi në vendin e martirizimit të tij. Por si çdo legjendë, edhe kjo ka bukurinë e saj emocionale, por jo gjithmonë themelin e saj në të vërtetën historike.

Sipas Kishës Ortodokse e vërteta

Në kërkim të fakteve, burimi më i hershëm dhe i besueshëm për Shën Danën ndodhet në Sinaksarin e Kishës Ortodokse, një tekst liturgjik që regjistron jetën dhe veprën e shenjtoreve për çdo ditë të vitit. Më 16 janar, përkujtohet Shën Danakti (Dana) Lexuesi nga Vlora – dhe përshkrimi që ofrohet është i qartë dhe historikisht i vendosur në kohën e persekutimeve të hershme të krishterëve, në fund të shekullit të III-të ose fillim të shekullit IV. Dana ishte një shërbestar (lexues) i Kishës së hershme në Vlorë. Në një kohë kur paganizmi ishte ende i fortë në fshatrat përreth dhe krishterimi po zinte rrënjë në qytetet bregdetare, ndodhi një sulm ndaj kishës së tij. Dana, me guxim dhe përkushtim të rrallë, arriti të shpëtonte enët e shenjtë dhe Eukaristinë, për të mos rënë në duart e profanuesve. Por rruga e shpëtimit nuk ishte e lehtë. Ai u ndoq, u kap dhe u vu përballë një zgjedhjeje: të mohojë Krishtin dhe të bëjë fljime për perëndinë pagan Dionis (Bako), ose të përballtet me vdekjen. Ai zgjodhi të qëndrojë besnik. Pas torturave të rënda, u vra dhe trupi i tij u hodh në det.

Martiri i parë i njohur i Vlorës

Shën Dana është ndoshta martiri i parë i dokumentuar i qytetit të Vlorës, dhe figura e tij përfaqëson jo thjesht një simbol besimi, por edhe një dritare drejt krishterimit të hershëm shqiptar, i cili shpesh mbetet në hije në studimet tona

historike. Nëse legjenda e San Danës është një dëshmi e dashurisë popullore për këtë figurë, e vërteta sipas Sinaksarit na jep një shenjtor real, me vend, kohë dhe kontekst të saktë historik. Ky Shën Dana nuk është një figurë mitike e zhvendosur në Salento, por një dëshmitar i gjallë i përhapjes së fesë në brigjet e Adriatikut, në një kohë të errët dhe të rrezikshme për të krishterët.

Nderim për traditën, por me rrënjë në të vërtetën

Nuk ka asgjë të keqe në ruajtjen e kujtimeve popullore apo legjendave që i japin shpirt një vendi. Por është detyrë e historianëve dhe e Kishës që të ndriçojnë rrënjët e vërteta të fesë dhe dëshmitarëve të saj. Shën Dana nuk ka nevojë të mitizohet më shumë sesa është. Ai është tashmë një figurë e lavdishme: një martir i vërtetë, i hershëm dhe i përkushtuar, një fener i dritës së krishterimit në brigjet shqiptare.

IL PRIMO TROFEO PER SAN DANA: UN PONTE TRA SALENTO E VALONA

Tutto pronto per la nuova edizione della Regata Internazionale Brindisi-Valona, che prenderà il via il 4 luglio dai lidi salentini per giungere, in un simbolico abbraccio, sulle coste opposte dell'Adriatico, con approdo nella sempre più affascinante città di Valona. Un evento sportivo molto atteso, che quest'anno si arricchisce di una nuova iniziativa pensata per sottolineare ancora di più gli antichi legami di amicizia tra i due popoli che si affacciano su questo mare, con un'attenzione speciale verso la città di Valona. Nasce così il "Trofeo San Dana – Shen Danakt – Vlora", promosso dall'Associazione Culturale "Ponti non Muri" e dalla Lega Navale di Brindisi, che verrà assegnato al primo classificato della gara velica. San Dana è infatti il santo patrono di Valona, un martire cristiano dei primi secoli, venerato esclusivamente in terra salentina, nel piccolo borgo di San Dana, nel Capo di Leuca, che porta il suo nome e lo ha eletto da sempre a proprio protettore. Un culto antichissimo, custodito con devozione, che testimonia la familiarità e l'intensità degli scambi tra le due sponde, sicuramente ancora più vivi in epoche storiche passate.

San Dana celebra il suo santo ogni anno in due momenti: il 16 gennaio e la prima domenica di agosto – che quest'anno cade il 3 agosto. Il giorno seguente, lunedì 4 agosto, il borgo ospiterà anche l'ottava edizione di "Salento-Albania. Un ponte tra le due sponde", evento nato per promuovere e valorizzare il

ricco patrimonio storico-culturale comune. San Dana è frazione di Gagliano del Capo, un altro centro che ben rappresenta i profondi legami tra Italia e Albania. Gagliano fu infatti il feudo di Andronica Arianiti, vedova del celebre eroe nazionale albanese Giorgio Castriota Scanderbeg, il "Milite Christi", strenuo difensore della civiltà europea e della stessa Albania dall'invasione ottomana. Nel 1498, il re di Napoli donò Gagliano ad Andronica, e il feudo rimase alla sua discendenza per oltre un secolo e mezzo. "Oggi la storia di Andronica, e del suo feudo di Gagliano del Capo, è raccontata dal regista albanese YLLI PEPO nel suo documentario dal titolo: "Una Principessa Europea", già proiettato con successo nelle sale della capitale Tirana ". Tutto questo è simbolicamente rappresentato dal "Trofeo San Dana – Shen Danakt – Vlora", un pregiato piatto in ceramica della tradizione salentina, firmato dalla rinomata bottega di artigianato artistico di Agostino Branca, attiva a Tricase (Lecce). Sport, storia e cultura si fondono insieme in questa avventura entusiasmante che, solcando le onde dell'Adriatico, ci conduce all'abbraccio di un popolo fratello, portando con sé un messaggio potente di amicizia, pace e solidarietà. Buona Regata a tutti!

TROFEU I PARË PËR SHËN DANËN: NJË URË MES SALENTO DHE VLORËS

Gjithçka është gati për edicionin e ri të Regatës Ndërkombëtare Brindisi-Vlorë, e cila do të nisë më 4 korrik nga brigjet e Salentos, për të mbërritur – në një përqafim simbolik – në bregun përballë të Adriatikut, në qytetin gjithnjë e më tërheqës të Vlorës. Një ngjarje sportive shumë e pritur, e cila këtë vit pasurohet me një nismë të re, të menduar për të theksuar edhe më shumë lidhjet e lashta të miqësisë mes dy popujve që ndajnë këtë det, me një vëmendje të veçantë ndaj qytetit të Vlorës. Kështu lind "Trofeu Shën Dana – Shen Danakt – Vlora", i promovuar nga Shoqata Kulturorë "Ura, jo Mure" dhe nga Lidhja Detare e Brindizit, i cili do t'i dorëzohet fituesit të parë të garës velistike.

Shën Dana është shenjtori mbrojtës i Vlorës, një martir i krishterë i shëkuqjeve të parë, që nderohet vetëm në tokën e Salentos, në fshatin e vogël San Dana në Capo di Leuca, që mban emrin e tij dhe që gjithmonë e ka pasur si mbrojtës të vetin. Një kult shumë i lashtë, i ruajtur me përkushtim, që dëshmon për shkëmbimet e ngushta dhe të vazhdueshme mes dy brigjeve – edhe më të theksuara në epokat e mëparshme historike.

San Dana feston shenjtorin e saj çdo vit në dy momente: më 16 janar dhe të dielën e parë të gushtit – që

këtë vit përkon me 3 gusht. Ndërsa të hënën, më 4 gusht, fshati do të mirëpresë edicionin e tetë të ngjarjes "Salento-Shqipëri. Një urë mes dy brigjeve", e krijuar për të promovuar dhe vlerësuar trashëgiminë e pasur historiko-kulturore të përbashkët. San Dana është njësi administrative e komunës Gagliano del Capo, një tjetër qendër që përfaqëson fuqishëm lidhjet mes Italisë dhe Shqipërisë. Përkishtë Gagliano ishte feudi i Andronika Arianitit, vejuhës së heroit legjendar kombëtar shqiptar Gjergj Kastrioti Skënderbeu, "Militi i Krishtit", mbrojtës i qytetërimit evropian dhe i Shqipërisë kundër pushtimit osman. Në vitin 1498, mbreti i Napolit ia dhuroi Gaglianon Andronikës, dhe feudi mbeti në trashëgiminë e saj për më shumë se një shekull e gjysmë. Sot, historia e Andronikës dhe e feudit të saj Gagliano del Capo rrëfëhet nga regjisori shqiptar Ylli Pepo në dokumentarin me titullin: "Një Princeshë Europiane", tashmë i shfaqur me sukses në kinematë e kryeqytetit Tiranë. E gjithë kjo përfaqësohet në mënyrë simbolike nga "Trofeu Shën Dana – Shen Danakt – Vlora", një pjatë e çmuar qeramike e traditës salentine, e realizuar nga punishteja e njohur e artizanatit artistik Agostino Branca, me qendër në Tricase (Lecce). Sporti, historia dhe kultura bashkohen në këtë aventurë emocionuese, që duke lundruar mbi dallgët e Adriatikut, na çon drejt përqaimit të një populli vëlla, duke përcjellë një mesazh të fuqishëm miqësie, paqeje dhe solidariteti. Regatë të mbarë për të gjithë!

MISTERET PELLASGJIKE

**Zbulimi i urtësisve të lashta nga libri
“Misteret e Pellazgëve” i Leonida Anagnosti - Ndrenika.**

Nga **ERLET SHAQE** - Luksemburg

Në arkivat e parahistorisë evropiane, Pellazgët shfaqen si një nga kulturat më enigmatike dhe më thelbësore. Kontributet e tyre në spiritualitetin, filozofinë dhe evolucionin kulturor janë subjektet e librit “Misteret e Pellazgëve” i shkruar në Vuno, Himarë nga Leonida Ndrenika (Anagnosti) në 12 Shtator 1932, i cili thellohet në praktikatat e Pellazgëve të lashtë dhe ndikimin e tyre në vazhdimësi. Ky shkrim eksploron temat thelbësore të kësaj vepre, nga misteret e shenjta në antikitetin e hershëm deri te lidhjet e Pellazgëve me filozofinë në vazhdimësi, duke ofruar një pamje gjithëpërfshirëse të këtij qytetërimi magjepsës. Autori i konsideron Pellazgët shpesh si pararendës të qytetërimeve klasike të gadishullit Ilirik, duke lënë gjurmë të pashlyeshme në zhvillimin shpirtëror dhe kulturor të Evropës. Në qendër të trashëgimisë së tyre janë Misteret Eleusiniane dhe Kabiriane, rite të shenjta të kremtuara në Eleusi dhe Samotraki. Këto mistere, të mbuluara me fshehtësinë e kohës, nuk ishin thjesht praktika fetare, por eksplorime të thella të moralit, filozofisë, vdekjes dhe rilindjes.

Misteret Eleusiniane rrotullohen rreth narrativës mitologjike të Demetrës perëndeshës së lashtë të korrave dhe së hijës së saj Persefonës (Kora, “korra-t bujqësore”) të kultit të bujqësisë, duke simbolizuar temat e vdekjes, rilindjes dhe natyrës ciklike të jetës. Popullsia pellazgjike iu nënshtrohej riteve fillestare që pasqyronin vdekjen dhe rilindjen metaforike, duke nxitur ndriçimin shpirtëror dhe një vizion të jetës së pëtejme. Rituale të përfshinin agjërimin, pastrimin dhe rishfaqje dramatike të ngjarjeve mitologjike. Një simbol i dukshëm ishte kalliu i grurit, i paraqitur tek praktikantët si “misteri më i madh”, që përfaqëson ringjalljen dhe përjetësimin e jetës. Ceremonitë konsideroheshin si pastrim moral dhe shpirtëror, duke i udhëhequr praktikantët pellazgjikë drejt një kuptimi më të thellë të ekzistencës së tyre dhe lidhjes me hyjnoren. Misteret Kabiriane të cilat festoheshin në ishullin e Samotrakës, ishin po aq domethënëse. Këto rite, të zhytura në filozofinë hermetike, duke përfshirë artin e alkimisë, bashkimit astral (të besimit druid-drurit) dhe transformimit moral. Libri të njeh me konceptin e shndërrimit shpirtëror dhe fizik, ku ndjekja e “arit filozofik” simbolizonte përsosmërinë personale dhe morale.

Fjongoja e kuqe, një shenjë dalluese e fillimit,

shërbeu si një hajmali mbrojtëse dhe një kujtesë e virtyteve të kultivuara përmes këtyre mistereve. Figura të shquara si e Orfeut dhe Pitagorës thuhet se u ndikuan nga këto mësimet, duke theksuar ndikimin e gjerë të spiritualitetit pellazgjik. Libri nënvizon se si misteret e Pellazgëve hodhën themelet për përparimet filozofike dhe morale në popujt e hershëm të gadishullit Ilirik. Mësimet e tyre theksonin harmoninë me rendin natyror dhe hyjnor, duke frymëzuar mendimtarët e mëvonshëm si Platoni dhe Pitagora. Doktrina e metapsikozës (transmigrimit të shpirtit) dhe ideja e pastrimit shpirtëror ishin qendra e botëkuptimit pellazgjik, duke rrezatuar thellë me filozofitë morale të antikitetit klasik. Pitagora, në veçanti, u tërhoq shumë nga mençuria pellazgjike. Risitë e tij matematikore dhe filozofike pasqyruan theksin e tyre në rendin universal dhe pavdekësinë e shpirtit. Shkolla e tij në Kroton pasqyronte fokusin pellazgjik në disiplinën morale, harmoninë e përbashkët shoqërore dhe intelektualizmin.

Libri thellohet në ritualet dhe simbolet që përcaktojnë misteret pellazgjike. Këto përfshijnë akte agjërimi, pastrimi dhe të natyralizmit, duke synuar që të kapërcejnë shqetësimet tokësore dhe të arrijnë kungimin hyjnor. Ekstazia, siç përshkruhet në libër, është një gjendje fizike dhe shpirtërore, duke iu mundësuar pjesëmarrësve të përjetojnë bashkim me hyjnoren. Objektet dhe ritualet e shenjta kishin kuptime të thella simbolike. Kalliri i grurit, fjongot e kuqe dhe formulat e sakramentit shërbyen të gjitha si kanale për të vërtetat shpirtërore. Këto simbole, ndonëse ezoterike, u krijuan për të frymëzuar introspeksionin dhe për të ngritur shpirtin drejt vetëdijes më të lartë. Një nga aspektet intriguese të librit është lidhja e tij midis mistereve pellazgjike dhe masonërisë moderne. Të dyja traditat theksojnë përsosjen morale, vëllazërinë dhe ndjekjen e të vërtetave universale. Autori sugjeron se trashëgimia e pellazgëve vazhdon në përpjekjet bashkëkohore për të nxitur unitetin dhe rritjen shpirtërore.

Masoneria, me idealet e saj të lirisë, barazisë dhe vëllazërisë, portretizohet si një mishërim modern i vlerave të lashta pellazgjike. Propozimi për një qendër ndërkombëtare masonike nënvizon rëndësinë e qëndrueshme të këtyre mësimëve të lashta, duke ofruar një platformë për bashkimin dhe ndriçimin global. Një tjetër aspekt magjepsës i librit është diskutimi i lidhjes midis pellazgëve dhe popullit shqiptar. Autori nxjerr në pah vazhdimësitë gjuhësore dhe kulturore, duke sugjeruar se trashëgimia moderne shqiptare ruan elemente të traditave pellazgjike. Gjuha shqipe, me karakteristikat e saj unike, parashtrohet si pasardhëse e gjuhës së lashtë pellazgjike. Gjithashtu, libri nënvizon rëndësinë gjeografike të Shqipërisë si pjesë e atdheut të lashtë pellazgjik, duke theksuar rolin e saj në ruajtjen e praktikave të tyre shpirtërore dhe kulturore disa prej tyre deri në ditët e sotme. Kjo lidhje shihet si një urë lidhëse midis botës së lashtë dhe kulturave bashkëkohore ballkanike të më vonëshme, duke ofruar njohuri të vlefshme për vazhdueshmërinë e ndikimit pellazgjik.

Libri Misteret e Pellazgëve i pozicionojnë pellazgët si një gur parësor themeli i zhvillimit shpirtëror dhe kulturor evropian që do ndikojë në mijëvjeçarët e mëvonshëm. Misteret e tyre, të zhytura në simbolika dhe njohuri të thella filozofike, vazhdojnë të frymëzojnë mendimin modern edhe sot. Duke eksploruar ritet dhe besimet e tyre, libri i fton lexuesit të reflektojnë mbi kërkimin e përjetshmërisë, bashkimit dhe transcendentës. Ndërsa njerëzimi përballët me çështjet e identitetit dhe qëllimit të tij, mençuria e pellazgëve ofron një dritë shprese. Theksi i tyre te integriteti moral, ndriçimi shpirtëror dhe harmonia e përbashkët shërben si një kujtesë për trashëgiminë tonë të përbashkët dhe me potencial për rritje që shërbeu për shumë kultura të tjera në antikitet. Një përjetshëm objektivi të mistereve të tyre, ne shohim jo vetëm themelet e origjinës së qytetërimit, por edhe aspiratat e qëndrueshme të shpirtit njerëzor. Leonida Anagnosti Ndrenika është autori i librit të titulluar “Mysteres des Pelasges”, “Misteret e Pellazgëve” në 1932, i shkruar në Vouno, Himarë në gjuhën frënge, megjithëse i mbushur me referenca pellazge, dhe antikitetit grek dhe latin, u shtyp nga S.G. Loissios në Korfuz. Kopertina e librit “Misteret e Pellazgëve” përfshin citate nga Pitagora dhe Virgjili, dhe shfaq në mënyrë të dukshme “Vulën e Solomomit”, e cila përfshin shkronjën “G” mbase si për të dëshmuar se grali i shenjtë fshihet tek gjuha pellazgjike dhe ajo shqip.

Shënimi: Ribotimi i kësaj vepre nga zonja Fitije Picari përfaqëson një ndër përpjekjet më të rëndësishme dhe me peshë në fushën e studimeve historike, pasi sjell në dritë elementë të rinj shkencorë mbi pellazgët, të cilët deri më sot kanë mbetur të patrajtuar ose të lënë në hije. Për këtë arrihtë të çmuar, meriton mirënjohjen tonë të veçantë kjo zonjë, e cila me pasion, këmbëngulje dhe përkushtim të admirueshëm, na dorëzoi një vepër që pasuron dijen tonë kombëtare.

I MISTERI DEI PELASGI

La scoperta delle antiche saggezze nel libro di Leonida Anagnosti - Ndrenika.

Di **ERLET SHAQE** - Lusemburgo

Negli archivi della preistoria europea, i Pelasgi appaiono come una delle culture più enigmatiche e fondamentali. I loro contributi alla spiritualità, filosofia ed evoluzione culturale sono i temi del libro “I Misteri dei Pelasgi”, scritto a Vuno Himarë da Leonida Ndrenika (Anagnosti), il 12 settembre 1932, in cui l'autore esplora in profondità le pratiche degli antichi Pelasgi e il loro impatto continuo. L'opera indaga i temi fondamentali dai misteri sacri nell'antichità fino ai legami dei Pelasgi con la filosofia nel corso del tempo, offrendo una visione completa dell'affascinante civiltà di questo popolo. L'autore considera i Pelasgi spesso come i precursori delle civiltà classiche della penisola illirica, lasciando tracce indelebili nello sviluppo spirituale e culturale dell'Europa. Al centro della loro eredità ci sono i Misteri Eleusini e Cabirici, rituali sacri celebrati a Eleusi e in Samotracia. Questi misteri, avvolti nel mistero del tempo, non erano semplici pratiche religiose, ma esplorazioni

dell'anima. La sua scuola a Crotone rifletteva l'orientamento pelasgico nella disciplina morale, nell'armonia sociale comune e nell'intellettualismo. Il libro esplora i rituali e i simboli che definivano i misteri pelasgici. Questi includevano atti di digiuno, purificazione e naturalismo, mirando a superare le preoccupazioni terrene e raggiungere l'unione divina. L'estasi, come descritta nel libro, è uno stato fisico e spirituale che consente ai partecipanti di sperimentare l'unione con il divino. Oggetti e rituali sacri avevano significati profondi simbolici. La spiga di grano, i nastri rossi e le formule del sacramento servivano tutti come canali delle verità spirituali. Questi simboli, sebbene esoterici, furono creati per ispirare l'introspezione e innalzare lo spirito a una consapevolezza superiore.

Uno degli aspetti affascinanti del trattato è la sua connessione tra i misteri pelasgici e la massoneria moderna. Entrambe le tradizioni enfaticizzano la perfezione morale, la fratellanza e il perseguimento delle verità universali. L'autore suggerisce che l'eredità dei Pelasgi continua negli sforzi contemporanei di

promozione dell'unità e della crescita spirituale. La massoneria, con i suoi ideali di libertà, uguaglianza e fratellanza, è rappresentata come una incarnazione moderna dei valori antichi pelasgici. La proposta per un centro internazionale massonico sottolinea l'importanza duratura di questi antichi insegnamenti, offrendo una piattaforma per l'unità e l'illuminazione globale. Un altro aspetto affascinante del libro è la discussione sulla connessione tra i Pelasgi e il popolo albanese. L'autore evidenzia le continuità linguistiche e culturali, suggerendo che l'eredità moderna albanese conserva elementi delle tradizioni pelasgiche. La lingua albanese, con le sue caratteristiche

profonde della moralità, filosofia, morte e rinascita.

I Misteri Eleusini ruotano attorno alla narrazione mitologica di Demetra, la dea antica delle messi, e di sua figlia Persefone (Kora, “kora-t bujqësore”), del culto agricolo, simboleggiando i temi della morte, della rinascita e della natura ciclica della vita. La popolazione pelasgica si sottoponeva a rituali iniziali che riflettevano la morte e la rinascita metaforica, promuovendo l'illuminazione spirituale e una visione della vita nell'aldilà. I rituali includevano il digiuno, la purificazione e la rievocazione drammatica di eventi mitologici. Un simbolo evidente era la spiga di grano, rappresentata dai praticanti come “il mistero più grande”, che simboleggiava la resurrezione e l'immortalità della vita. Le cerimonie erano considerate come purificazione morale e spirituale, capaci di guidare i praticanti pelasgici a una comprensione più profonda della loro esistenza e del loro legame con il divino.

I Misteri Cabirici, celebrati sull'isola di Samotracia, erano altrettanto significativi. Questi rituali, immersi nella filosofia ermetica, includevano l'arte dell'alchimia, l'unione astrale (del credo druidico) e la trasformazione morale. Il libro introduce al concetto di trasformazione spirituale e fisica, dove il perseguimento dell'“oro filosofico” simboleggiava la perfezione personale e morale. Il nastro rosso, elemento iniziale di connotazione, serviva come amuleto protettivo e promemoria delle virtù coltivate attraverso questi misteri. Figure di rilievo come Orfeo e Pitagora si dice che siano state influenzate da questi insegnamenti, sottolineando l'ampio impatto della spiritualità pelasgica. L'opera sottolinea come i misteri dei Pelasgi abbiano gettato le fondamenta ai progressi filosofici e morali dei popoli antichi della penisola illirica. I loro insegnamenti enfaticizzavano l'armonia con l'ordine naturale e divino, ispirando pensatori successivi come Platone e Pitagora. La dottrina della metempsicosi (la trasmigrazione dell'anima) e l'idea della purificazione spirituale erano al centro della visione del mondo pelasgica, irradiando profondamente le filosofie morali dell'antichità classica.

Pitagora, in particolare, fu molto influenzato dalla saggezza pelasgica. Le sue innovazioni matematiche e filosofiche riflettevano l'accento dei Pelasgi sull'ordine universale e sull'immortalità

uniche, è proposta come discendente della lingua pelasgica antica. Inoltre, il libro sottolinea l'importanza geografica dell'Albania come parte della terra dei Pelasgi antichi, evidenziando il suo ruolo nella conservazione delle loro pratiche spirituali e culturali, alcune delle quali arrivano fino ai giorni nostri. Questo legame è visto come un ponte tra il mondo antico e le culture balcaniche successive, offrendo preziose conoscenze sulla continuità dell'influenza pelasgica. Il libro “I Misteri dei Pelasgi” posiziona i Pelasgi come una pietra angolare dello sviluppo spirituale e culturale europeo che avrebbe influenzato i millenni successivi. I loro misteri, ricchi di simbolismo e conoscenze filosofiche profonde, continuano a ispirare il pensiero moderno anche oggi. Esplorando i loro rituali e credenze, si invitano i lettori a riflettere sulla ricerca dell'immortalità, dell'unione e della trascendenza. Mentre l'umanità affronta le questioni della sua identità e del suo scopo, la saggezza dei Pelasgi offre una luce di speranza. Il loro accento sull'integrità morale, sull'illuminazione spirituale e sull'armonia comune serve da monito per la nostra eredità condivisa e con il potenziale di crescita che ha influenzato molte altre culture nell'antichità. Attraverso l'obiettivo dei loro misteri, vediamo non solo le fondamenta dell'origine della civiltà, ma anche le aspirazioni durature dello spirito umano. Leonida Anagnosti Ndrenika è l'autore del libro intitolato “Mysteres des Pelasges”, “I Misteri dei Pelasgi” scritto nel 1932 a Vouno, Himarë in lingua francese, anche se ricco di riferimenti pelasgici e dell'antichità greca e latina, stampato da S.G. Loissios a Corfù. La copertura del libro “I Misteri dei Pelasgi” include citazioni di Pitagora e Virgilio, e presenta in modo prominente “Il Sigillo di Salomone”, che include la lettera “G”, forse per testimoniare che il Santo Graal si nasconde nel linguaggio pelasgico e in quello albanese.

Nota: La ristampa di quest'opera a cura della signora Fitije Picari rappresenta uno dei contributi più significativi e autorevoli nel campo degli studi storici, poiché porta alla luce elementi scientifici inediti sui Pelasgi, finora trascurati o rimasti nell'ombra. Per questo risultato prezioso, va il nostro più sentito ringraziamento a questa signora che, con passione, tenacia e un'ammirevole dedizione, ci ha consegnato un'opera che arricchisce il patrimonio della nostra conoscenza nazionale.

RRËNJËT
LE RADICI

GIORNALE INDIPENDENTE

Mensile di attualità,
storia e cultura italo-albanese

Direttore editoriale: Hasan Aliaj

Sede operativa presso: Hasan Aliaj

via Principe Amedeo n. 20,
00046 Grottaferrata (RM)

Tel. + 39/3335912236

hasan.aliaj@tiscali.it

redazione.rrenjet@yahoo.com

editoriarrenjet@hotmail.it

gazetarrenjet.word.pres

Capo redattore: Andrea Llukani

Capo traduttore: Valbona Jakova

Fotocronista: Ylber Gjergji

Marketing: Petrit Aliaj

Traduttori: Ana Bisholla, Lindita Ngresi.

Traduttore lingua inglese: Dr. Shpresa Fundo Gjergji

Traduttore lingua francese: Mirela Xhava Leka

Membro del giornale: Antonio Biasco,

Angelo D'Ottavi, Aurel Shtembari,

Imer Xhemail Lladrovi, Fitije Picari,

Giuseppe Chimisso, Lilly Gradilone, Lutfi Alia,

Mark Palmikaj, Dr. Adriana Qafa,

Nikollaq Doraci, Petrit Belliu, Peter Stoka

Egerem Canaj

Direttore responsabile:

Daniele Priori

Proprietario ed editore:

Associazione “Rrenjet” – Le radici

Direzione, redazione e amministrazione:

via Principe Amedeo n. 20,

00046 Grottaferrata (RM).

Tel. + 39/0683606938,

cell: + 39/3335912236

Registrazione del Tribunale civile di Velletri

n. 11/2003 del 25/06/2003

Përkujdesja grafike: Botime M&B

E-mail: mbbotime@gmail.com tel: +355/692068603

VIA MILITARE DEI ROMANI: EGNAZIA CHE COLLEGA L’ILLIRICO, LA MACEDONIA E LA TRACIA

RRUGA USHTARAKE ROMAKE: EGNATIA QË LIDHTE ILIRINË, MAQEDONINË DHE THRAKËN

La prima parte della Via Egnazia, ossia il tratto che comprende le stazioni tra Apollonia, Durazzo e Tessalonica.

Allorché, nell'anno 1837 di questo secolo, l'Università delle Lettere di Gottinga celebrava il suo primo solenne centenario, ed io, a nome dell'Università di Tubinga, porgevo le mie felicitazioni, secondo l'usanza accolta presso i nostri connazionali aggiunti alla mia lettera un tentativo di commentario. Sull'antica via militare dei Romani detta **Egnazia**, che univa l'Illirico, la Macedonia e la Tracia. Quello scritto, al pari delle orazioni da pranzo, cercava la brevità; e anche le ristrettezze del tempo concesso consigliavano di toccare solo i punti essenziali, rinviando ad altra occasione più favorevole una trattazione più ampia delle molte cose che si sarebbero potute narrare.

Così accadde che, a quel tempo, offrissi ai lettori soltanto un'introduzione di una trattazione più ampia, come un antipasto, in cui mostravo più con accenni che con promesse precise, quali altri aspetti del tema avrei in seguito esposto con maggiore compiutezza. Tuttavia, sembra giusto mantenere anche promesse fatte in modo approssimativo.Lo suggerisce la stessa importanza del tema e dell'argomento; lo consiglia, anzi lo stimola, la non trascurabile difficoltà dell'intero itinerario dal punto di vista letterario; infine, ha un certo peso anche l'aspettativa di altri, i quali ritenevano che la nostra precedente abbozzata trattazione meritasse di essere chiarita con uno studio specifico più ampio.

Avverrà dunque ciò che vedo essere richiesto.Nella precedente dissertazione, trattai innanzitutto del nome della Via Egnatia, dei popoli e delle terre che essa attraversava, nonché della sua misura e lunghezza; in secondo luogo della storia della via, cioè di coloro che la utilizzarono; poi del progetto della sua costruzione; infine, dell'epoca in cui si ritiene sia stata costruita.

Ora, invece, bisogna trattare della prima sezione della via, quella che collega Durazzo (Dyrrachium) e Tessalonica (Thessalonica); la sezione successiva occupa il luogo centrale del percorso nella sua interezza. Affinché ciò abbia un fondamento e una logica adeguata, premetterò una tabella degli itinerari antichi e delle stazioni, secondo la Tavola Peutingeriana, con i numeri relativi, posti uno accanto all'altro per una visione d'insieme; seguirà la lettera non

Itinerarium Antonini.		Tabula Peutingeriana.		Itinerarium Hieronymianum.	
a. Via a Dyrrachia Thessalonica.	b. Via ab Apollonia Thessalonica.	a. Via a Dyrrachia Thessalonica.	b. Via a Thessalonica Apollonia.		
(A Dyrrachia) Claudia M. P. XXIII.	(Ab Apollonia) Novas M. P. XXIV. Clodiana M. P. XXV.	(A Dyrrachia) Claudia XXVI.	(Post Thessal. centum) Statuta ad Beroeum M. X.		
Scampia M. P. XX.	Scampia M. P. XXII.	Scampia IX (?)	Statuta Gephyra M. X.		
Tres tabernas M. P. XXVIII.	Tribus tabernis M. P. XXX.	Genosia B. Ad Dianam Candavia Pons Servilii VII. IX. XIX.	Civitas Pella, unde Iulius Alexander M. Macedo M. X.		
Ligula M. P. XXVII.	Ligula M. P. XXVII.	Ligula	Statuta Searis M. XV.		
Nicola M. P. XXXIV.	Scirtiana M. P. XXVII. Castra M. P. XV.	Nicea XI.	Civitas Edessa M. XV.		
Heraclea M. P. XI.	Heraclea M. P. XII.	Heraclea XXXII.	Mutatio ad Dondacum M. XII. Mansio Cellia M. XVII.		
Cellia M. P. XXXIV.	Cellia M. P. XXXIII.	Cellia XLV (?)	Mutatio Grande M. XIV. Mutatio Melitona M. XIV.		
Edessa M. P. XXVII.	Edessa M. P. XXXIII.	Edessa XLV (?)	Civitas Heraclea M. XIII. Mutatio Parenthos M. XII.		
Pella M. P. XXVIII.	Diocletianopolis M. P. XXX.	Pella XXVII.	Beroia M. XIX. Finis Macedoniae et Epiri.		
Thessalonica M. P. XXVII.	Thessalonica M. P. XXIX.	Thessalonica XX.	Civitas Cloda M. XIII. Mutatio Patras M. XII. Mutatio Clodanum M. IV.		
Summa: M. P. 270.	Summa: M. P. 307.	Summa: M. P. 279.	Mutatio in Tabernis M. IX. Mutatio Candavia M. IX. Mutatio Trajeto M. IX. Mansio Scampia M. IX. Mutatio ad Quintum M. VI. Mansio Clodiana M. XV. Mansio Marnio M. XIII. Mansio Apsos M. XIV. Mutatio Stephana Pons M. XII. Civitas Apollonia M. XVIII.		
			Summa: M. P. 319		

Una tabella degli itinerari antichi e delle stazioni, secondo la Tavola Peutingeriana

ancora pubblicata di B. Pouqueville, di Norman e dei loro colleghi della missione francese, che i lettori potranno usare come supplemento all'itinerario pouquevilliano, del quale la seconda edizione ha meritato buona fama per i suoi meriti letterari e geografici.

Infine, illustrerò singolarmente le stazioni e le mansioni (cioè i luoghi di sosta) della via.

Scritto da Teofilo Luca. Tradotto e pubblicato da Federico Tafel. (continua al prossimo numero)

Pjesa e parë e rrugës Egnatia, pra segmenti që përfshin stacionet midis Apolonisë, Dyrrahut dhe Selanikut.

Në vitin 1837 të këtij shekulli, kur Universiteti i Letërsisë në Göttingen kremtonte njëqindvjetorin e tij të parë solemnisht, unë, në emër të Universitetit të Tübingenit, i përcolla urimet e mia, sipas zakonit të ndjekur nga bashkatdhetarët tanë,

dhe i bashkëngjita letrës sime një përpjekje komentari.

Mbi rrugën e lashtë ushtarake romake të quajtur Egnatia, e cila lidhte Ilirinë, Maqedoninë dhe Thrakën. Ky shkrim, njësoj si lutjet para darkës, synonte të ishte i shkurtër; gjithashtu, edhe kufizimet e kohës së dhënë këshillonin që të prekja vetëm pikat kryesore, ndërsa trajtimi më i gjerë i çështjeve të shumta të lihej për një rast tjetër më të përshtatshëm.

Kështu ndodhi që atëherë t'u ofroja lexuesve vetëm një hyrje të një trajtimi më të plotë, si një parashije, në të cilën tregoja më shumë me nënkuptime sesa me premtime të qarta, se cilat aspekte të tjera do të doja të shpalosja më gjerësisht më vonë. Megjithatë, duket se duhet të qëndrojmë edhe pranë premtimeve të bëra në mënyrë të paqartë.Vetë rëndësia e temës dhe argumentit e sugjeron këtë; e këshillon, madje e nxit, vështirësia e konsiderueshme e të gjithë itinerarit nga këndvështrimi letrar; më në fund, nuk është pa rëndësi edhe pritshmëria e të tjerëve, të cilët mendonin se trajtimi ynë i mëparshëm i përafërt meritonte të sqarohet me një studim më të plotë dhe të veçantë.

Do të ndodhë, pra, ajo që e shoh se kërkohet. Në disertacionin e mëparshëm, trajtova fillimisht emrin e rrugës Egnatia, popujt dhe vendet që ajo përshkonte, si dhe matjen dhe gjatësinë e saj; së dyti, historinë e rrugës, pra ata që e kishin përdorur; më pas, projektin e ndërtimit të saj; dhe në fund, kohën kur mendohet të jetë ndërtuar.

Tani, duhet të trajtohet seksioni i parë i rrugës, ai që lidh Dyrrahun (Dyrrachium) me Selanikun (Thessalonica); pjesa tjetër zë një vend qendror në gjithë itinerarin.

Që kjo të ketë një bazë dhe logjikë të duhur, do të parashtoj një tabelë të itinerarëve të lashtë dhe të stacioneve sipas Tabelës Peutingeriane, me numrat përkatës të vendosur pranë njëritjetrit për një pamje të qartë; do të pasojë letra ende e pabotuar e B. Pouqueville, e Normanit dhe e bashkëpunëtorëve të tyre nga misioni francez, të cilën lexuesit mund ta përdorin si plotësim të itinerarit të Pouqueville-it, edicioni i dytë i së cilës ka fituar famë të mirë për meritat e saj letrare dhe gjeografike.

Së fundi, do të shpjegoj veçmas stacionet dhe ndalesat e rrugës.

Shkruar nga Theophilus Luca. Përkthyer dhe botuar nga Friedrich Tafel. (vazhdon në numrin e ardhshëm)

KUPTIMI I EMRIT TË DIBRËS DHE EMRIT VALKALI

Nga MIHAL JANO, New Jersey

Emri Dibër gjendet në trajta të ndryshme të korruptuara në shumë krahina brenda dhe jashtë territorit të sotëm shqiptar. Duke u mbështetur edhe në përkime të shumta etimologjike në gjuhën shqipe, mendoj se ky është një variant i korruptuar i emrit bullgar Dobro, që në gjuhën sllave ka kuptimin “i mirë”.

Ky emër gjendet në forma të ndryshme si: -Dumre, në rajonin jugperëndimor të Elbasanit

- Dobrenjë, në rajonin e Skraparit
- Dibri, në rajonin e Mirditës
- Dobrushe, në rajonin e Kukësit

Të gjitha këto mund të lidhen me emërtimin sllav “Dobro”, i cili mendohet të jetë vendosur mbi emrin ilir të vjetër “i Mirë”. Për shembull, rajoni i Dumresë në kohët antike dhe mesjetare njihej me emrin Tomiri, sipas kronikanes bizantine Ana Komnena. Edhe mali i Tomorrit, si ai i Dodonës në Greqi, lidhet me këtë toponimi të vjetër. Në këtë zonë, gjithashtu haset edhe emri mesjetar bullgar Dobrenjë.

Dibrat në veprën e Marin Barletit

Në veprën e tij për Skënderbeun, Barleti përmend dy Dibrat gjatë përshkrimit të rrethimit të Sfetigradit. Ai shkruan:

“Roja, siç thamë, përbëhej nga ushtarë dibranë. Gjindja atje i bindëj Skënderbeut, por nuk ishte kudo me emër e gjuhë epirote. Dhe me të vërtetë, ajo krahinë ka dy Dibra, të cilat dallohen në mes tyre si nga natyra ashtu edhe nga emrat. Njërën banorët e Epirit e quajnë të Poshtme, kurse tjetrën të Sipërme.”

Dibra e Poshtme përshkruhet si fushore, pjellore, dhe e banuar nga popullsi arbërore e epirote – trima në luftë dhe të lidhur fort me Skënderbeun.

Dibra e Sipërme, nga ana tjetër, është malore dhe afër Maqedonisë, e banuar nga bullgarë apo tribalë – një fis luftarak, por me zakone të ndryshme nga arbërit dhe më pranë kulturës greke. Ky përshkrim nga Barleti ndihmon të kuptojmë më qartë vendndodhjen e këtyre dy Dibrave, ndryshe nga perceptimi modern që i vendos të dyja brenda të njëjtit rajon në lindje të Shqipërisë.

Princërit e Arianitëve dhe Dibra e Sipërme

Sipas dokumenteve anzhuine të vitit 1273, familja e Gropajve zotëronte prona në rajonin e Dibrës së Sipërme, përkrah familjes së Moisi Golemit. Këto të dhëna tregojnë për përfshirjen e Dibrës në territorin e Arianitëve, princa të rëndësishëm të mesjetës shqiptare, të cilët përbënin bashkë me Gropajt bërthamën e shtetit të hershëm të Arbërisë. Gjatë luftërave kundër osmanëve, shumë banorë të këtij territori u dëmtuan rëndë dhe, për të shpëtuar nga represionet, u vendosën në zonën e Mallakastrës, në pronat e Peshkopatës së Beratit. Këta banorë sollën me vete jo vetëm pasuritë, por edhe relike të shenjta, që ruhen ende në kishat e Ballshit, Aranitasit, Metoqit dhe Panahorit. Gojdhënat dhe legjendat lokale përforcojnë këto të dhëna dhe presin ende që studiuesit t'i hulumtojnë më thellë.

Emri “Valkali”

Emri Valkali është një kompozitë iliro-helene dhe përmendet në formën Valchali në veprën e Barletit, si dhe në poemën “Kënga e Sprapme e

Balës” të arbëreshit Gavril Darazi. Ky emër nuk duhet ngatërruar me forma të tjera si Vajkal, Vajkam, apo Valikardhë, të cilat kanë etimologji të ndryshme.

Në zonën e Dumresë, ku ndodhej qyteti i lashtë i Valmit (sot afër Elbasanit), përbërja Val-Balm paraqet emrin e qytetit, ndërsa Chali/Kali është trajta helene e kuptimit “i mirë” — një tjetër korrespondencë me emrin bullgar Dobro. Ky emër më vonë u transformua në formën Dumre. Në këtë rajon u zhvilluan dy beteja të rëndësishme të Skënderbeut kundër osmanëve, të cilat janë hulumtuar nga vetë autori nëpërmjet dokumenteve dhe objekteve historike, duke sqaruar keqkuptime të mëparshme në historiografi.

Përfundim

Këto analiza etimologjike dhe historike tregojnë për një lidhje të ngushtë ndërmjet toponimisë shqiptare, ndikimeve sllave, helene dhe ilire, si dhe për një histori të pasur që shpesh ka mbetur në hije për shkak të mungesës së studimeve të thelluara. Shpresoj që ky material të nxisë më shumë interes dhe kërkime në këtë drejtim.

STORIA DI ANTICA ALBANIA E NAPOLI; LE RECIPROCHE TAPPE SOCIALI E DI ARCHITETTURA

(dai Balcani, al Padiglione Albania della Mostra d'Oltremare)

di ATANASIO PIZZI
architetto Basile - Napoli

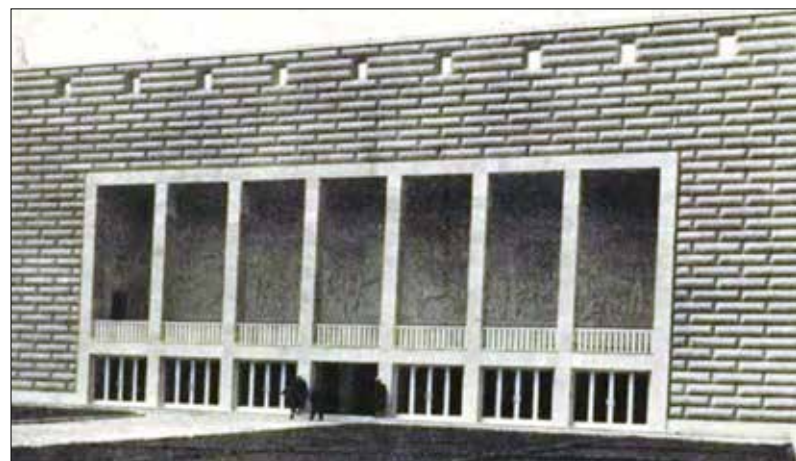
Napoli e le sue province sin dai tempi dei fondatori sono state, per le caratteristiche climatiche, ambientali e strategiche, luogo di approdo, accoglienza per la convivenza tra popoli con diverse ideologie o credenze. Tra queste, resiste imperterrita, allo scorrere del tempo, la popolazione della minoranza storica Arbëreshë, che silenziosamente è protagonista incontrastata sia nelle provincie dell'antico regno e sia nella capitale partenopea. Il centro antico della storica

capitale dell'Italia meridionale, per la sua posizione baricentrica mediterranea, facilitò l'approdo a Romani, Greci, Bizantini, Normanni, Francesi, Spagnoli, Austriaci e tante altre popolazioni e dinastie di rilievo assumendo ruolo di sogno per gli Arabi. Tutti depositarono temi indissolubili, i cui lasciti sono diventati la forza della città, tra questi a partire dal XII secolo, vanno ricordati anche gli antichi abitanti dell'Epiro Nuova e dell'Epiro Vecchia, dell'odierna Albania.

Le prospettive naturali, le strade, le piazze, gli edifici e gli elevati di culto; dal cuore ordinato e poi via, via, secondo un apparente disordine, raccontano attraverso le Carmina Convivalia, di tutti i residenti, di cui si nutrono i viandanti dalla breve e fugace esperienza turistica.

La città metropolitana di oggi, il centro storico e quello antico di ieri, meritano una lettura approfondita, specie nei luoghi, dove furono

seminati i germogli dell'integrazione Arbëreshë, tutti racchiusi per essere conservati ancora oggi nel silenzio più intimo, tra i decumani del centro antico e giù dalla Furcillense sino al porto di mare.

E in tempi più recenti nella piana del quartiere di Fuorigrotta, in dettaglio all'interno dell'area dell'odierna Mostra d'Oltremare che promuove confronto e operosità dei generi umani.

Dei due episodi storici di convivenza e cooperazione, il centro antico non corre alcun pericolo per i processi di tutela cristallizzati, giacché luoghi di storia protetta; diversamente accade nell'edificio che pur testimoniando, la

prima pagina del rilancio culturale economico e produttivo dell'Albania di settant'anni addietro, non ha avuto lo sperato momento di gloria, così com'era stato immaginato dai suoi progettisti architetti Bosio e Berardi. L'edificio fieristico denominato, fu edificato negli anni trenta del novecento, nella Mostra Triennale delle Terre d'Oltremare di Napoli; dedicato specificamente all'Albania (stato Skipëtarë), unico padiglione, per i rapporti storici che lo legavano all'Italia, a essere contraddistinto con il nome proprio della Nazione.

Forte dell'esperienza barese, all'interno della Fiera del Levante, l'urbanista Gherardo Bosio, progettò il Padiglione di Fuorigrotta, affiancato dall'architetto Pier Niccolò Berardi.

L'opera espositiva a tema, esclusa la breve parentesi dell'inaugurazione, sembra aver assunto le caratteristiche delle pietre tipiche Albanesi e resistere solo per essere contemplato per la sua lapidea durevolezza.

Esso nasce come biglietto da visita delle eccellenze Albanesi, il cui tema architettonico metteva in evidenza le tipiche abitazioni denominate "Kulla" abitazione, grazie alla quale le famiglie allargate Arbëreshë difenevano la propria identità linguistica, metrica canora, consuetudinaria, e religiosa. Diversamente dal progetto che mirava a valorizzare le caratteristiche: storiche, geografiche, della produzione e del lavoro, che avevano contraddistinto, l'Albania nella storia Mediterranea.

L'edificio si presenta come una struttura in pianta rettangolare, in bugnato e arricchita da aquile bicipiti a tema di unione tra continenti e allocati ai quattro angoli; la facciata principale ospitava, un ampio loggiato ornato da un altorilievo di Bruno Innocenti intitolato "Il trionfo navale celebrato da Gneo Fluvio". Il salone interno, si presentava rivestito da lastre di marmo apuano, ulteriormente impreziosito da lacunari in vetro di Murano che conferivano alla struttura un particolare irraggiamento.

Il percorso espositivo si sviluppava secondo priorità riferite all'Artigianato e all'Industria della Nazione oltre Adriatico e, proseguendo attraverso due scalinate, in marmo posti alla destra e alla sinistra rispetto all'ingresso, si giungeva al primo piano.

Nella scalinata di destra, dominava l'opera pittorica "Albania Romana" di Primo Conti, accompagnando il visitatore verso la Storia dell'Albania; la scalinata di sinistra, sovrastata da un dipinto di Gianni Vagnetti, conduceva alla sezione riservata alle opere che si andavano a realizzare per fini urbani e architettonici. Pregevolissimi erano i materiali archeologici secondo l'allestimento di Luigi Penta: essi consistevano in quattro statue collocate al piano terra, provenienti dallo scavo archeologico dell'acropoli di Butrinto.

Tra queste la scultura della Dea di Butrinto, della quale la sola testa ebbe ragione dei bombardamenti che di lì a poco tempo l'avrebbero deturpata.

Il secondo piano ospitava otto teste che non subirono danno e dopo la guerra furono custodite per 20 anni dalla Soprintendenza Archeologica di Napoli prima di essere restituite ai legittimi proprietari di oltre Adriatico nel 1967. Dopo appena un mese dall'inaugurazione, la Triennale delle Terre d'Oltremare fu chiusa a causa della guerra e nel corso del conflitto gli americani occuparono la Mostra per allestirvi il 21st General Hospital allocandovi nei suoi spazi

le sale operatorie. Con la fine della guerra, il polo fieristico rimase abbandonato fino al 1948, quando si diede avvio al progetto per la ricollocazione fieristica del polo, conclusa nel 1952 con la conseguente inaugurazione con titolo il Lavoro Italiano nel Mondo.

La manifestazione segnò anche l'inizio di una lenta e inesorabile manomissione del tema architettonico originario, stravolto per aver modificato alcune strutture identitarie dell'antico progetto, perché profondamente danneggiate dai bombardamenti. Oltre ciò, nel corso del rifacimento il padiglione venne convertito, con poca attenzione del suo originario tema, intitolandolo al Lavoro Italiano in Oceanica. Tuttavia, la nuova mostra non ebbe il successo sperato e chiuse, dando così avvio ad un secondo abbandono dell'edificio, che questa volta si protrasse per oltre quattro decenni.

Alla fine degli anni '90 furono messe in atto le prime manovre per il ripristino dell'area fieristica, che culminarono nel 2001 con la gestione di Comune di Napoli, Regione Campania e Camera di Commercio.

Da allora sono stati fatti grandi passi in avanti verso la definitiva riqualificazione dell'area, ma ciò nonostante il Padiglione Albania, fu abbandonato ed ebbe inizio le drammatiche vicende di abbandono e l'ovvio degrado.

L'ingresso all'edificio, infatti, è a oggi circoscritto da un muro in cemento che ne impedisce vista e accesso, la cui naturale conseguenza è la perdita immateriale del suo significato storico e l'inesorabile cedimento del suo particolarissimo bugnato.

Tutta la vicenda del padiglione Albania cui si deve porre rimedio e dare lustro, sino a oggi si possono sintetizzare nel dato, che non rientra ne fa parte di questa analisi, specie quelle legate all'ultima vicenda che ha visto l'intero piano di riqualificazione dell'edificio, oggetto del ritiro dai fondi europei previsti per la sua riqualificazione.

Alla luce di ciò e di tutte le vicende storiche che legano Napoli, il meridione d'Italia e l'Albania, devono porre in essere attività in concertazione tra le istituzioni, affinché il padiglione assuma quella funzione di fratellanza storica, economica, sociale, culturale, religiosa e politica per il quale venne innalzato e contro ogni avversità degli uomini continua a resistere imperterrito.

Il Padiglione Albania, allocato all'interno della mostra d'Oltremare, non è un semplice involucro fieristico reversibile, e adattabile a ogni genere di avvenimento, in quanto, nasce come emblema storico di cooperazione e diffusione delle eccellenze di oriente e di occidente, cordialmente convergenti nel bacino mediterraneo.

Un monumento realizzato a tema per unire l'Italia ospitante e l'Albania ospite, una caratteristica parallela che unisce i due ambiti territoriali posti di fronte e quanti hanno avuto la

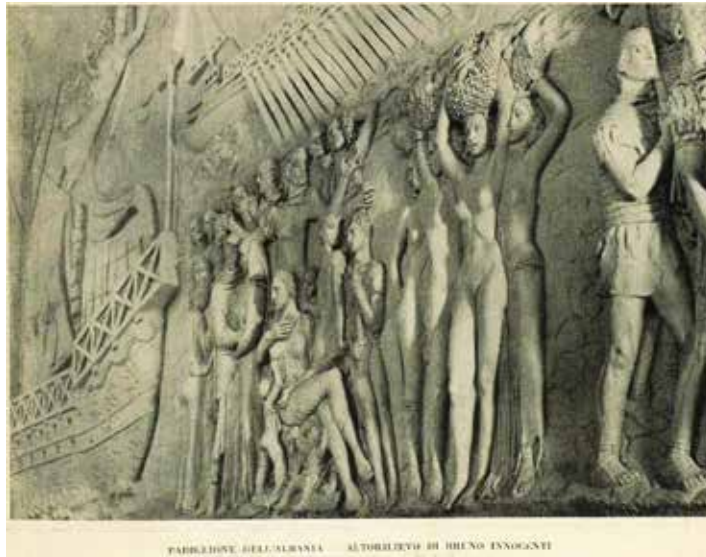
possibilità di farla brillare, non possedevano lo spirito storico culturale per comprendere il ruolo che esso doveva assumere.

Oggi le istituzioni Albanesi e Italiane dovrebbero rendere merito alla caparbia durevolezza di questo manufatto, segno di unione di due popoli e terre parallele, predisponendo misure adeguate, per confermare il legame tra le due nazioni, essendo

l'Italia, anche la patria ospitante la minoranza storica più numerosa e integrata del Mediterraneo, ovvero: gli Arbëreshë.

Per questo, urge istituire un comitato tecnico, politico e scientifico, al fine di concertare, appropriate iniziative per restituire al manufatto gli originari temi divulgativi dei territori oltre adriatico, sia dal punto di vista sociale e sia produttivo, della regione storica meridionale e, le terre Balcani di oltre Adriatico.

Basterebbe spolverare protocolli tecnici e porre in armonica cooperazione i Ministeri della Cultura, del Turismo, degli Esteri e dell'Industria, oltre Regioni, Provincie e Comuni, per rendere l'edificio, un luogo d'incontro per la

minoranza storica arbëreshë, che con le sue eccellenze è stata sempre in prima linea con le vicende storiche partenopee, ancora oggi solidamente connesse alle realtà sociali culturali ed economiche meridionali.

Il padiglione Albania alla mostra mediterranea potrebbe diventare l'emblema di un tritico culturale senza eguali, per questo, attraverso il giusto progetto di restauro funzionale, si potrebbe allestire attività in rappresentanza di una Regione Storica Arbëreshë e della Nazione oltre Adriatico, in terra d'Italia.

Un vero e proprio manifesto fieristico espositivo, da cui far emergere l'espressione culturale, senza soluzione di continuità, secolare, al fine di rendere merito al modello sociale, culturale, linguistico, consuetudinari e religioso, tra i più solidi del bacino mediterraneo, frutto della buona cooperazione di radici solidali.

Il padiglione Albania monumento unico nel suo genere, rappresenta, il luogo in cui convergono culture diverse, per confrontarsi e, far emergere le cose buone dei due paesi di fronte, proprio come "l'Aquila bicipite", che rappresenta un solo corpo, forte e solido, con le prospettive di orientamento colte sia a oriente e sia a occidente.

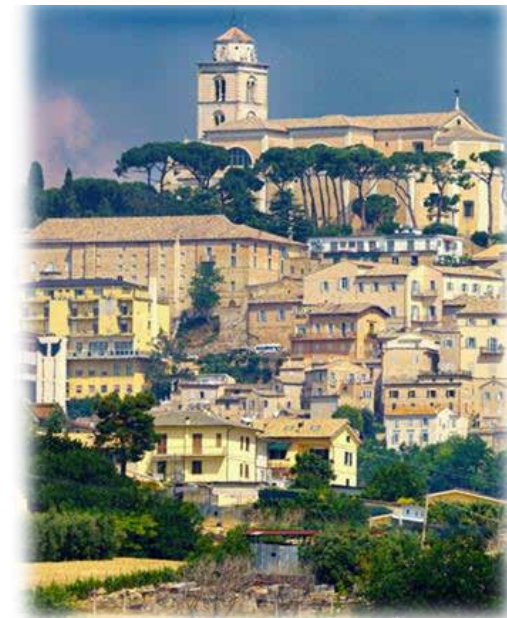
Uomini culture religioni e operosità messi a confronto per migliorarsi e spargere semi buoni, attraverso gli elementi caratteristici della regione storica arbëreshë, l'esempio mediterraneo di cui Napoli e l'antica Albania, hanno reso possibile, da sei secoli e senza soluzione di continuità sino a oggi.

Atanasio Arch. Pizzi Napoli 2025-05-24

Fermo – Qyteti që Nderon dhe Ndërton Ura

Nga **HASAN ALIAJ** - Grottaferrata

Qyteti i Feros, i vendosur në rajonin Marche të Italisë, qëndron krenar mbi një kodër përballë detit Adriatik si një monument i gjallë ku ndërthuren historia, kultura dhe identiteti. Me rrënjë të thella që nga lashtësia e deri në ditët e sotme, Fermo mbart gjurmët e popullit pikenë, një civilizim para-romak i shekujve VIII–VII para Krishtit. Pas fitores së romakëve mbi pikenët në vitin 264 p.K., qyteti u kthye në koloni romake me emrin Firmum Picenum, duke

përjetuar lulëzim të madh në periudhën romake, mesjetare dhe atë të Rilindjes. Nga kjo tokë e pasur me vlera kulturore e historike kanë dalë figura të rëndësishme si piktori i Rilindjes Filippo Bonafede (1474–1543), kardinali i shekullit XV Girolamo Riminaldi, si dhe shumë senatorë dhe zyrtarë të epokës romake. Sot, Fermo është një qytet ku bashkëtojnë pa dallim komunitete të ndryshme, ndër të cilët një nga më të integruarit është ai shqiptar-arbëresh. Me mbështetjen e vazhdueshme të autoriteteve vendore, ky komunitet është bërë pjesë e pandashme e jetës qytetare. Shumë prej shqiptarëve e quajnë Fermo-n “atdheu i dytë”. Ky qytet ndërton ura të vërteta dialogu dhe mirëkuptimi, në mënyrë të heshtur, pa bujë, por me vepra të qëndrueshme. Bashkëpunimi i frytshëm mes Bashkisë së Feros dhe komunitetit shqiptar, i përfaqësuar nga Shoqata “Skënderbeu”, ka sjellë rezultate konkrete dhe domethënëse. Ndër arritjet më të spikatura përmendim:

Vendosjen e bustit të Gjergj Kastriot Skënderbeut;

Emërtimin e një sheshi me emrin e heroit tonë kombëtar;

Binjakëzimin e qytetit të Feros me qytetin e Beratit;

Si dhe organizimin e ngjarjeve kulturore me vlera të mëdha për komunitetin dhe qytetin.

Ceremonia për “Qytetarin e Nderit” – Një Moment i Paharrueshëm

Më 15 maj, në një atmosferë të mbushur me emocion dhe respekt, u zhvillua një ceremoni e veçantë në Fermo. Në prani të kryebashkiakut Avv. Paolo Calcinaro dhe gjithë Këshillit Bashkiak, u dha titulli “Qytetar Nderi” studiuesit të njohur shqiptar, z. Mark Palnikaj, një figurë

e shquar në fushën e historisë dhe kërkimit shkencor, dhe mbi të gjitha, njeri me dashuri të thellë për atdheun. Ceremonia u zhvillua në një sallë të zbukuruar me afreske mesjetare

dhe stil klasik, ku emocionet ndiheshin në çdo kënd. Votimi unanim i këshilltarëve dhe fjalët e ngrohta që u shprehën, ishin dëshmi e vlerësimit të lartë që qyteti ka për këtë personalitet. Fjalimi i z. Palnikaj, plot ndjenjë dhe singleritet, mbeti i paharrueshëm për të gjithë të pranishmit. E prekur nga kjo atmosferë unike, pata edhe unë nderin të mbaj një fjalë të shkurtër falënderimi, duke vlerësuar të gjithë ata që bënë të mundur këtë ditë kaq domethënëse.

Federata FNAI dhe Shoqata “Skënderbeu” – Një Mision në Shërbim të Komunitetit

Dhjetë vite më parë, në këtë qytet të mrekullueshëm me njerëz të kulturuar dhe vizionarë, komuniteti shqiptar hodhi një hap të rëndësishëm: themeloi Federatën Shqiptare – FNAI, një institucion me karakter human dhe historik, i krijuar për të mbrojtur dhe përfaqësuar shqiptarët kudo në Itali. E frymëzuar nga e vetmja Federatë Arbërore e themeluar në vitin 1905, FNAI mban gjallë misionin atdhetar në kushte bashkëkohore: me aktivitete kulturore, shkollore, ligjore, dhe sociale në dobi të komunitetit.

Në një takim me Presidentin e FNAI, z. Granit Muçaj, ai theksoi: Puna jonë është krejtësisht vullnetare. Kohën e lirë pas punës ia kushtojmë federatës për krijimin e shkollave, mësimin e gjuhës shqipe, zgjidhjen e problemeve të komunitetit dhe organizimin e aktiviteteve kulturore. Sot, nga dy-tri shoqata që e nisën këtë rrugëtim, kemi rreth 15 shoqata anëtare në qytete të ndryshme të Italisë. FNAI, me sakrificë dhe përkushtim, vazhdon misionin e të parëve tanë arbëreshë, duke përballuar sfida, mosbesime, dhe barrierat, por gjithmonë me besim në drejtësinë e qëllimit.

Sheshi “Skënderbej” – Simbol i Identitetit dhe Bashkëjetesës

Në vitin 2005, Shoqata “Skënderbeu” i drejtoi një kërkesë Bashkisë së Feros për krijimin e një hapësire simbolike për komunitetin shqiptar. Pa humbur kohë, Bashkia e realizoi këtë propozim, duke i dhënë komunitetit një shesh të veçantë, i cili sot mban emrin “Sheshi Skënderbej”. Ky shesh, ku qëndron krenar busti i Gjergj Kastriot Skënderbeut, është punuar me përkushtim nga anëtarët e shoqatës, duke u kthyer në një vend simbolik për takime dhe aktivitete. Më 15 qershor, në këtë shesh u festua 10-vjetori i FNAI-së dhe 20-vjetori i vetë sheshit, përmes një aktiviteti kulturor mbresëlënës që përçoi shpresë dhe frymëzim për të ardhmen.

Respekti dhe vlerësimi që autoritetet vendase treguan ndaj komunitetit shqiptar gjatë kësaj ceremonie, ishin dëshmi e integritetit të plotë dhe të suksesshëm.

Faleminderit, Fermo qytet i kulturës, historisë dhe mikpritjes.

Faleminderit për çdo urë që ndërtoni mes njerëzve, kombeve dhe brezave.

Fermo – La Città che Onora e Costruisce Ponti

La città di Fermo, situata nella regione Marche, si erge orgogliosamente su una collina affacciata sull’Adriatico, come un monumento vivente dove si intrecciano storia, cultura e identità. Con radici profonde che risalgono all’antichità, Fermo porta le tracce del popolo Piceno, una civiltà preromana risalente ai secoli VIII–VII a.C. Dopo la conquista romana del 264 a.C., la città fu trasformata in colonia con il nome di Firmum Picenum, conoscendo un grande splendore in epoca romana, medievale e rinascimentale.

Da questa terra ricca di valori culturali e storici sono nate figure di grande rilievo, come il pittore rinascimentale Filippo Bonafede (1474–1543), il cardinale del XV secolo Girolamo Riminaldi, oltre a numerosi senatori e funzionari dell’epoca romana. Oggi Fermo è una città dove convivono in armonia diverse comunità, tra cui una delle più integrate è quella albanese-arbereshe. Grazie al sostegno costante delle autorità locali, questa comunità è diventata parte integrante della vita cittadina. Molti dei suoi membri considerano Fermo la loro “seconda patria”. Questa è una città che costruisce veri ponti di dialogo e comprensione, in silenzio, senza clamore, ma con azioni concrete e durature. La collaborazione proficua tra il Comune di Fermo e la comunità albanese, rappresentata dall’Associazione “Skënderbeu”, ha portato a risultati significativi. Tra le realizzazioni più importanti ricordiamo:

La posa del busto di Giorgio Castriota Skanderbeg;

L’intitolazione di una piazza con il suo nome;

Il gemellaggio con la città di Berat;

L’organizzazione di eventi culturali di grande valore per la comunità e per la città stessa.

La Cerimonia del “Cittadino Onorario” – Un Momento Indimenticabile

Il 15 maggio, in un’atmosfera carica di emozione e rispetto, si è tenuta a Fermo una cerimonia speciale. Alla presenza del Sindaco, Avv. Paolo Calcinaro, e dell’intero Consiglio Comunale, è stato conferito il titolo di “Cittadino

Onorario” al noto studioso albanese, il Prof. Mark Palnikaj, figura eminente nel campo della ricerca storica e della cultura, e uomo profondamente legato alla sua patria. La cerimonia si è svolta in una sala adornata con affreschi medievali e ispirazione classica, dove l’emozione era palpabile. Il voto unanime dei consiglieri e le parole sentite pronunciate in quell’occasione, hanno testimoniato l’alto valore attribuito a questo riconoscimento. Il discorso del Prof. Palnikaj, sincero e commosso, è rimasto impresso nei cuori dei presenti. Emozionato anch’io da quel clima speciale, ho avuto l’onore di rivolgere un breve saluto di ringraziamento a tutti coloro che hanno reso possibile questa giornata così significativa.

La Federazione FNAI e l’Associazione Skënderbeu – Una Missione al Servizio della Comunità

Dieci anni fa, in questa meravigliosa città fatta di persone colte, lungimiranti e impegnate, la comunità albanese fece un passo importante: fondò la Federazione Nazionale Albanese in Italia – FNAI, un’istituzione con carattere umanitario

e storico, nata per rappresentare e tutelare gli albanesi ovunque si trovino in Italia. Ispirata all’unica Federazione Arbëreshe fondata nel 1905, la FNAI porta avanti oggi la stessa missione patriottica, con attività culturali, scolastiche, legislative e sociali in favore della comunità.

Durante un incontro con il Presidente della FNAI, il sig. Granit Muçaj, egli ha sottolineato: “Il nostro lavoro è completamente volontario. Dedichiamo il poco tempo libero dopo il lavoro alla Federazione: per creare scuole, per insegnare la lingua madre, per sensibilizzare i genitori a iscriverli i figli, per affrontare le difficoltà quotidiane della comunità e per organizzare eventi culturali. Siamo partiti con due o tre associazioni che hanno compreso la nostra missione patriottica, e oggi nel decimo anniversario ne contiamo circa 15 in diverse città italiane, e il numero è in crescita. Con sacrificio e impegno, la FNAI continua l’opera degli antenati arbëreshë, affrontando mentalità diverse, ostacoli e incomprensioni, ma con la convinzione incrollabile nella giustizia della sua causa.

Piazza Skanderbeg – Simbolo di Identità e Convivenza

Nel 2005, l’Associazione “Skënderbeu” presentò una richiesta al Comune per ottenere uno spazio pubblico dedicato alla memoria e all’identità della comunità. Senza esitazione, il Comune accolse la proposta e assegnò alla comunità una piazza, oggi conosciuta come “Piazza Skanderbeg”. In questo luogo simbolico, dove troneggia il busto dell’eroe nazionale Giorgio Castriota Skanderbeg, i membri dell’associazione hanno lavorato instancabilmente per trasformarlo in un punto di riferimento decoroso e significativo. Il 15 giugno, in questa stessa piazza, si sono celebrati i 10 anni della FNAI e i 20 anni della piazza stessa, con un evento culturale coinvolgente che ha trasmesso speranza e ispirazione per il futuro. Il rispetto dimostrato dalle autorità locali durante la cerimonia ha confermato il profondo livello di integrazione della comunità albanese nella vita cittadina.

Grazie, Fermo – città della cultura, della storia e dell’ospitalità. Grazie per ogni ponte costruito tra popoli, cuori e generazioni.

EROSI NË ISOPOLIFONINË LABE

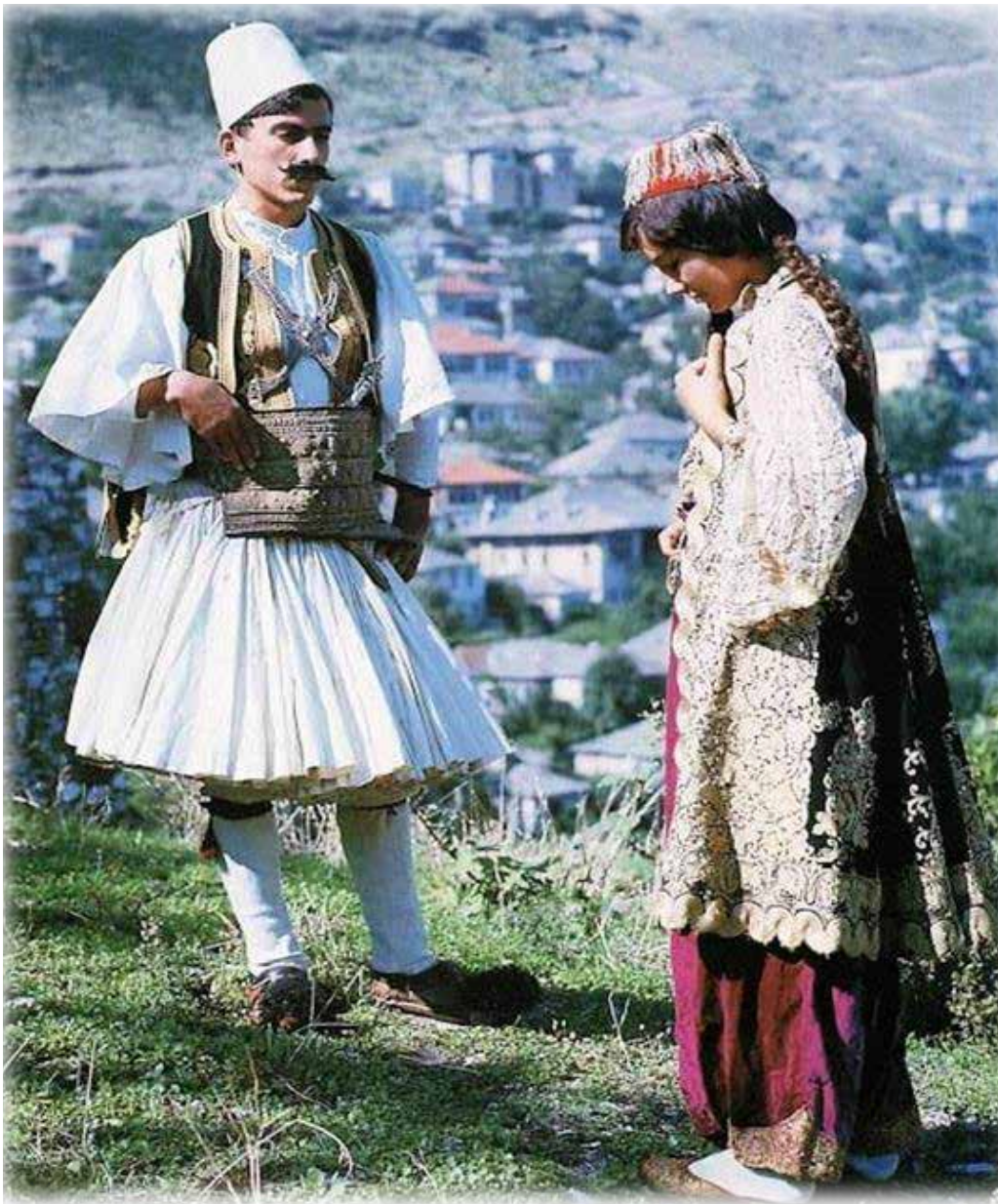
Nga SADEDIN MEZURAJ

1. Kodet erotike dhe korniza morale patriarkale

Kënga polifonike labe (KPL) përfaqëson një pasuri të gjallë shpirtërore autentike dhe një formë kolektive të artikulimit të përjetimeve njerëzore. Ajo ka përfshirë ndër breza ndjenja, ideale dhe përvoja jetësore të banorëve të Labërisë, si një “autobiografi” e shpirtit, me të gjithë spektrin e ndjesive emocionale, si arkiv dhe kujtesë historike, dëshmi e një etnokulture poetiko-muzikore të lashtë. Në universin poetik të KPL, ku jeta shpaloset me të gjitha dimensionet dhe dramën e saj, krijuesi popullor ka ndërtuar dy “tempuj”adhurimi emocional: *Tempullin e trimërisë*- me kultin e heronjve, të luftëtarëve dhe prijësve popullorë dhe *Tempullin e dashurisë*- me kultin e bukurisë së vashës/mikes, si objekt i dëshirës, adhurimit dhe shëmbëlltyrë e cilësive të larta moralo-estetike. Nëse në këngët historike shpaloset karakteri i labit luftëtar, i ashpër, sypatrembur, i gatshëm të sakrifkohet për mbrojtjen e lirisë dhe vatanit, në këngët lirike të dashurisë shpërfaqet burri lab me ndjeshmëri emocionale, i cili i këndon dashurisë me pasion, pathos, përdëllim por edhe me një lloj kënaqësie të vuajtur, duke e përjetuar dashurinë jo vetëm si ngazëllim të shpirtit por edhe si konflikt dhe përballje me kontekstet shoqërore-kulturore, me pengesat dhe kornizat kufizuese të moralit tradicional patriarkal.

Kjo ese synon të analizojë mënyrën se si erosi, i pranishme në këngët polifonike labe, poetizohet, përjetohet dhe ballafaqohet me kornizën morale patriarkale të shoqërisë në Labërinë tradicionale. Përmes simbolikës së trupit femëror, analiza i qaset KPL në rrafshin tekstor, si poezi gojore popullore, me fokus dinamikat e ndërveprimit mes kodeve estetike dhe kodeve morale, ku shqyrtohen si përkthyerjet në gjuhën poetike, ashtu edhe “thyerjet” estetike të kornizës së ngurtë morale patriarkale, duke i kthyer tekstet poetike në dëshmi të një tensioni të vazhdueshëm mes dëshirës individuale dhe ndalimeve shoqërore. Kur dëgjon KPL, jo vetëm ato të nizamit, kurbetit, këngët historike elegjiake kushtuar heronjve dhe të rënëve në luftë, por edhe këngët e mirëfillta lirike të dashurisë, përjeton një lloj trishtimi dhe melankolie të lehtë. Ky përjetim nuk vjen thjesht nga modulimet e melodisë, tonaliteti i zërit të marrësit, kontrapunkt hedhesit dhe vibrimet e isos, por edhe nga një strukturë më e thellë psiko-antropologjike, e struktur në brëndësi të krijuesit anonim, zëdhënës i shtjellave shpirtërore të labit tradicional.

Hipoteza e origjinës së KPL, si strukturë e të kënduarit shumëzërësh, e ngritur mbi shtratin e vajtimit me ligje¹, si sublimim dhe estetizim i dhimbjes, bëhet më e besueshme nëse, përpos qasjeve në rrafshin performativ/muzikor, analiza i referohet edhe narrativave poetike të teksteve të këngëve labe, të cilat, përtej kategorizimeve nga studimet folkloristike, në thelb, mbartin si strukturë të përbashkët dhimbjen psikoemocionale, të përfutur prej *ndarjes*: ndarja si ikje e përherëshme nga kjo botë e njeriut të dashur (vdekja në këngët elegjiake dhe historike), ndarja/largimi nga shtëpia (këngët e nizamit, të kurbetit), ndarja/largimi i nuses për në “shtëpinë e jetës” (këngët e dasmës) dhe ndarjen e djalit/bandillit nga vajza/mikja, si objekt i dëshiruar në largësi dhe, madje, i ndaluar (këngët lirike të dashurisë). Prej ndarjes në rrafshin social, fizik dhe metafizik, si strukturë e thellë psiko-sociale, e mbartur në tekst dhe e emetuar gjatë të kënduarit, buron ajo ndjesi mallëngimi dhe melankolie e cila përjetohet si gjëndje emocionale kur dëgjon KPL. Tekstet e këngëve polifonike labe nuk janë vetëm produkte artistike gojore popullore por edhe dëshmi të gjalla të një etnokulture ku nderi, respekti, tabutë seksuale dhe ndjenjat erotike ndërthuren ngushtë, si mënyrë e të menduarit dhe të jetuarit në kontekstet e traditës dhe sistemit patriarkal. KPL të dashurisë shqyrtohen si tekste kulturore të ngarkuara me domethënie të shumëfishta-nga nderi tek sevdaja, nga ndalimi dhe çensura morale tek dashuria e shpallur dhe erotizmi i nënkuptuar. KPL nuk i jep zë

në erotizmi plotësisht të çliruar por e formëson dëshirën dhe nxitjen erotike përmes një etike të nderit, që ndalon dhe njëkohësisht e ngarkon atë me intesitet të lartë emocional.

Jeta shoqërore tradicionale e trevave të Labërisë ka qenë e ndërtuar mbi themele të forta patriarkale dhe e qeverisur nga rregullat e pashkruara të Kanunit², ku nderi, respekti dhe burrëria përbënin shtyllat kryesore të moralit zakonor. Sistemi patriarkal strukturohet rreth sundimit të meshkujve, si pushteti i babait/burrit mbi pjestarët e familjes. Brenda këti sistemi, burrat konsideroheshin si mbrojtës të nderit të familjes, ndërsa gratë si bartëse të tij. Djali dhe vajza, sipas mendësisë dhe të drejtës zakonore, nuk kishin të drejtën e zgjedhjes së partnerit të jetës. Vajzat, veçanërisht, përjashtoheshin kategorikisht nga kjo e drejtë. Çdo përpjekje e tyre për të zgjedhur shokun e jetës, trajtohej si një akt që turpëronte burrat e familjes dhe të fisit. Fejesat dhe martesat ishin në dorë të prindërve dhe realizoheshin përmes shkuesisë.³ Dashuria, si ndjenjë personale, përgjithsisht konsiderohej jashtë kornizës së lejuar morale dhe përfaqëonte një kërcënim për rendin patriarkal. Balada e Imerit dhe Begzades është një shembull i qartë: dy të rinj dashurohen, por ndahen nga vullneti i familjes. Imeri, të cilin e martojnë me një grua tjetër, vetëvritet natën e martesës së detyruar, ndërsa Begzadeja shkon e vdes pranë varrit të tij. Molla dhe dardha që mbijnë mbi varret e tyre janë metafora e një dashurie që triumfon përtej ndalimeve tokësore dhe sociale.

Në sistemin moral patriarkal, jo vetëm në Labëri, por edhe në krahina të tjera etnografike shqiptare, nderi ishte mbi gjithçka. Marrëdhëniet seksuale para dhe jashtëmartesore ishin tabu dhe ndëshkoheshin ashpër, deri edhe me vrasje. Virgjëria e vajzës ishte vlera më e lartë, simbol i nderit dhe i pastërtisë së saj morale. Megjithatë, dashuria si ndjenjë dhe dukuri sociale nuk mund të ndalohej. Ajo ndodhte, ekzistonte dhe shfaqej, jo si marrëdhënie e konsumuar hapur, por si përjetim emocional i fshehtë dhe shpesh herë me pasoja tragjike. Pikërisht, në këtë kontekst të ndalimeve morale dhe shoqërore, kënga polifonike ofronte një hapësirë lirie dhe një mundësi për

të shprehur të ndaluarën—për të artikuluar një ndjenjë individuale që, ndonëse nuk mund të pranohej në realitet, gëzonte legjitimitet brenda artit. Arti-shkruan Markuze-shpaloset si përmbajtje arketipore e mohimit të jo-lirisë⁴.

Këngët e dashurisë në KPL, në thelb, janë reflektim i kontradiktës së brendshme të një kulture që, në jetën reale, ndalonte dashurinë e lirë, por në artin e saj e përjetëson dhe e idealizon. Ky dualitet është tipar përbërës i shoqërive tradicionale, ku arti shpesh merr rolin e të vetmes hapësirë të lirisë së ndjenjave dashurore. Përmes analizës poetiko-estetike dhe sociologjike, zbulojmë se pas çdo vargu fshihet një botë ndjenjash, dëshirash dhe tensionesh që sfidojnë rregullat, që kërkojnë të thonë atë që nuk lejohet të thuhet. Këto këngë janë zëra të shumëfishtë-të burrave që dashurojnë, që luftojnë me ndjenjat e tyre, që e përjetojnë “demonin” e dashurisë si ethe dhe vuajtje, të grave që kërkojnë të ndryshojnë fatin, jo vetëm t’i duan por edhe të dëgjojnë, janë zëra të një shoqërie që ndryshon ngadalë, por që e ruan kujtesën e saj në fjalë e në tinguj. Tekstet e këngëve labe për dashurinë përvijohen si hapsira ku përplasen ndjenjat e individit me strukturat mentale e zakonore dhe ku arti funksionon si një mënyrë rezistence, për të thënë të pashprehurën dhe të ndaluarën. Në zëmër të kësaj qasjeje qëndron idea e rolit të ndalimit/çensurës⁵ (*korniza morale patriarkale me kodet e saj të nderit*), si shtysë e poetikës së transformimit të së ndaluarës dhe dëshirës, në lirikë të sublimimit të dashurisë dhe përjetimit të saj si *prijtje*, *mungesë*, *vuajtje*, *mall*. Në këtë këndvështrim, kënga labe e dashurisë nuk është vetëm një produkt artistik i një rendi patriarkal por edhe pasqyrë e diskursit që ky rend prodhonte në qasjen ndaj erotikes dhe trupit femëror. “Një nga objektivat kryesore të dispozitivit fisnor-shkruan Foucault —është riprodhimi i ciklit të marrëdhënieve dhe ruajtja e ligjit që i rregullon ato, në të kundërt, dispozitivi i seksualitetit sjell shtrirjen e përhershme të fushës së kontrollit dhe zgjerimin e formave të tij”⁶

Nën trysninë e moralit zakonor, fryma e erosit i përshkon KPL si tension mes ndjenjës të ndalimit, ku e ndaluarja etike shndërrohet në

të lejueshmen estetike, e kontrolluara prodhon shprehje artistiko-estetike të stërholluara dhe elegante. Për të rrokur këtë dinamikë, është e nevojshme shqyrtimi i KPL jo vetëm në rrafshin artistik, por edhe përmes një leximi tekstor filozofiko-sociologjik, feminist/gjinor dhe psikoanalitik, përmes lenteve të studiuesve modernë (Jacques Lacan, Julia Kristeva, Roland Barthes, George Bataille etj.) dhe koncepteve të përpunuara prej tyre si *Ligji i Atit*, *dëshira si efekt i mungesës*, *jouissance*, *rendi simbolik dhe semiotik*, *turpi semiotik*, *transgresioni etj*.

Ismail Kadare, në reflektimet e tij mbi poezinë gojore popullore, shprehet se: “*Në jetë dashuria ishte në përgjithësi një dramë. ...Dashuria ishte një rrebesh i paligjshëm. Në jetën e tij populli, në shumicën e rasteve nuk e ka pranuar dashurinë, kurse në artin e tij nuk e ka dënuar kurrë*”⁷ KPL, si shprehje e këtij paradoksi, ofronte një hapësirë të vetme ku ky “rrebesh” mund të shprehej pa pasoja – një liri e kushtëzuar, e kontrolluar përmes gjuhës artistike. KPL u formësua si një mekanizëm për të transmetuar emocione, përjetime personale por edhe sfida e tejkalime të kornizës morale kanonore, si një protestë poetike kundër patriarkisë. E lindur dhe e ngjizur në një mjedis patriarkal, ajo përfaqëson një kulturë komplekse bashkëjetese mes ndjenjës së shprehur dhe kufirit ndalues.

“*Thëllëz e gurit të sertë / Zoti të stolisi vetë / Të dha zërin që s’u tret/Pa ty malet s’kanë lezet / Thëllëz dhe zanë mbi det/ Ju thaft’ dora kush të vretë.*”

Sikurse kuptohet nga vargjet, thëllëza, një nga figurat arketipale të poezisë gojore labe, me bukurinë dhe elegancën e saj, personifikon vajzën labe, Vajza labe këtu perceptohet si lezeti i jetës dhe bukuria e saj merr një dimension metafizik. “Guri i sertë” nuk është vetëm natyra e ashpër malore e Labërisë, por edhe simboli i jetës së rregulluar nga morali i rreptë patriarkal. Burrat e sertë të Labërisë tradicionale, me erz e namuz, ata që në jetën reale mund të vrisnin për të mbrojtur “nderin” e vajzës/gruas, në art i këndojnë me pasion dhe pathos dashurisë, madje mallkojnë ata që e lëndojnë vajzën/miken, objekt i dëshirës mashkullore.

Dashuria, si ndjenjë e fshehtë, si “shkelje” e kodeve morale nuk tolerohej, ndërsa në këngët labe bëhet fakt publik. Ky është një paradoks interesant, pasi kënga labe nuk ishte argëtim i një grupi të mbyllur exotik, por një art kolektiv që këndohej /performohej publikisht në gëzime familjare, në fejesa, dasma, davete dhe në festa komunitare. Pikërisht për këtë arsye, artikulimi i dashurisë dhe i dëshirës, duhet të kalonte përmes një sistemi të filtruar metaforash dhe kodimesh estetike që lejonin respektimin e normave morale dhe miratoheshin nga audienca/ komuniteti/ kolektivi. Krijuesi anonim i KPL, i cili jetonte brënda kulturës zakonore patriarkale, gjendej përballë një sfide të dyfishtë: nga njëra anë, duhej të respektonte kodet e kanonit estetik të folklorit, klishtë, formualat, normativën estetike të traditës (*korniza e brendshme estetike*) dhe nga ana tjetër, të negocionte përmbajtjen erotike të këngës me kodet morale kanonore/ patriarkale të komunitetit (*korniza e jashtme morale*). Kësisoj, procesi krijues i poezisë /këngës polifonike, në thelb, përvijohet si një negociatë delikate mes ndjenjës personale dashurore/erotike dhe normave morale kolektive të nderit dhe respektit për figurën femërore.

(*vazhdon ne numrin e ardhshëm*)

1 Vaso Tole: *Përse qanë kuajt e Akilit?* SHB

Mediaprint, Tiranë 2011.

2 Ismet Elezi: *Kanuni i Labërisë*, Tiranë, 2006

3 Orjona Shegaj: *Mjedisi patriarkal shqiptar dhe kënga e dashurisë*, Kultura Popullore, Nr. 1-2, 2013, f. 153

4 Herbert Markuze: *Erosi dhe qytetërimi*, SHB EUGEN, Tiranë 2008, f.145

5 Ardian Vehbiu: *Filtri dhe korniza, Peizazhe të Fjalës*, 12 prill 2005

6 Michel Foucault: *Historia e seksualitetit 1*, UET Press, Tiranë 2011, f. 136

7 Ismail Kadare: *Autobiografia e popullit ne vargje*, Tirane 2002, f.45

I kushtohet ngjarjeve dhe dhimbjeve tragjike ne lufrat antiturke te arberorve te Myzeqese ne fillim te shekullit te XV ne skelen e Karavastase pran Babunjes ne rajonin e Divjakes. Kendohej ne ambjentet e kishave dhe manastireve, ne morte ne ditet kremtimit te kujtimit te vdekurve dhe te larguarve pertej detit si dhe ne dasma e pagezime lindjes neper odat e nderit te familjes. Ngjarja ka ndodhur mbas përlëshjeve te vazhdueshme ushtarake dhe rezistencës së madhe popullore antiturke rreth viteve 1430-1440, kur situata politike u rendua shume, ekonomia u rrenua rende, shume luftetare u vrane ne beteja dhe populli u rrallua, vatrat po shkatërroheshin më në fund princerit e njohur qe zoteronin zonen e Myzeqese si Materengat e Karavastase, Muzaket e Beratit, Arianitet zoter te Myzeqese, Kurtiket zoterus qe qytetit te Spolates pran Gradishtes dhe rajoneve te Darsis dhe Dumres mbajten qendrime politike te njohura. Disa nga dyert e medha feudale te kohes si Arinitet dhe Muzaket u detyruan dhe hyne ne vasalitet te renduar me turqit duke ruajtur disa te drejta pronsie por edhe imponime te renda taksash e detyrimesh sherbimesh ushtarake dhe taksen e njohur te Dervishnese, marjes se djemve te vegjel pran oborrit te Sulltanitu te shoqeruar me kthimin ne force ne besimin islam.

Mjaft princer dhe feudale te tjere te ketij rajoni myzeqar si Koronat, Perbotet, Bastet, Kilicet, Renasit e te tjere sic ishin edhe ata te deres se njohur te Materengeve me qender ne qytetin e Pirgut pran Karavastase u larguan per ti shpetuar perndjekjeve te otomanve.... Keto rajone dekontohet se ishin shpesh te njohur ne histori dhe te lidhur politikisht por edhe ekonomikisht me shtetet latine si Napolin, Venedikun, Siqeline, Aragonen, Korfuzin e tjera dhe gezonin te drejta dhe privilegie nga mbreterit dhe qeverrit e ketyre vendeve. Për të shpëtuar nga kjo zgjedhë roberuse qe impononte me dhune qeverria turke, mjaft nga keto familje arberore duke shfrytëzuar edhe njohjet e vjetra me bizantin por edhe me latinët hyjnë në marrëveshje për luфра të përbashkëta kundër turqëve u larguan dhe u sistemuan gati ne gjithë Italin jugore, Kalabri, Siqeli, Korfuze dhe ne ishujt e Egjeut qe keto shtete latine i zoteronin.

Gjate viteve te para te shekullit te XV ne kete rajon inkursione e ushtrive turke kryen mjaft vrasje dhe rrenime por edhe shkaterrime te panjohura me pare. Nga skelat e lumenjve te Myzeqese forcat turke shkonin ne brendesi te vendit me shpat e dru zjarri ne dore per te mposhtur popullin kryengrites por ndodhen edhe fatkeqsi te renda natyrore ku u shkaterruan edhe mjaft qendra ne kete rajon sic ishin Babunja, Spinarica, Pirgu, Vrego pran bregdetit te Myzeqese. Princi Gjergj Arianit Golemi ne ato vite u largua ne arrati nga qendra e sulltanit ku qendronte si peng i deres se Arianiteve dhe u kthye ne qytetet e tij ne Kononvile, Baladea, Cernice ku se bashku me vellezerit e tij Muzhakun dhe Vladanin si dhe luftetaret e njohur te zones dhe popullin kryengrites te rajonit te Myzeqese zhvilluan me dhjetra beteja me inkursionet e ushtrive turke duke korrur mjaft fitore shkruajne kronikat e kohes duke fituar besimin dhe respektin e shteteve te Europes perendimore qe perjetonin me ankth vershimin e ushtrive turke drejt Europes. Gjergj Kastriot Skenderbeu ne keto kohra mbahej edhe ai peng ne oborrin e Sulltanit dhe nuk i ishte dhene rasti i pershtatshem qe te largohej. Te kesaj periudhe plot ngjarje te egra te barbaris turke, ku burrat shkonin ne lufte dhe mjaft prej vriteshin duke lene familjet dhe pasurit, grate dhe femijet rrembeheshin e te moshuarit vriteshin i detyruan banoret e mbetur ne meshire te fatit dhe me besim tek Perendia te mernin me dhimbje rruget e botes e te mos e shikonin dheun dhe vatrat e te pareve te tyre qe do ta kishin edhe nje dhimbje e breng te madhe dhe do ta kujtonin perhere me kenge malli e dashuri ne mergim..

Shumë familje shkuan dhe su kthyen më në trojet e vjetra, disa muarën malet mjaft të tjerë nëpërmjet skelave të lumenjve Shkumbin

KENGA E GJEMIS

ne Vrego pranë Bashtove, te lumit Devoll Karavasta e të Grykasit pran lumit Vjose shkuan në Italin qendrore dhe ne rajonet e Kalabris dhe Siqelise, ne Korfuz dhe në teritoret greke e në ishujt e Egjeut te cilat zoteroheshin nga napolitanet dhe venecianet ku i gjejmë edhe sot. Legjendat dhe gojdhenat por edhe kenget epike dhe elegjike per ato kohra jane te shumta por te pambledhura nga studjusi dhe folkloristet. Ata banore qe mbeten kaluan dhe provuan tmerret edhe barbarizmat e pushtusve, shumë u vranë në luфра dhe vatrat e tyre, të tjerëve ju muarën fëmijët, gratë e vajzat ja u çuan në Anadoll, shtëpitë ja shkatrruan, pasurit ja u muarën, zija pllakosi vëndin e tjera mënxyra te renda. Prej asaj kohë mesjetare te invazionit te ushtrive otomane ne rajonet e Arberise kemi edhe disa nga këngët e vjetra që populli i zonës sonë i këndon dhe i ruan akoma dhe pse kanë kaluar mbi 500 vjetë. Ja disa vargje që këndoheshin nga të moshuarit e zones Libofshe-Karavasta-Divjake-Semanit qe i perkasin kohes se fillim shekullit te XV. Të gjitha çfare u muarën si trofe nga ushtia turke, fëmij vajza e gra, bagëti e plaqkë e ndryshme në teritoret tona turqit i nisën për në teritoret e pushtuara të bullgarisë pastaj në Anadoll dhe vuajtjet e tmerret e asaj shpërngulje të egër populli i kujton me dhimbje në këngën e ruajtur nga ajo kohë.

Koha e Qametit

Ra një yll në mes të detit
 Isharet të kjametit
 Vjen zabitı osmanllı
 Me një goxha ushtri
 Neve mbetëm vetëm
 Burrat tonë hajmedet ikën
 Shkuan o pertej detit

Neve mbetëm vetëm pa njeri
 Vjen pashaj osmanllı me një goxha ushtri
 Seç na vranë,seç na prenë
 Djem e vajza na rrëmbyen
 Në Sofje rober lidhur na i çuan
 Jo në Sofje por në Anadoll
 Nuk e dim si ata po shkojnë

Qaj ditë e qaj natë
 Qajnë pleqtë e qajnë gratë
 Për vatan që na muarën

Këta qentë mor të huaj.

Kjo tregon dhimbjen e madhe popullore nga mënxyra që bënëin turqit, djemtë i muarën dhe i bënë jeniçerë dhe muhamedan të bindur dhe trima të sulltanit, vajzat i martuan me ushtarë turq.

Kenga e Gjemis

I kushtohet largimit te grave dhe femijve me gjemite nga skela e Karavastase

Ika nëno ika, ikëm muarëm dhenë
 Turku po na ndjek, kërkon të na therë
 Të gjithë ne u mblodhëm, poshtë në Babunjë
 Te kisha e Shënkollit seç u therën buajt,
 Dreken ne e hëngrëm, darka na mungon
 Natën u nisëm për në vënd të huaj.
 Kur vumë këmbën lart o në gjemi
 Dëgjuan këmboren (zerin e kumbrisë (buacës)

Mjera unë e mjera, qe po leme keto dhera
 Koken kur e ktheva, o çmu këput gjysma e fuqisë
 Mallin na e muarën të zestë me bojë
 Vatanin e lamë, shkuaam në vënd të huaj.

Disa vargje te kësaj këngë në një bisedë kohë gjahu na i kërkoj dhe (deputeti i krahines sone ne vitet 50-te ish ministri Kadri Hazbiu me rekomandim të një miku arbëresh nga Italia që kish nisur disa vargje të kësaj kënge për të mbledhur të plotën nga vëndi i të larguarve arbëresh që mendohej se ishin nga Myzeqeja. Disa elemente te ketyre vargieve si Gjemia-anije e vogel e skelave lumore, Bullica qe rritet ne kete rajon fushor kenetor dhe Kisha e Shenkollit qe gjendej akoma si nje objekt i vjeter kulti mesjetar pran Karavastase na dhane orjentimin ta lokalizonim kete rajon per te kerkuar edhe gjurmet e saj.Vargjet e kesaj kenge i kemi degjuar nga nje plake e moshuar e deres se Dhamove te Libofshes qe kish ardhur nuse dhe bije nga Divjaka. Kenga ishte grarishte ne kore vajtimi dhe pa vegla muzikore. Mbas cdo vargu dilte dhimbja e madhe qe shoqerohej me nje O te vajtushme. Fatkeqsisht deri me sot askush nga studjuesit e folklorit nuk eshte mare me njohjen dhe shpjegimin e ketyre kengeve. Me interes njohes eshte edhe historia e

luftetarve arberore dhe familjet e tyre qe mbronin fortesen e Bashtoves e cila ndodhet pran derdhjes se poshtme te lumit te Shkumbinit dhe kishte skelen e Vregos prane. Ajo sulmohej shpesh nga forcat e shumta turke te cilat kishin ngritur fushimin pran qytetit te rrenuar te Skampes dhe po ndertonin keshjtjellen e Elbasanit per ta patur si qender per te sulmuar Krujen dhe Durrresin. Konkluzioni i studjuesve se kështjella e Bashtovës është një nga fortifikimet e fundit që u ndërtuan për ti rezistuar pushtimit turk nuk qendron për ne që kemi tjetër njohje dhe kënd vështrimi. Ajo eshte nje fortifikim i bere nga ushtrit normane me ngut per dy muaj ne vitin 1087 qe do ju sherbente atyre per mbrojtje nga ushtrit bizantine. Po ashtu edhe mendimi se shqetësimi i venecianeve në këtë kohë ishte mundësia e shfrytëzimit nga turqit e derdhjes së Shkumbinit dhe marja e lendës së pasur të drurit që ndodhej aty për ndërtimin e anijeve dhe për të dalë në det nuk është vendimtar për ndërtimin e kësaj fortifikate.

Pas vdekjes së Skëndërbeut mundësia për të mbrojtur këtë zonë ishte e pakët, por ne nuk kemi asnjë dekument që kjo fortese të përmendet gjatë lufrave me turqit. Vetëm në popull ekziston një tregim dhe ky në formë legjende për luftën dhe trimërit e të krishtervere të Bashtovës me forcat e ushtris turke. Shprehja lapidare e qendresës që kujtohet edhe sot në këto anë për trimërinë, guximin dhe krenarin e luftëtarve që nuk u dorzuan por u vranë te gjithë duke luftuar me shpatë në dorë, kurse fëmijet, të moshuarit dhe gratë u larguan për në Siçeli nën shoqërimin e venecianve.

Sot thuhet kur një njeri nuk tërhiqet para pengesave nga inati nëpër grindje se ai është qendrim si kaurri në Bashtovë. Kam kerkuar te dhena per Bashtoven dhe kam mbledhur mjaft tregime por per ngjarjen e pushtimit e te qendres heroike por banoret e sotem kishin kujtes te vaket sepse ata kishin ardhur vone ne keto rajone. Nga keta banore te ikur nga Bashtova ne keto kohra do te lindte ne Italin e jugut nje nder ushtaraket, gjeneralet me te njohur te perendimit Gjergji Basta, i cili vlersohet ne te gjitha inciklopedit e vendeve te Europes.

Nga shkrimet e Llaqi Kozma Jano ne vitin 1979

Refleksione poetike nga shkrimtari e filozofi Robert Martiko

NËNA OSE ELEGANZA E HESHTUR E TË QËNIT

Rreth një poezie të dedikuar për Nënë, me autor poetin e famshëm italian, Prof. Pierfranco Bruni.

Robert Martiko

Poezia e paraqitur më poshtë është një portretizim i ndjeshëm dhe elegjiak i nënës, jo vetëm si figurë familjare, por si arketip i hijes së dritës njerëzore — një figurë që ngërthen kujtesën, dashurinë, stilin dhe heshtjen e thellë që vetëm nëna e

njeh. Poezia nuk është thjesht kujtim i një gruaje të dashur, por një reflektim mbi atë që mbetet e pashpjegueshme, misterioze dhe formuese në jetën tonë. Nëna e përshkruar në këto vargje është më shumë se sa një person; ajo bëhet simbol i një urtësie të heshtur, të një kujtese të gjallë që mbart bukurinë si mënyrë të të qenit. Vitet gjashtëdhjetë, kopshti, zëri, gjilpëra këto nuk janë vetëm imazhe nostalgjike, por elementë të një forme të jetuar bukur, që është në vetvete një mënyrë e të qenit në harmoni me botën.

E vërteta e thellë që përcjell kjo poezi është se ekzistojnë mënyra të të jetuarit që nuk bëjnë zhurmë, nuk lënë pas revolucione, por krijojnë botë të vogla ku dashuria, kujdesi dhe eleganca janë mënyra të heshtura të formimit të tjetrit fëmijës, njeriut. Kjo është një etike e përditshme, e përlur, por thellësisht filozofike: që të jesh prani, të dish pa folur, të kuptosh më shumë nga sa shprehet, të krijosh pa zotëruar. Përmes saj, njeriu mëson se të jetë i dashur dhe i ndjeshëm nuk është dobësi, por forca më e qëndrueshme që formon qenien njerëzore.

Në lidhje me kulturën perëndimore, ku bën pjesë edhe Prof. Pierfranco Bruni, kjo poezi ka një rezonancë të qartë me figurën e Virgjreshës Mari në traditën krishtere jo në aspektin fetar

dogmatik, por në simbolikën e saj të butësisë së dijes, qëndresës së qetë dhe pranisë që shëron. Nëna si Maria në poezi është një figurë që rri pranë, mban, kupton, dhe ndikon pa imponuar. Kjo është e njëjta energji e butë që filozofë si Plotini apo shkrimtarë si Rainer Maria Rilke e kanë parë si burim i vërtetës së brendshme dhe bukurisë shpirtërore.

Nëna ime kishte sy të mëdhenj dhe ishte e bukur. Ishin vitet gjashtëdhjetë dhe ajo mbante këngën në zë. Ngjitej dhe zbriste shkallët e kopshtit me buzëqeshjen e kaltërsisë në perëndimet që rëshqisnin mbi kala. Në duar mbante përkëdheljet e fjalëve të mia dhe dëshirat e ëmbëlsisë në magjinë e lehtë të shëruesve të butë. Njihte elegancën e gjesteve dhe shikimet në largësi, të cilat i mbaj me vete si fate të lashta. E bukur ishte nëna ime, me flokë të zinj dhe me një zë të duruar nga ëndrrat. Gjithmonë mbante një gjilpërë me stemë në mes të këmishave dhe vathë që formonin rreth. Ajo dinte për mua më shumë se sa kam kuptuar vetë në udhëtimin e viteve. Nëna ime quhej Maria.

LA MADRE O L'ELEGANZA SILENZIOSA DELL'ESSERE

Riflessione su una poesia dedicata alla Madre, dell'autore e celebre poeta italiano, Prof. Pierfranco Bruni

La poesia presentata qui di seguito è un ritratto delicato ed elegiaco della madre, non soltanto come figura familiare, ma come archetipo dell'ombra della luce umana, una figura che racchiude memoria, amore, stile e quel silenzio profondo che solo una madre conosce. Questa poesia non è semplicemente un ricordo di una donna amata, ma una riflessione su ciò che rimane inspiegabile, misterioso e formativo nella nostra vita. La madre descritta in questi versi è molto più di una persona; diventa simbolo di una saggezza silenziosa, di una memoria viva che porta con sé la bellezza come forma dell'essere.

Gli anni Sessanta, il giardino, la voce, l'ago non sono soltanto immagini nostalgiche, ma elementi di una vita vissuta con grazia, che in sé rappresenta un modo di essere in armonia con il mondo.

La verità profonda che questa poesia comunica è che esistono modi di vivere che non fanno rumore, non lasciano rivoluzioni dietro

di sé, ma creano piccoli mondi dove l'amore, la cura e l'eleganza sono forme silenziose di formazione dell'altro del figlio, dell'uomo. Si tratta di un'etica quotidiana, umile, ma profondamente filosofica: essere presenza, sapere senza parlare, comprendere più di quanto venga detto, creare senza possedere. Attraverso di lei, l'essere umano impara che essere amorevole e sensibile non è debolezza, ma la forza più duratura che modella l'essere.

In relazione alla cultura occidentale, di cui fa parte anche il Prof. Pierfranco Bruni, questa poesia risuona chiaramente con la figura della Vergine Maria nella tradizione cristiana non nel senso dogmatico religioso, ma nella sua simbologia di dolcezza del sapere, resistenza tranquilla e presenza che cura. La madre come Maria, nella poesia, è una figura che resta accanto, sostiene, comprende e influenza senza imporre.

È la stessa energia dolce che filosofi come Plotino o scrittori come

Rainer Maria Rilke hanno visto come fonte della verità interiore e della bellezza spirituale.

Aveva grandi occhi mia madre ed era bella. Erano gli anni sessanta e portava il canto nella voce. Saliva e scendeva le scale del giardino con il sorriso degli azzurri nei tramonti scivolati sul castello Tra le mani le carezze delle mie parole e i desideri della dolcezza nel lieve incanto delle curandere Conosceva l'eleganza dei gesti e gli sguardi nelle distanze, che porto con me come antichi destini. Era bella mia madre con i capelli neri e la voce in pazienza di sogni Aveva sempre una spilla con stemma al centro delle camicette e degli orecchini che prendevano a cerchio Sapeva di me più di quello che io ho compreso nel viaggio degli anni Mia madre si chiamava Maria.

Një poezi që përngjan me një himn të vërtetë për Wagner-in

Rreth poezisë per Wagner-in, të poetit te talentuar Visar Zhiiti

Në publikimin e fundit në Facebook, shkrimtari dhe poeti Visar Zhiiti sjell një poezi të fuqishme, të dedikuar kompozitorit gjenial gjerman Richard Wagner. Kjo poezi, e shkruar nën diktaturë, u bë një nga arsyet për dënimin e tij me dhjetë vjet burg. Më shumë sesa një poezi lavdëruese, ajo përngjan me një himn të vërtetë për Wagner-in e përjetshëm, jo thjesht si kompozitor, por si një figurë legjendare, mitike, një simbol i madhësisë dhe tragjedisë artistike.

Disa nga imazhet më të forta në poezinë e Zhiitit e lidhin muzikën me elemente dramatike: pianoja si arkivol, tastet e bardha si lot të ngrirë, të zezat si rrëke muzgu, dhe një ndjenjë e vazhdueshme e një bote që qan për diçka të humbur. Poezia sjell një përplasje të fuqishme mes madhësisë dhe vetmisë, mes zjarrit dhe ujit, mes lavdisë dhe pashmangshmërisë së Kryqit.

Veçanërisht i fuqishëm është portretizimi i Wagner-it si një qenie pothuajse hyjnore, por tragjikisht e vetmuar, me një muzikë që mbart jo vetëm pasionin e jetës, por edhe peshën e një bote të padrejtë. Kjo padrejtësi reflektohet edhe në fatin e vetë autorit të poezisë, Visar Zhiiti, i cili, si një zë i ndritur dhe fisnik, vazhdon të mbajë gjallë kujtesën për tragjedinë, absurditetin dhe çmendurinë e sistemeve shtypëse e diktatoriale. Përmes artit të tij, ai denoncon iluzionin e një iluminizmi të shtrembëruar dhe pasojat e aventurierëve politikë që kanë shkelur dhe vijojnë të shkelin edhe sot mbi lirinë dhe dinjitetin njerëzor.

Kur poezia fton lexuesin në një udhëtim të butë, por të fuqishëm drejtë bashkimit me gjithësinë.

Rreth poezisë «Me diellin puthem», të poetes Shpresa Fundo Gjergji

Poezia “Me diellin puthem” shpreh një lidhje të thellë dhe intime mes individit dhe diellit, duke e personifikuar këtë të fundit si një qenie me të cilën poeti ndërvepron në mënyrë të ndjeshme dhe shpirtërore. Ky personifikim krijon një atmosferë ku natyra dhe njeriu bashkëveprojnë në harmoni si dy elemente të rëndësishëm, duke reflektuar mbi ciklin e jetës dhe rilindjen e përditshme, jo vetëm të natyrës por edhe të njeriut. Pra ka një lidhje të ndërsjellët, e cila përkon me vazhdimësinë.

Në vargjet e para të poezisë, zgjohemi së bashku me poetin në një mëngjes të ri, ku falënderimi ndaj Zotit dhe puthja e diellit simbolizojnë një rilindje shpirtërore dhe fizike. Një dualitet që në poezi vjen i fortë dhe i lidhur ngushtë me karakterin njerëzor. Ky moment sugjeron një cikël të vazhdueshëm të jetës, ku çdo ditë sjell mundësi të reja dhe një fillim të ri. Poezia vazhdon me një lojë flirtuese mes poetit dhe diellit, ku shkëmbimi i puthjeve dhe përkëdheljeve krijon një ndjenjë lumturie dhe dehjeje. Kjo marrëdhënie e ëmbël dhe sensuale me diellin pasqyron një dëshirë për t'u bashkuar me natyrën dhe për të përjetuar kënaqësitë që ajo ofron. Në aspektin filozofik, poezia mund të interpretohet si një meditacion mbi ndërveprimin mes njeriut dhe natyrës, dhe mbi mënyrën se si ky ndërveprim ndikon në përvojën tonë të përditshme. Puthja e diellit mund të shihet si një metaforë për pranimit dhe mirëpritjen e energjisë dhe dritës që natyra na ofron, duke na kujtuar rëndësinë e harmonisë me mjedisin rrethues. Kjo qasje rikujton idetë e filozofit gjerman Friedrich Nietzsche, i cili në librin “Kështu foli Zarathustra”, thekson fuqizimin e njeriut përmes rilindjes së përditshme dhe përqafimit të jetës me

gjithë gëzimet dhe sfidat e saj. Po ashtu, në frymën e Walt Whitman-it në “Fije bari”, njeriu shihet si një krijesë që ndërthuret natyrshëm me natyrën, duke i thurur himn jetës, dritës dhe ekzistencës.

Në këtë kontekst, mund të përmendet edhe filozofia e panteizmit të Baruch Spinozës, për të cilin natyra dhe Zoti janë një dhe të pandarë. Lidhja intime me diellin, në këtë këndvështrim, bëhet një mënyrë për të komunikuar me hyjnore përmes përvojës së përditshme, gjë që te poezia e Fundos shihet si e tillë dhe na e konfirmon. Një tjetër lidhje interesante vjen nga koncepti i “jo-dualitetit” në filozofinë lindore, veçanërisht në Vedanta, ku njeriu dhe universi nuk shihen si entitete të ndara, por si shprehje të një realiteti të vetëm. Puthja e diellit, në këtë dritë, përfaqëson njësimin e qenies individuale me energjinë universale.

Nga letërsia moderne, mund të bëhet edhe një paralelizëm me poezinë e Rainer Maria Rilke, ku njeriu përpiqet të gjejë përmes natyrës dhe përjetimeve të brendshme një kontakt më të thellë me misterin e ekzistencës dhe me Zotin. “Me diellin puthem” është një poezi që eksploron marrëdhënien intime mes njeriut dhe natyrës, duke përdorur personifikimin dhe simbolikën për të shprehur ndjenjën e thella dhe reflektime filozofike mbi jetën, ciklin e përjetshëm të ekzistencës dhe, mbi të gjitha, rilindjen shpirtërore. Përmes ndërthurjes së ndjeshmërisë personale me idetë e mëdha të filozofisë dhe letërsisë botërore, poezia fton lexuesin në një udhëtim të butë, por të fuqishëm drejt bashkimit me gjithësinë.

Ajo që ka shumë rëndësi, në mënyrë që gjithçka nga bota e filozofisë dhe e arteve, të mos jenë fjalë të kota në një dekor të lulëzuar poetik, është se këto duhet të kenë kuptim në jetën ditore të gjithkujt.

Prandaj mund të sjellim në vëmendje edhe konceptin e intuitës të filozofit Henri Bergson. Sipas filozofit të madh francez të shekullit të kaluar, për të kuptuar thellësinë e jetës dhe të ekzistencës nuk mjafton mendimi logjik dhe racional, por është e nevojshme të hyjmë në realitet përmes intuitës, një formë njohjeje e drejtpërdrejtë dhe e brendshme. Në kohën tonë, kur shoqëria përballlet me një krizë të thellë të shkaktuar nga dominimi i makinave, teknologjisë dhe automatizimit, poezia “Me diellin puthem”, na kujton nevojën urgjente për t'u rikthyer te përjetimi intuitiv i jetës dhe natyrës. Është një thirrje për të mos humbur lidhjen e thellë me botën që na rrethon, për të dalë nga ritmi mekanik dhe për të përqafuar jetën në mënyrë të plotë, të ndjerë dhe njerëzore.

ME DIELLIN PUTHEM

Zgjohem,
mëngjesi zbardhi!
Bëj shenjën e falënderimit në Zot
Dielli më puth për të rilindur,
Jeta vazhdon me ciklin e saj të plotë...!

Tentot t'i shkel syrin,
Ai mbi qerpik me puth!
Me gudulim pastaj në gushë...
Dehem!
Kjo aromë më përkëdhel, më mbush!

Shëtit,
Koha me tik-takun s'ndalet!
Të përndjek si nocion i pakapshëm!
Dielli reflekson magjik...
Puthja e tij dhe unë sa të ngjashëm!

Mendimet më thyhen në hapësirën universale,
heshtas puthjen në sy e mbaj!
Koha dimension perceptimi që s'ndalet...
A mos vallë lundrojmë në një iluzion të rrallë?!

Vendet Simbolike të Grottaferratës

Sa herë përmenden vendet simbolike të qytezës së Grottaferratës, secili qytetar sjell ndër mend një histori, një kujtim, një ngjarje apo një tregim të trashëguar nga të parët. Në pamje të parë, ato mund të duken të vogla e të thjeshta, pa ndonjë peshë të veçantë krahasuar me sfida të tjera si infrastruktura ..., por pikërisht këtu qëndron bukuria dhe rëndësia e tyre: sepse sado të vogla që të duken, vendet simbolike kanë pasur gjithmonë një vend të veçantë në zemrat e njerëzve. Përkushtimi dhe vizioni i skuadrës qeverisëse të qytetit, me në krye Kryetarin Prof. Mirko Di Bernardo, janë shfaqur qartë në punën për t'i rikthyer këto vende në jetën e përditshme, si dikur më parë. Gjatë një bisede të përzmërt me të, më tha: Në qytezën tonë ka shumë vende simbolike, të cilave do t'u rikthejmë identitetin, sepse ato janë pasqyra e gjallë e historisë sonë. Çdo vend mban brenda një ngjarje, një episod, një dëshmi të kohëve të ndryshme. Për këto vlera që përfaqësojnë, ne po punojmë së bashku me shoqatat për t'i rivendosur në vendin që meritojnë. Shembulli më domethënës është pikërisht Fontanaccio, vendi më simbolik i qytezës. Dikur, para shumë shekujsh, aty nënat dhe gratë lanin rrobat, ndërsa sot ky vend i është rikthyer identitetit të dikurshëm. Çdo ditë aty sheh pjesëtarët e Shoqatës “Fontanaccio” duke punuar pa u lodhur, vullnetarisht, për mirëmbajtjen dhe përkujdesjen e kësaj zone historike. Në fytyrat e tyre që shkëlqejnë nga gëzimi, shihen qartë dashuria dhe përkushtimi, si për të thënë: Gjithçka që bëjmë sot, ka vlerë për të nesërmen. Në qendër të këtij vendi simbolik ngrihet një pemë shekullore, e cila për dy ose tre shekuj me radhë shërben si ombrellë natyrore për gratë që punonin nën diellin e fortë. Kjo pemë, për shkak të historisë së saj shekullore, ruan në brendësi histori, ngjarje dhe sekrete nga më të ndryshmet, aq sa i është kushtuar edhe një dedikim kuptimplotë: “Platani i Fontanaccios, me trungun tënd madhështor dhe të papërsëritshëm, je dëshmitari i heshtur i shekujve që kanë rrëshqitur para teje. Gjethet e tua ende lëkundën në erë, si kujtimet dhe

sekretet e grave të komunitetit tonë, të cilat i dëgjoje teksa lanin rrobat në burimin e vjetër. Ti je simboli i forcës sonë, i historisë së Grottaferratës dhe kujdestari i identitetit tonë. Të duam, o qëndresë e patrembur e Grottaferratës.”

Akoma më interesante është se, sipas gojëdhënave dhe materialeve historike që janë zbuluar rreth murgjërve arbëreshë të manastirit, thuhet se edhe kjo pemë, bashkë me të tjerat përgjatë rrugës “San Nilo”, mirëmbaheshin nga vetë murgjërit. Ky fakt është një dëshmi e gjallë e lidhjes së tyre të fortë shpirtërore dhe njerëzore me këtë vend dhe me popullsinë vendase, me të cilën ndanin jetën dhe shërbesat fetare. Kanë kaluar vite, madje shekuj, por murgjërit arbëreshë jetojnë ende në kujtesën e qytetarëve. Sa herë që përmenden, njerëzit rrëfejnë histori dhe episode që jo vetëm të emocionojnë, por edhe ta mbushin zemrën me gëzim dhe krenari. Kur sheh angazhimin serioz të komunës, e veçanërisht të Prof. Di Bernardos, për të rikthyer në identitet çdo vend simbolik, lind natyrshëm një besim i madh tek institucionet vendore. Sepse, shpeshherë, janë pikërisht këto gjërat e vogla të cilat, kur trajtohen me përkushtim dhe prioritet, sjellin ndryshime të mëdha. Rikthimi në identitet i vendeve simbolike është si një amanet i të parëve dhe për këtë, faleminderit Kryetar i Bashkisë që me kulturë e vizion i ndodhemi pranë çdo detaji e problemi të komunitetit.

(redaksia)

I Luoghi Simbolici di Grottaferrata

Ogni volta che si menzionano i luoghi simbolici della cittadina di Grottaferrata, ogni cittadino ricorda una storia, un ricordo, un avvenimento o un racconto tramandato dagli antenati. A prima vista, questi luoghi possono sembrare piccoli e semplici, privi di particolare importanza rispetto ad altre sfide come le infrastrutture ..., ma è proprio qui che risiede la loro bellezza e il loro valore: perché, per quanto possano sembrare modesti, i luoghi simbolici hanno sempre occupato un posto speciale nel cuore della comunità. La dedizione e la visione dell'amministrazione comunale, guidata dal Sindaco Prof. Mirko Di Bernardo, si riflettono chiaramente nel lavoro svolto per riportare questi luoghi nella vita quotidiana, così come un tempo. Durante un cordiale colloquio con lui, mi disse: Nella nostra cittadina ci sono molti luoghi simbolici ai quali restituiremo identità, perché sono il riflesso vivo della nostra storia. Ogni luogo custodisce un evento, un episodio, una testimonianza di epoche diverse. Per i valori che rappresentano, stiamo lavorando insieme alle associazioni per restituire loro il posto che meritano. L'esempio più significativo è proprio Fontanaccio, il luogo più emblematico della città. Secoli fa, lì le madri e le donne lavavano i panni, mentre oggi questo posto ha ritrovato la sua identità originaria. Ogni giorno si vedono le donne dell'Associazione “Fontanaccio” lavorare instancabilmente, in modo volontario, alla cura e alla manutenzione di quest'area storica. Nei loro volti raggianti di gioia si legge chiaramente l'amore e la dedizione, come a dire: Tutto ciò che facciamo oggi, ha valore per il domani. Al centro di questo luogo simbolico si erge un albero secolare, che per due o tre secoli ha offerto ombra naturale alle donne che lavoravano sotto il sole cocente. Quest'albero, grazie alla sua lunga storia, custodisce in sé storie, eventi e segreti di ogni genere, tanto da aver ispirato un toccante tributo: “Platano del Fontanaccio, con il tuo tronco maestoso e unico, sei il testimone silenzioso dei secoli che ti sono scivolati davanti. Le tue foglie ancora ondeggiano al vento, come i ricordi e i segreti delle donne della nostra comunità, che

ascoltavi mentre lavavano i panni alla vecchiaia fonte. Sei il simbolo della nostra forza, della storia di Grottaferrata e il custode della nostra identità. Ti amiamo, impavida resistenza di Grottaferrata.”

Ancora più interessante è il fatto che, secondo tradizioni orali e documenti storici scoperti riguardanti i monaci italo - albanesi del monastero, si dice che questo albero insieme ad altri lungo il percorso “San Nilo” venisse curato proprio dai monaci stessi. Questo fatto è una viva testimonianza del forte legame spirituale e umano che essi avevano con questo territorio e con la popolazione locale, con cui condividevano vita e servizio religioso. Sono passati anni, secoli, ma i monaci arbëresh vivono ancora nella memoria dei cittadini. Ogni volta che vengono ricordati, le persone raccontano storie ed episodi che non solo emozionano, ma riempiono il cuore di gioia e orgoglio. Quando si osserva l'impegno serio del Comune, e in particolare del Prof. Di Bernardo, nel restituire identità a ogni luogo simbolico, nasce spontaneamente una grande fiducia nelle istituzioni locali. Perché spesso sono proprio queste piccole cose che, se trattate con cura e priorità, portano grandi cambiamenti. Il recupero dell'identità dei luoghi simbolici è come un'eredità lasciata dai nostri antenati, e per questo: Grazie, Signor Sindaco, che con cultura e visione siete presente in ogni dettaglio e problema della comunità.

(redazione)

“IL RITORNO ALL'IDENTITÀ”

Un messaggio significativo dallo scrittore Robert Martiko

Quando una città inizia a prendersi cura delle “piccole cose”, comprende che in realtà si sta prendendo cura della propria anima. È proprio questo che ha fatto il Prof. Mirko Di Bernardo con il suo impegno nel restituire identità ai luoghi simbolici di Grottaferrata. In ogni pietra del selciato e in ogni filo d'erba del “Fontanaccio” si percepiscono il rispetto e la visione del Professore, che considera questi spazi come uno specchio vivente della storia e dell'orgoglio cittadino.

Il Prof. Di Bernardo vede ogni luogo come un libro aperto di ricordi: basta sfogliarlo per ascoltare le voci delle madri che lavavano i panni all'ombra del platano secolare, o i racconti dei monaci arbëreshë che un tempo servivano con amore questa terra. Con una lungimiranza degna e dignitosa, ha saputo unire l'amministrazione e le associazioni locali per ridare nuova vita a questi ricordi non come semplice ornamento nostalgico, ma come bene culturale e sociale dal forte valore unificante e civico.

Oggi, passando accanto al “Fontanaccio” e vedendo le volontarie, piene di entusiasmo, che puliscono, piantano e restaurano, si capisce che l'ispirazione viene dall'alto: da un Sindaco che mette il cuore davanti al protocollo. La nostra gratitudine va dunque al Prof. Di Bernardo, che con cultura, saggezza e amore per la città ha dimostrato che il governo locale può essere uno strumento di speranza e rinascita.

Grazie a Lei, Professore, il platano secolare continua a far ondeggiare le sue foglie come una bandiera di resistenza; la vecchia fonte torna a risuonare con le voci delle generazioni; mentre i cittadini imparano che l'eredità non è semplicemente qualcosa da conservare, ma una ricchezza da vivere e trasmettere. Per questo impegno, per questa bellezza che il Prof. Di Bernardo ha restituito a Grottaferrata, merita un sincero e profondo ringraziamento.

RIKTHIM NË IDENTITET

Një mesazh domethënës nga shkrimtari Robert Martiko

Kur një qytet nis të kujdeset për “gjërat e vogla”, kupton se po kujdeset në të vërtetë për shpirtin e vet. Pikërisht këtë ka bërë Prof. Mirko Di Bernardo me përkushtimin e tij për rikthimin në identitet të vendeve simbolike të Grottaferratës. Në çdo gur të kalldrëmit e në çdo fije bari të “Fontanaccio-s” ndihen respekti dhe vizioni i tij, që i konsideron këto hapësira si pasqyrë të gjallë të historisë dhe krenarisë qytetare.

Prof. Di Bernardo e sheh çdo vend si një libër të hapur kujtimesh: mjafton ta shpalosësh për të dëgjuar zërat e nënave që lanin rrobat nën hijen e platanit shekullor, apo rrëfimet e murgjërve arbëreshë që dikur e shërbenin me dashuri këtë truall. Me një largpamësi dinjitoze, ai ka bashkuar administratën dhe shoqatat vendore për t'i dhënë jetë të re këtyre kujtimeve jo si dekor nostalgjik, por si aset kulturor e shoqëror me karakter bashkues, qytetërues.

Sot, kur kalon pranë “Fontanaccio-s” dhe sheh vullnetaret plot entuziazëm që pastrojnë, mbjellin e riparojnë, kupton se frymëzimi vjen nga lart: nga një Kryetar Bashkie që vendos zemrën përpara protokollit. Pra, mirënjohja shkon për Prof. Di Bernardon, i cili me kulturë, urtësi e dashuri për qytetin ka dëshmuar se qeverisja lokale mund të jetë instrument shprese dhe rilindjeje.

Falë jush, profesor, platani shekullor vijon të valëvitë gjethet si flamur i qëndresës; burimi i vjetër rimon përsëri me zërat e brezave; ndërsa qytetarët, mësojnë se trashëgimia nuk është thjesht diçka që ruhet, por një pasuri që duhet jetuar e përcjellë. Për këtë përkushtim, për këtë bukuri, që Prof. Di Bernardo i ka rikthyer Grottaferratës, meriton një falënderim të madh.

MEDITIME: JONUFËR – KORRIK 1966

Nga **Lutfi ALIA**
Siena – Itali

Në qershori të vitit 1966 përfundua provimet e vitit të parë në Fakultetin e Mjekësisë. Atë vit, qershori bëri shumë nxehtë, çka i shtoi më shumë emocionet dhe lodhjen që na kishin krijuar përgatitjet për provimet. Më 29 qershor ishte provimi i fundit në kimi inorganike dhe kimi organike. Në mëngjesin e asaj dite, erdhi kryesekretaria e fakultetit Donika Buda, e cila na njoftoj se më 30 qershor, në orën 8.00 të paraqiteshim në sheshin para korpusit të Universitetit, pasi nga aty do të niseshim për në aksion në Jonufër të Vlorës.

Përfundimin me sukses të vitit të parë e festuam në darkë te klubi i Mistos, me nga një gotë birrë, një bërxollë e një panine. Ishim unë, Krist Morcka, Kujtim Kotorri dhe Sofokli Eksarho. Ishte darkë gazmore, që e kaluam me humor, me kujtime të shumta në frekuentimin e leksioneve, të praktikave mësimore, të laboratorëve, kuj-tuam dhe çapkënleqet tona të shumta.

1.

Në mëngjesin e ditës së nesërme të atij fundqershori, shkuam në sheshin para korpusit të universitetit, që ishte mbushur me studentët e fakulteteve të tjera, të caktuar për në aksionin e hapjes të brezareve në Jonufër. Një kolonë e gjatë me kamiona Škoda ishte rrjeshtuar në anë të sheshit. Organizatorët, me mikroфона njoftonin numërin e kamionit për çdo fakultet dhe sipas kurseve. Pasi u sistemua në kamiona që ishin caktuar veç për djemtë dhe veç për vajzat, në orën 9.00 autokolona e kamionave nisi udhëtimin e gjatë. Kaluam nga rruga e Ndroqit. Mëngjesi ishte relativisht i freskët, por më pas filloi i nxehti përvëlues. Vetëm ata që ishin kë krye të karrocerisë rrinin në këmbë, të tjerët të gjithë ulur dhe me diellin e nxehtë mbi kokë. Vapa përvëlues na shtonte etjen, por asnjeri nga ne nuk kishte marrë shishe, apo pagure me ujë. Asi kohe nuk kishte shishe plastike për ujin e pijshëm. Para se të arrinin në Kavajë, i kërkuam shoferit të ndalej të pinim ujë. Kështu ndaluan në Rrogozhinë, në Lushnje, në Fier dhe në Vlorë. Rreth orës 13. 00 mbërritëm në Jonufër, ku ishte ngritur kampi i aksionit me kapononet buzë detit.

2.

Zbritëm nga kamionat duke shkundur pluhurin që kishim marrë gjatë udhëtimit. Jonufri na u prezantua me bukuritë magjepsë të detit dhe të kodrave të ulëta në lindje të mbuluara me gjelbërim. Të gjithë rendëm ne breg të detit, futëm këmbët në ujë dhe duke qëndruar përballë detit kundronim shtrirjen e gjërë të ujit me ngjyrë blu-smerald, ndjenim aromën e detit dhe flladin freskues. Në anën lindore të Jonufrës, përtej kodrave me shkurre ndodhej fshati i Rradhimës, në jug-perëndim ishte Orikumi i famshëm, më tej shtrihej gadishulli i Karaburunit dhe përballë ishulli misterioz i Sazanit. Bregu i detit në Jonufër nuk kishte rërë, ishte breg i ashpër, mbushur me gurëza të vegjël e me ndonjë shkurre zvarritëse të rrallë, por na mbushi me gëzim dhe entuziazëm, se do të laheshim për ditë, madje filluam të lahemi që ditën e parë, kështu vepruam gjatë gjithë muajit korrik.

Organizatorët kishin ngritur dy tipe fjetoresh. Për djemtë ishte vargu i kapononeve pesë metra larg bregut të detit, të ndërtuara me gardh me thupra frashëri dhe të mbuluara me beze të trashë. Na thanë se gjatë verës në Jonufër nuk bie shi, andaj të mos preokupoheshim, por në fakt ndodhi e kundërta, një natë meskorriku rigoi aq shumë shi, sa u lagëm të gjithë e të nesërmen nuk shkuam të hapim brezaret, por ndemë bataniat dhe rrobat e lagura mbi gardhet e kapononeve, që të thaheshin në diellin përvëlues.

Nuk kishim dyshekë, por një shtresë bari të thatë, dy batanie, njerën e përdorëm për shtrorë dhe tjetrën për t'u mbuluar. Ne djemtë e vitit të parë na sistemuan në kapononin e parë, në vazhdim studentët e vitit të dytë dhe në të tjerët djemtë e fakultetit Histori-Filogji. Pas kapononeve të djemëve shtrihej një shesh i gjërë, më tej dy ndërtesa me mure të mbuluara më eternit, që ishin fjetoret për të gjitha vajzat aksioniste. Para këtyre ndërtesave ishte mensa, një ndërtesë me kolona, por pa mure, me çatinë të mbuluar me eternite.

Pasi u sistemua nëpër fjetoret, na rrjeshtuan në shesh sipas brigadave. Komandanti i shtabit të aksionit na komunikoi se ditën e nesërme do zgjoheshim herët pa lindur dielli dhe do të ktheheshim në kamp, pas orës 11.00 kur të fillonte i nxehti i madh. Drekën e hëngrëm vonë

në mensë. Tavolinat ishin pa mbulesa, ushqimet na i servirën në pjata alumini dhe si kamarjere na shërbyen vajzat e kursit.

Pasdreke u ulëm në bregun para kapononit duke kundruar detin me dallgët, që ndiqnin ritmikisht njera tjetrën dhe çdo njera prej tyre, kur afrohej bregut shkumohej dhe thërmohej në breg si një muzikë adaxhio e shtyrë nga flladi i freskët i pasdites. Ishte një flladë përkëdhelës që fliste me detin dhe deti përgjigjej me dallgët, që këndonin butësisht. Pëshpëritjeve të detit i shtoheshin dhe klithmat e pulëbardhave, që fluturonin vrullshëm në grupe. Deti na bëri të harrojmë lodhjen nga udhëtimi i gjatë dhe na largoi të nxehtin përvëlues të asaj dite fundqershori. Në pasdite dielli filloi të zbriste në horizont dhe sa më shumë ulej, gjithnjë e më shumë qielli përflakej, duke i dhënë dritë të ndryshme çdo dallge. Ndërsa meditoja duke vështruar me kënaqësi vallen dhe këngën e dallgëve, m'u kujtua një thënie e Albert Kamy: “Vetëm muzika është në lartësinë e detit”.

Rreth orës 20.00, dielli zbriti dhe u fsheh pas në vijën e largët të horizontit, por rrezet vazhdonin ta ndriçonin qiellin. Ishte çast i bukur, me natën që vinte nga lindja dhe ditën që largohej në perëndim me diellin.

Përhumbjen tonë në bukuritë dhe misteret e detit e të muzgut që afrohej ngadalë e me ndrojtje, e ndërprente thirrjet në altoporlant, që na njoftonin të rrjeshtoheshim në shesh për të ngrënë darkën. Na servirën patate të ziera me nga dy feta buke. Hëngrëm me uri dhe njeri pas tjetrit u ngritëm dhe shkuam përsëri buzë detit, që ishte qetësuar me lëkundje të lehta valësh, që përfundonin me dallgë të vogla, që preknin bregun me delikatesë e me një pëshpëritje kënge ujore të shurdhët. Shumica e djemëve dhe vajzave shetisnin bregut të detit, ndërsa ne djemtë e grupit tonë u ulëm në breg dhe kundronim detin e qetësuar dhe flisnin për bukuritë e detit, kujtonim ditët e provimeve dhe komentimin regimet e pedagogëve ndaj përgjigjieve tona.

Këtë atmosferë magjike na e ndërpreu thirrja në autoparlant, duke na urdhëruar të shkonim të flinim, se të nesërmen me 1 korrik do të zgjoheshim pa lindur dielli. U shtriva në “dyshekun” me bar, por nuk vinte gjumi, ishte çorientuar nga lodhja dhe nga bukuritë e detit, andaj atë natë më braktisi. Rrija shtrirë me sytë mbyllur dhe dëgoja pëshpëritjet e dallgëve, që lehtë përkëdhelnin bregun. Tepër vonë zbriti Morfeo e më pushtoi gjumi.

3.

Në orën 3. 30 ushtoi autoparlanti me muzikë dhe me thirrje të zgjoheshim e të rrjeshtoheshim në shesh. U ngrita me vështirësi. Më dhimbte shpina nga shtrati i gurtë. U vësht e së bashku me shokët e kursit dolëm dhe u rrjeshtuam në shesh. Qielli në lindje kishte një ndriçim të bardhë me nuancë të kaltërt, ku ndahej nata me ditën që po lindëte ngadalë, e shoqëruar nga ylli Aferdita që ende vezullonte. Ishte një ditë e freskët, e pushtuar nga qetësia e mëngjezit, që ngadalë u shua nga bisedat e aksionistave që kishin mbushur sheshin.

Pasi na dhanë udhëzimet e para, u nisëm drejt kodrave të mbuluara me shkurre dhe me pemë të egra. Pylli ishte i dendur dhe fillonte me shkurre të shumta, ndër ato dallohej një bimë halore, e quajtura Sabina zvarritëse, që rritej me degët e dendura të shtrira horizontalisht dhe vazhonte me një lloj kaçube me degë të holla, që e quanin

Fshesa e bardhë; ashtu si kishte plot gjineshtra luleverdhake, ferra, shqopa, dëllenja, trëndafila të egër, koçomare dhe pemë gjetherënëse si shkoza, driza, frashëri, ndonjë dushk i vogël dhe ndërmjet tyre barishte të shumëllojshme, shumica me lule, që shpërndanin një aromë të këndëshme.

Detyra e jonë ishte t'i prisnim, t'i shkullnim të gjitha shkurret, pemët, barishtet dhe të gërmonim dheun për të hapur brezaret, ku në të ardhmen do të mbilleshin portokalla, limona, mandarina e pemë të ndryshme frutore. Pasi na paisën me kazma, me lopata, me sopata dhe me karroca dore, normisti na caktoi frontet e punës ku do të punonim, duke na porositur të respektonim nivelin horizontal të brezares dhe pjerrësinë e skarpatës, ashtu si ishin përcaktuar me piketat që kishin vendosur gjeometrat. Normisti na udhëzoi si të punonim, si t'i prisnim shkurret dhe si t'i shkullnim me rrënjë, që të mos mbinin përsëri, ku dhe si do ta zbraznim dheun e gërrmuar. Komandanti i brigadës tonë Sul Mema na njoftoi orën kur do të hanim mëngjezin, që do të na e binin në vendin e punës dhe se do të ktheheshim në kampin e aksionit pas orës 11. 00, kur zhegu i asaj vere bëhej i padurshëm. Si të mos mjaftonin gjithë këto këshilla, Sula theksoi të plotësonim normën, ta mbyllnim ditën e aksionit me realizimin 100 % të normave. Në fakt ky objektiv nuk ishte preokupimi i jonë. Realizimi i normës varej nga intensiteti i impenjimit tonë në punë, por dhe nga terreni, se kur kishte pemë të shumta nuk arrinin të plotsonim normën, që na caktonte normisti. Një ditë, pas një lodhje çfilitëse, u ulëm të pushonim dhe Kujtimi bëri një pyetje: “Në seee neee nuk e realizojmë noooormën, çfarë dooo të na bejnë?” Ne qeshëm dhe iu përgjigjëm: “Asgjë nuk do të na bëjnë, se ne do t'i themi, faji ishte i Kujtimit që nuk punonte”.

Skuadrën tonë e caktuan në një terren me mbizotërim të shkurreve dhe ne menduam se ishte me e lehtë t'i prisnim e t'i çrrenjosnim, por në fakt na munduan shumë. Në skuadrën tonë isha unë, Krist Morcka, Kujtim Kotorri, Sofokli Eksarho, Rifat Shahi, Liman Sheshi, Vasil Kacorri, Bujar Isaku dhe pesë vajza Mine Struga, Drita Kotri, Manila Selimi, Xhevrie Karamuçë, Mira Katragjini e Lamiha Laçi. Më shumë punonin Kujtimi, Sofokliu, Rifati dhe Vasili, ne të tjerët më pak dhe me ngadalë, ndërsa vajzat me rradhë shkonin dhe mbushnin gjymat me ujë, që e pinim për të shuar etjen, por e përdornim dhe për t'u freskuar dhe pse na kishin porositur të mos abuzojmë më ujin, ta përdornim vetëm për të pirë. Vajzat shkonin e merrnin dhe na shërbenin mëngjesin, që ishte dy feta buke më djathë të bardhë, ose me një fetë marmallatë molle. Me që vëllai i Kujtimit, student në Fakultetin e Histori – Filologjisë ishte përgjegjësi i mencës, e ngarkonim Kujtimin me mision të shkonte e të na merrte ndonjë racion suplimentar buke, ose djathi, ose marmallate, që të shuanim urinë. Racioni i bukës dhe i djathit, që na jipnin në mëngjes, nuk na mjaftonte për të përballuar intensitetin e punës.

Tre ditët e para ndjenim dhimbje muskujsh, kuptohet pas një muaji mbyllur për provimet, muskujt ishin plogështuar, nuk po përshtateshin punës fizike, ndjenim dhimbje dhe lodheshim shpejt, por më pas muskujt u tendosën dhe u aktivizuan mirë, çka ndikoi në rritjen e rendimentit të punës. Kështu punonim çdo ditë, të impenjuar e me ritëm normal, ndërsa dita e djelë ishte pushim.

Me punën tonë shkurret dhe pemët bregdetare u çdukën gradualisht dhe nga dita në ditë brezaret filluan të merrnin formë, të vendosura paralel njera mbi tjetrën dhe të shtrira si gjerdanë në gjërësinë e kodrinave, që e ndërruan pamjen dhe ngjyrën natyrale. Pejsazhi kodrinor i Jonufrit pësoi metamorfozë, kodrat filluan të çvishen, e gjelbërta u zhduk, rilievi ndryshoi formën dhe ngjyrën, nga e gjelbërt u shndërrua në ngjyrë të hirtë - në bezhë të turbullt.

4.

Kohën pas pune e kalonim duke u larë në det, duke pushuar në kapononet dhe në mbrëmje duke shetitur në grupe buzë detit. Atë muaj e përjetuam detin me bukuritë, me përmasat e paana, me ngjyrat që i ndryshonte gjatë ditës dhe natës, me simfoninë joshëse të dallgëve, me misteret e shumta që fshihte në thellësi. Deti ishte binomi i shpirtit tonë rinor, deti ishte muzika që na frymëzonte ëndërrat e shpirtit. Ndërsa rrinim shtrirë në breg duke marrë rreze dielli, vështronim dallgëzimin blu-smerald të detit dhe kaltërsinë e qiellit, që bashkoheshin mes tyre në horizont me një kaltërsi të ndritëshme. Qielli dhe deti janë si dy pasqyra, ditën reflektojnë njeri tjetrin, ndërsa natën dëgjojnë njeri tjetrin dhe ne rrinim mes tyre si spektatorë të vëmëndshëm, duke admiruar

simfoninë e detit, që na krijonte kënaqësi dhe qetësi shpirtërore.

Deti nuk është kurrë i qetë, vazhdimisht lëkundet me valë, hidhet me dallgë duke zhurmuar ëmbël, si një simfoni me melodi ritmike. Edhe ne jemi si dallgët e detit, të cilat dhe pse thërmohen kur përplasen me bregun, ato vazhdojnë të rilindin përsëri ritmikisht, ashtu si ne rifillojmë jetën çdo ditë nga e para. Dhe jeta është si deti, një ditë e qetë, një ditë tjetër e trazuar. Deti kundrohet dhe dëgjohet kur lind e kur perëndon dielli dhe ne i përjetuam këto situata të magjishme në mëngjes dhe në darkë, por nuk patëm fatin të shikonim të egërsuar, si ndodhte në dimër, kur zemërohej dhe përgjigjej me dallgë të larta e të shkumëzuara. Atë verë, korriku ishte i ngrohtë dhe deti valëzonte butësisht dhe me qetësi mahnitëse.

Detit i gëzoheshim shumë në mesditë, kur ktheheshim nga puna, sepse jo vetëm laheshim e pastroheshim nga pluhurat, por dhe freskoheshim dhe përballonim të nxehtin përvëlues. Të shtrirë në breg kundronim me qetësi dhe me endje të madhe bukuritë dhe madhësitinë e detit. Paanësia e detit na nxiste fantazinë, memoria rendëte sa në të kaluarën, aq dhe me imagjinatën për të ardhmen. Kur kundronim bukuritë e detit fillonim të ëndërronim me sy hapur. Mos u çuditni për këto që iu tregoj, sepse ëndërrat si shprehje e jetës mendore për ne të rinjtë, janë një formë komunikimi simbolik i emocioneve dhe i mendimeve. Ëndërronim dhe bisedonim mes nesh për të ardhmen, kur pas katër vite do të përfundonim studimet në mjekësi dhe do të shkonim të punonim mjekë. Nuk ishin ëndërra në sirtar, por ëndërra frymëzuese dhe reale.

Në mënyrë të veçantë i përjetonim bukuritë e detit në mbrëmje. Shtrirja në pafundësi, takimi me horizontin, mbuluar me qiellin e yllëzuar, lëkundjet me valëzime të lehta dhe ngjyra blu e errët e detit, na krijonin ndjenja hipnotike. Kënga e ëmbël e dallgëve na frymëzonte meditime, na krijonte qetësi shpirtëror dhe relaks, madje harronim kohën, mbeteshim rob i botës së madhe të detit, harronim gjithçka për rreth, harronim lodhjen, urinë, gjumin, kështu atë muaj u shndërruan në robër të detit, në një farë mënyre ishim spektatorë dhe bashkautor me detin. Deti bëhej më i bukur në netët me hënë, sidomos kur hëna fillonte të zbriste në perëndim dhe drita e saj e zbehtë projektohej në sipërfaqen e valëve të detit, si një shirit i ndritshëm, që arrinte deri në breg para nesh dhe ky shirit drite herë ngjyrë argjendi, herë ngjyrë të verdhë na lidhte me hënë. Ne rrinim përballë dhe flisnim me Selenën, hyjneshën e natës, që shtegëtonte ngadalë e shoqëruar nga moria e yjeve vezullimtar.

Deti, dielli dhe hëna na kishin bashkuar në miqësinë tonë rinore të pastër e të singertë, sepse ato shprehin momente melankolie dhe misterjoze, krijonin qetësi, paqe dhe gëzim, kështu shpirtat tonë ndriçoheshin herë ngë dielli që na ngrohte, herë nga deti që na relaksonte, por dhe nga hëna bukuroshe me rreze të argjendëta, që ndriçonte mbrëmjet e jetës tonë rinore.

Dita bëhej më e bukur dhe më romantike, kur në qiellin e kaltër të Jonufrit ishin të dy së bashku, dielli rrezeartë dhe hëna e fildishtë, një duet hyjnor, që udhëtonin së bashku në qiellin e kaltër. Në këto ditë hëna shoqëronte diellin që zbriste ngadalë në perëndim dhe priste të arrinte nata.

Në netët e errëta pa hënë, ne shtriheshim në breg dhe vështronim yjet, duke bërë garë midis nesh kush të identifikonte më shumë konstelacione. Konstelcionet e Arushës së Madhe dhe të Arushës së Vogël i identifikonim shpejt, ndërsa konstelacionet e tjera me vështirësi.

Dielli dhe hëna, atë pasdite korriku 1966, pas shiut që rigoi në Jonufër.

vijon numrin e ardhshëm

KRISHTËRIMI NË PROVINCAT ILIRE NË PRAG TË SINODIT TË NIKESË

Nga **ILIRJAN GJIKA** - Fier

Sinodi i Parë Ekumenik i cili zhvilloi punimet në qytetin e Nikesë më 325 përfaqëson mbledhjen e parë të autoriteteve të larta kishtarë. Ai u thirr nga perandori Kostandin i Madh me qëllim vendosjen e unitetit brenda organizmit të kishës dhe përcaktimin e parimeve kryesore të krishtërimit (1). Rreth zhvillimeve dhe pjesëmarrësve në këtë forum janë një sërë autorësh antikë që na japin njohimet e tyre. Në këtë rast, Eusebiusi i Çezaresë (265-339), pjesëmarrës si peshkop na bën një përshkrim të hollësishëm rreth punimeve të tij (2). Pavarësisht kujdesit dhe pranisë së perandorit Kostandin i Madh, në Nike, do të vijonin debatet e shfaqura më herët në gjirin e kishës rreth natyrës së Krishtit. Në fund, ky forum dekretoi një sërë kanonesh midis të cilave edhe atë për drejtimin dhe organizimin e kishës. Po kështu, nën ndikimin e Athanasit të Madh të Aleksandrisë, u dënua herezia e priftit Arius dhe u formulua doktrina dhe koncepti mbi besimin dhe trininë e shenjtë (3).

Sinodi i Nikesë u zhvillua 12 vjet pas Ediktit të Milanit të vitit 313, me anë të të cilit Kostandini i Madh do të njihte zyrtarisht lirinë e besimit të krishterë (4). Por si paraqitej në këtë kohë besimi i ri në provincat Ilire të Prevalit, Dardanisë, Epirit të Ri dhe Epirit të Vjetër (5). Duhet theksuar se krishtërimi në këtë territor kishte një histori të hershme që niste nga koha e apostujve të parë. Një fakt të tillë e dëshmojnë edhe të dhënat Biblës. Në këtë rast te “Dhiata e Re”, në “Letrën dërguar Romakëve”, paragrafi 15: 19, Apostulli Pavël midis të tjerave thotë: “Kështu prej Jeruzalemit e përqark deri në Iliri kam kryer shërbimin e ungjillit të krishtit” (6). Ndërsa në një pasazh tjetër te “Letra dërguar Titit”, paragrafi 3: 12, ai shkruan se: “Kur të dërgoj Artemanë dhe Tikikun bëj çmos për të ardhur tek unë në Nikopol, sepse vendosa të kaloj dimrin aty” (7). Nga historia dihet se Nikopoli ishte qyteti që u ngrit nga Oktavian Augusti i cili më pas do të shërbente edhe si kryeqendër e provincës romake të Epirit të Vjetër. Kështu, qëndrat kryesore të përhapjes së krishtërimit do të ishin padyshim pas Nikopojës edhe Durrësi e Apolonia, qytetet porte të bregdetit. Por politika e persekutimit ndaj të krishterëve që do të niste me Neronin në vitin 64 dhe do të përfundonte me Kostandinin e Madh më 313, do të linte gjurmët e veta edhe në këtë hapësirë. Sipas “Synaxarium Ecclesiae Costantinopolitanae” në Durrës do të martirizohej Shën Asti (8). Ai konsiderohet si peshkopi i dytë i këtij qyteti që do të zëvendësonte Shën Çezarin. Në kohën e qeverisjes së perandorit Trajan (98-117) ai do të ekzekutohej nga guvernatori lokal, Agrikola. Të njëjtin fat me të do të kishin edhe një grup të krishterësh të ardhur në Durrës nga gadishulli Italik. Të tillë ishin Lukiani, Peregrini, Pompei, Hesiku, Papia, Saturnini dhe Germani të cilët do të vriteshin dhe trupat e tyre do të hidheshin në det (9). Ndërsa te “Kozmografia e Anonimit të Ravenës dhe Gjeografia e Guidonit”, tregohet për persekutimin e Ibasit nga Athina dhe mbështetësve të tij në Apolininë fqinje (10) Por teksti në fjalë nuk e jep kohën e martirizimit të tij për të cilin arkeologu Neritan Ceka, në librin e tij “Ilirët”, thekson se ndodhi në shek. I (11). Po kështu, në kryeqendrën e Dardanisë në Ulpianë do të martirizoheshin në shek. II dy vëllezërit e krishterë Flori dhe Lauri (12). Kurse në Butrint gjatë qeverisjes së perandorit Decius në vitin 250 do të kemi ekzekutimin e Terinit në teatrin e qytetit (13). Ndërsa sinaksarët që tregojnë për jetën e shënjtorëve dëshmojnë edhe për ekzekutimin e dëshmorëve të Apolinisë: Isaurit, Vasilit, Inoçentit, Feliksit, Hermias dhe Peregrinit. Kjo ngjarje do të ndodhte në harkun kohor të viteve 283-284 kur në pushtet ishte perandori Mark Aurel Numeriani (14). Pavarësisht persekutimit nga

Sinodi i Parë Ekumenik i cili zhvilloi punimet në qytetin e Nikesë më 325

ana e perandorëve romakë që i konsideronin të krishterët si të dyshimtë, mohues dhe shpërfillës të fuqisë së tyre, kisha do të vijonte organizimin e saj (15). Historia na sjell një sërë shembujsh në këtë drejtim. Kështu, në dorëshkrimin me nr. 423 të Bibliotekës së Patriarkanës së Jeruzalemit, midis 70 dishepujve të parë që u emëruan si drejtues të kishës nga Apostulli Pavël, gjenden edhe emrat e peshkopëve të Durrësit dhe Apolonisë. Nga leximi i tyre në radhë, me numrin rendor 54 është Çezari, peshkopi i Durrësit, kurse me numrin rendor 55 figuron Marini, peshkopi i Apolonisë (16). Ndërsa gjatë shek. II në Vlorë do të emërohej si peshkop Shën Lefteri i cili mbante edhe titullin: “Peshkop i Ilirisë”. Ai do të ekzekutohej në vitin 120 nga autoritetet romake në një stadium të Romës (17). Ndërkohë që një shembull tjetër është edhe ai i Danaksit i martirizuar në vitin 300. I lindur dhe i rritur në Vlorë ai kishte shërbyer dikur si klerik në kishën e këtij qyteti (18). Kështu, pas Ediktit të Milanos në fillim të shek. IV kisha nisi organizimin e saj në mitropoli, peshkopata dhe dioqeza. Një strukturë e tillë bazohej në ndarjen administrative-territoriale të Perandorisë Romake të realizuar gjatë periudhës së Dioklicianit (284-305). Sipas saj mitropolitë e kishin selinë në qëndrat e provincave si: Prevali në Shkodër, Dardania në Shkup, Epirin i Ri në Durrës dhe Epiri i Vjetër në Nikopojë. Prej mitropolive vareshin peshkopatat që ishin të vendosura në qytetet kryesore të provincave dhe prej këtyre të fundit, dioqezat, të cilat shtriheshin në territoret përreth tyre (19). Prova konkrete në këtë drejtim sjell arkeologjia e cila nëpërmjet gërmimeve ka evidentuar një sërë objektivash që i përkasin periudhës në fjalë. Të tilla kemi mbetjet e absidës së një kishë të ndërtuar në shek. III-IV në teatrin e Apolonisë (20). Po kështu, në themelet e manastirit të kësaj qëndre janë zbuluar edhe strukturat dhe mozaikët e një kishë tjetër të shek. IV (21). Ndërsa në Tiranë në rrënojat e një kishë të ndërtuar në fillim të shek. IV u gjetën tulla me kryqe të stampuara të periudhës së Kostandinit të Madh (306-337) (22). Po kështu, zbulimi në rrënojat e bazilikës së kështjellës së Paleokastrës e një tulle me emrat e anargjirëve Kozma dhe Damian, tregon përhapjen e kultit të tyre në këtë rajon që në shek. IV (23). Të tjera të dhëna që dëshmojnë për përhapjen e krishtërimit na vijnë edhe nga Durrësi. Të tilla janë pjatat afrikano-oriene prej argjile të kuqe të importuara në vitet 250-350, në të cilat paraqiten edhe motivet biblike (24). Kështu edhe në një kupë që vjen nga i njëjti rajon,

gjetur në afërsi të Koplikut që i përket si kohë fillimit dhe mesin e shek. IV, është paraqitur si subjekt jeta e profetit Daniel (25). Të gjitha këto dëshmi arkeologjike tregojnë se në prag të Sinodit të Nikesë, pavarësisht zhvillimeve të tij, krishtërimi nuk kishte arritur përhapjen në një shkallë të gjerë në provincat ilire. “Religjioni i ri pati një rreze përhapje ende të kufizuar edhe gjatë fazave paskostandiniane (340-360/370) dhe valentiano-theodosiane (360/370-400)”, thekson për këtë rast arkeologu Afrim Hoti, në shkrimin e tij studimor: “Aspekte të përhapjes së krishtërimit të hershem në provincën e Epirit të Ri” (26). Një fakt të tillë e shohim edhe tek të dhënat mbi zhvillimet e Sinodit të Nikesë. Në botimin “Patrum Nicanorum, Nomina: Latine, Graece, Coptice, Syriace, Arabice, Armeniace”, ku jepen pjesëmarrës të kësaj mbledhjeje gjejmë vetëm emrin e peshkopit të Dardanisë: Dakus Maqedonasit (27). Ndërkohë që peshkopët e provincave të tjera ilire të Prevalit, Epirit të Ri dhe Epirit të Vjetër nuk përmenden në punimet e këtij sinodi. Një fakt të tillë e vëren edhe studjuesi Helmut Buschhausen në studimin e tij, “Durrësi dhe fillimet e krishtërimit në Shqipëri”, kur midis të tjerave thekson se: “Ndërsa në koncilin e Nikajës më 325, nuk përmendet asnjë peshkop nga Durrësi” (28). Po kështu duhet theksuar se tek i njëjti burim, “Patrum Nicanorum, Nomina: Latine, Graece, Coptice, Syriace, Arabice, Armeniace”, tregohet edhe pjesëmarrja e peshkopëve të provincave fqinje të Dalmacisë, Panonisë, Maqedonisë, Dakisë, Mëzisë, Akajës dhe Thesalisë në këtë forum (29). Mungesa e emrave të peshkopëve ilirë bie në kontrast me faktin se autoritetet perandorake u kujdesën për një pjesëmarrje të plotë të hierarkëve kishtarë në këtë sinod. Për këtë rast në librin e saj “Bizantinët”, historiania angleze Averil Cameron midis të tjerave shkruan se, perandori Kostandin i Madh: “... nuk nguroi të përdorte pushtetin e shtetit ose të mbështetjet në burimet e guvernatorëve provincialë për të organizuar udhëtimet e peshkopëve pjesëmarrës ...” (30). Një fakt të tillë e pohon edhe Eusebus i Çezaresë kur përshkruan urdhrin e Kostandinit të Madh për mbledhjen e Sinodit të Nikesë (31).

Ndërkohë emrat e peshkopëve ilirë do të ndeshim më pas edhe në sinodet lokale dhe ikumenike duke nisur që prej vitit 334, ku peshkopi Eulalis i Amantias merr pjesë në sinodin provincial të Sardikës (32). E tillë paraqitej situata e zhvillimit të krishtërimit dhe organizimit të kishës në provincat ilire në prag të Sinodit të Nikesë. Më pas, gjatë kohës së drejtimit

të Anastasit (491-518) dhe Justinianit (527-565), krishtërimi do të arrinte fazën më të lartë të zhvillimit në të gjithë Perandorinë Bizantine duke përfshirë edhe hapësirën e provincave Ilire (33).

1-P. Milza, Historia e Italisë, Dituria, 2012, f. 127; A. Cameron, Bizantinët, Dituria, 2008, f. 158

2-Eusebius Pamphilus, Ecclesiastical History, The life of the blessed emperor Costantine, III, London: Samuel Bagster and sons, M.DCCC.XLY, f. 119-122.

3-P. Milza, Historia e Italisë, Dituria, 2012, f. 127; A. Llukani, Sinaksari i Madh, Botimet Trifon Xhagjika, Tiranë 2013, f. 164-165; A. Cameron, Bizantinët, Dituria, 2008, f. 158

4-Pierre Milza, Historia e Italisë, Dituria, 2012, f. 127

5-Historia e Popullit Shqiptar, Toena, Tiranë 2002, f. 153

6-Dhiata e Re, Letra e

Apostullit Pavël dërguar Romakëve 15, 19

7-Dhiata e Re, Letra e Apostullit Pavël dërguar Titit 3, 12

8-Propylaeum ad Acta Sanctorum, Novembris, Sp. 797, 801, 806; Acta Sanctorum, II, 512, Roma 1962; A. Bryer, Kultet e tre shënjtoreve martirë në Shqipëri, 2000 vjet art dhe kulturë kishtarë në Shqipëri, KOASH, Tiranë 2003, f. 53

9-D. Farlati, Illyricum Sacrum, II, f. 374; H. Buschhausen, Durrësi dhe fillimet e krishtërimit në Shqipëri, 2000 vjet art dhe kulturë kishtarë në Shqipëri, KOASH, Tiranë 2003, f. 97

10-Guidonis Geographica 113, 51-59, Ravenatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica: Ex libris manu scriptis ediderunt M. Pinder et G. Parthey. Agedit Tabula 1860 G 113 540

11-Neritan Ceka, Ilirët, Migjeni, Tiranë 2005, f. 279

12-Aleksandër Meksi, Kishat e Shqipërisë-shek. IV-XV, Plejad, Tiranë 2022, f. 18

13-Po aty, f. 19; F. Dvornik, Les Slaves Byzance et rome, au IX siècle, Paris 1926, 87

14-Martirët e shenjtë të Apolonisë, Ngjallja, 33, qershor 1995, f. 7; A. Meksi, Kishat e Shqipërisë-shek. IV-XV, Plejad, Tiranë 2022, f. 18-19

15-Pierre Milza, Historia e Italisë, Dituria, 2012, f. 124

16-Anthimos D. Alexoudes, Sintomos historike perigraphes tes hieras metropoleos Belegradion, H Ionia, Kerkyra 1868, f. 110

17-Po aty, f. 118

18-Po aty, f. 118-119

19-Historia e Popullit Shqiptar, Toena, Tiranë 2002, f. 169-170

20-Aleksandra Mano, Teatri antik i Apolonisë, Iliria, 1-2, Tiranë 1999-2000, f. 193

21-Skënder Muçaj, Disa të dhëna arkeologjike për fundin e qytetit të Apolonisë dhe fillimet e saj si qendër kishtarë në Mesjetë, Iliria, 1-2, Tiranë 2003-2004, f. 296

22-Aleksandër Meksi, Arkitektura mesjetare në Shqipëri, Tiranë 1983, f. 27

23-Luan Përzhita-Roberto Perna, Indagini presso la fortezza di Palokastra: campagne 2018 – 2019, Iliria, XLII, Tiranë 2019, f. 247-264

24-Afrim Hoti, Të dhëna arkeologjike për krishterimin e hershëm në Dyrrah (shek. IV-VII), Iliria, 1-2, Tiranë 1996, f. 174

25-Gëzim Hoxha, Dëshmi materiale të artit paleokristian nga provinca Praevalis, 2000 vjet art dhe kulturë kishtarë në Shqipëri, KOASH, Tiranë 2003, f. 32-33

26-Afrim Hoti, Aspekte të përhapjes së krishtërimit të hershem në provincën e Epirit të Ri, 2000 vjet art dhe kulturë kishtarë në Shqipëri, KOASH, Tiranë 2003, f. 23

27-Heinrich Gelzer-Heinrich Hilgenfeld-Otto Cuntz, Patrum Nicaenorum, LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI, MDCCCXCXVIII, 4-57

28-Helmut Buschhausen, Durrësi dhe fillimet e krishtërimit në Shqipëri, 2000 vjet art dhe kulturë kishtarë në Shqipëri, KOASH, Tiranë 2003, f. 97

29-Heinrich Gelzer-Heinrich Hilgenfeld-Otto Cuntz, Patrum Nicaenorum, LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI, MDCCCXCXVIII, 51-57, 117

30-Averil Cameron, Bizantinët, Dituria, 2008, f. 158

31-Eusebius Pamphilus, Ecclesiastical History, The life of the blessed emperor Costantine, III, London: Samuel Bagster and sons, MDCCCXLY, f. 119

32-L. De Thalloczy-C. Jirecek-E. De. Sufflay, Acta et Diplomata res Albaniae Meidae Aetatis Illustrantia. Collegerunt et digesserunt, I, Vindobonae 1913, 1

33-Afrim Hoti, Aspekte të përhapjes së krishtërimit të hershem në provincën e Epirit të Ri, 2000 vjet art dhe kulturë kishtarë në Shqipëri, KOASH, Tiranë 2003, f. 23

KARTOLINA MË E HERSHME SHQIPTARE

Nga Kristaq BALLI

Kartolina përfaqëson në vetvete një format katërkëndësh (ose formë tjetër) letre të trashë, apo kartoni të hollë i prodhuar për shkrimin e mesazheve relativisht të shkurtra e të shpejta dhe postimin, zakonisht, pa zarf. Kartolina më e vjetër në botë konsiderohet ajo e dërguar shkrimtarit Theodore Hook (1788-1841) nga Fulham në Londër në vitin 1840 dhe është stampuar me një vulë të zezë me vlerë 1 peni. Në SHBA kartolina e parë komerciale u emetua më 1861 nga John P. Charton nga Filadelfia, i cili ia shiti të drejtat për printim Hymen Lipman-it (1817-1893). Këto ishin kartolina pa figura vizuale.

Kartolina e parë e njohur me figurë nga njera anë u krijua në Francë më 1870 në Camp Conlie (një kamp trajnimi ushtarak në kohën e luftës Franko-Prusiane) nga Leon Besnardeau (1829-1914). Kartolina e tij kishte një vizatim litografik i printuar mbi të, që përmbante imazhe emblematike armësh dhe mbishkrimin “lufta e 1870. Camp Conlie. Suvenir i Mbrojtjes Kombëtare. Ushtria e Brittany”.

Foto Dardha e Korçës, viti 1890.

Gjatë dekadave të mëvonshme në Angli, Gjermani, Francë, Austri dhe shumë vende të tjera kartolinave iu dhanë impulse intensive aplikimi, të cilat çuan në “periudhën e artë” të kartolinave me figura nga mesi i viteve 1890. Në fillim të shek XX e më tej pjesa e prapme e kartolinave u dizenua e ndarë në dy pjesë vertikale, ku në anën e majtë shkruhej teksti i mesazhit dhe në të djathtë adresa postare, ku kishte një vend të posaçëm për pullën apo/dhe vulën e zyrës postare. Gjysma e parë e shek XX shënon rritjen eksponenciale dhe popullarizimin e shkëmbimit të kartolinave të shumëllojta në të gjithë botën dhe përbën “periudhën e dytë të artë” të tyre.

Synimi i këtij shkrimi është sigurisht evidencimi i një prej kartolinave të para shqiptare (ndoshta e para), por gjithashtu edhe nevoja e çeljes së një dritareje bashkëbisedimi mbi këtë problem të palëvruar në vendin tonë sidomos nga koleksionistët dhe opinion kulturor, pasi edhe kartolinat shqiptare janë një pjesë e vyer e trashëgimisë historike, etnokulturore e artistike të kombit shqiptar dhe prej tyre mund të zhblirohen e zbulohen anë të ndryshme të realitetit, ngjarjeve, personazheve, tipareve natyrore, ekonomike e shoqërore të vendit tonë. Kjo fushë

Kartolina e parë e Hymen Lipman-it.

studimore kërkimi shkencor quhet “deltiologji (deltiology)” dhe përfshin koleksionimin dhe studimin në kontekstin e identifikimit të vendit dhe kohës së prodhimit të tyre, por edhe të subjektit e elementëve pamorë në to, pasi në të shumtën e herëve ato janë prodhuar në mënyrë të çrregullt dhe të decentralizuar.

Kartolina për të cilën do të shprehim vlerësimet tona quhet “Përrurimi i Urës në Dardhë” me një ceremoni fetare dhe i takon vitit të hershëm për një shemër të tillë në Shqipëri - 1904.

Dardha, 18 km në Jug-lindje të Korçës, është krijuar, zhvilluar dhe mbetet historikisht si një fshat origjinal e autentik për disa prej tipareve të tij natyrore, klimaterike, urbano-arkitektonike, ekonomike, sociale, etnokulturore etj. I themeluar nga gjysma e parë e shek. XVII në shpatin e pjerrët të një mali si amfiteatër, ai gjendej në mes të pyjeve të dendur të ahut e pishave, ujrave të shumtë burimorë e përrënjeve malorë prej nga nis edhe një degë e lumit Devoll, limereve e kullotave me bar e lule (më thuaj një ngjyrë të të gjej një lule në Dardhë-thuhet aty) të përshtatshme për mbarëshkrimin e bagëtive

Logoja e Perry Studio, Boston, Boston Mass. SHBA.

të imta, me një klimë të mrekullueshme malore të shëndetshme nga oksigjeni i bollshëm dhe bukuri të rrallë natyrore.

Fillimisht si një vend i përshtatshëm për verimin e bagëtive e më tej si një përzgjedhje vendbanimi e bujtësve të disa fshatrave rrotull të shkatërruar nga pushtuesit otomanë e përfundimisht si një “fortesë” natyrore e fiseve të krishtera që tentonin t'i shmangeshin konvertimit në fenë islame dhe taksave të papërbalueshme ndaj tyre, Dardha u shndrrua në një qendër të përhershme banimi e të krishterëve ortodoksë jo vetëm me popullsi nga vendet përreth, por edhe nga rajone të tjera veriore e jugore të Shqipërisë. Fshati u rrit e evoluoi me ritme të shpejta e ekstensive, aq sa, jo vonë, burimet e saj natyrore për përballimin e jetës (toka e punueshme dhe ajo livadhore) nuk mjaftonin. Në këto kushte burrat filluan të ushtronin një profesion të ri, atë të prodhimit të lëndës drusore, profesion sëpatari e sharrëtar, i cili i bëri të njohur e të preferuar edhe në vise të tjera (“e pret si me sëpatën e dardharit!”). Kështu filloi migrimi sezonal dimëror i burrave drejt vendeve më të ngrohta me mjeshtërinë e tyre, së pari brenda territoreve jug-perëndimore shqiptare e më vonë jashtë tyre, në Greqi, Serbi, Bullgari, Turqi, Rumani, etj., ku ata e treguan veten aq të zot, sa e perfeksionuan profesionin e tyre me teknologji punishtesh me prodhimtare nëpërmjet energjisë së ujit. Në

verë ata ktheheshin në Dardhë për të kryer punët e bujqësisë e blektorisë dhe njëherësh, me fitimet e kurbetit sezonal të përmirësonin kushtet e jetesës, të ndërtonin shtëpi të reja, të krijonin familje, në se ishin të pamartuar e për t'u bërë gati për shtegtimin e tyre të ri.

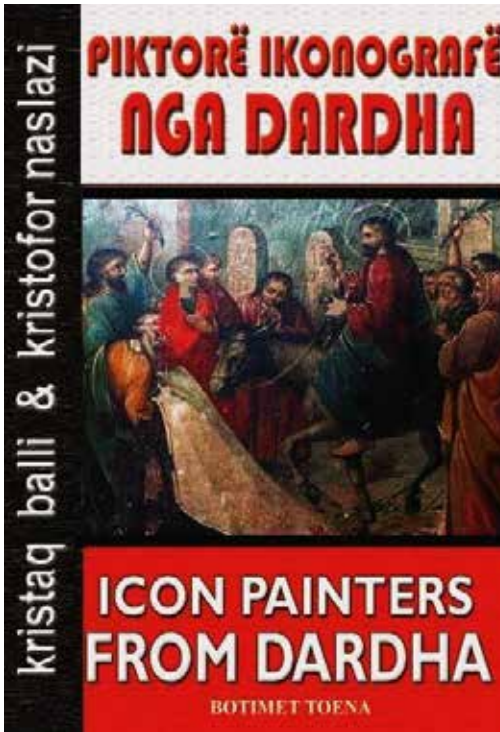

Nga këndvështrimi komunitar e social, banorët e Dardhës ishin shumë të hapur e të prirur për t'u përshtatur e familjarizuar shpejt me njeri-tjetrin, të mësonin e të shkëmbejnë përvojat, traditat, zakonet respektive, por mbi të gjitha ishin solidarë e plot harmoni humane. Aq sa edhe martesat bëheshin brenda fshatit midis fiseve të ndryshëm e, kështu, në një farë mënyre të gjitha familjet ishin të lidhur me valenca farefisnie, apo krushqie, që e bënte edhe më të afërt, më tolerant e më bashkekzistent jetesën e tyre në komunitet. Nga ana tjetër ky afinitet e solidaritet që i shtoej edhe prirjes së banorëve për të përparuar e përmirësuar kushtet e tyre të jetës, por edhe prurjeve kulturore e risive jetike nga emigrimi në vendet më të zhvilluara (sidomos gjatë emigracionit në SHBA që filloi në agun e shek XX) e bënin më të lehtë e më të qenësishëm organizimin kolektiv të banorëve në organizime e formacione shoqërisht e

vendimmarrjesh financiare të përbashkëta në përmirësimin e progresin e strukturave urbane të fshatit të tyre sipas disa rregullave e normave morale që ata i kishin të sanksionuara në kanunoret e disa shoqërive komunitare të krijuara në Dardhë, apo në emigracionin e që kishin si qëllim kryesor bamirësinë, zhvillimin dhe përparimin e jetës ekonomike e shoqërore të fshatit të tyre.

Për këto arsye, në fillim të shek. XX Dardha jo vetëm që ishte një nga fshatrat më të mëdhenj e më të njohur të Korçës (me rreth 450 shtëpi e mbi 1500 banorë), por ajo i përngjante më shumë një qyteze me jetë urbane, rrugët e saj ishin të shtrutura me kalldrëm e të mbrojtura nga mure të lartë, kishte ujësjellës dhe shumë çezma e kroje kolektive, kanalizime, shtëpitë ishin thuajse të tipologjisë qytetare, ushtroheshin shumë zeje e profesione urbane, kishte dyqane, kafene, punishte prodhimi e shërbimi artizanal, kopshte dhe shkolla (greke) për vajza e djem ishin çelur e funksiononin qysh me 1768, ndonëse në gjuhën greke, ishin ndërtuar 3 kisha ortodokse (madje supozohet se këtu ka predikuar edhe Shën Kozmai) dhe banorët e saj bënë një jetë sociale, shpirtërore, zakonore e kulturore të përparuar për kohën. Festat fetare, pagane, piknikët e ballot argëtuese shprehnin nivelin e emancipimit social të komunitetit. Ky zhvillim specifik krijoi edhe disa fenomene etnokulturore që edhe sot mbeten si simbole të pashlyeshme të niveleve kombëtare, si Kostumi dardhar i grave, Vallja e kënduar e grave Dardhës, sëpata e dardharit, rakia prej kumbullash të egra etj. Gjatë kësaj kohe e në vijim (për më se 2 shekuj) ushtronte aktivitetin e saj një plejadë prej 25 ikonografesh dardharë, kryesisht klerikë e midis të cilëve edhe gra, punimet e të cilëve të inkuadruara në “atelenë dardhare” shënojnë edhe përmbylljen e artit pasbizantin shqiptar në gjysmën e parë të shek. XX. Po ashtu një aradhe prej 12 fotografesh, më të vjetrit e të cilëve (Papa Jani Zengo, Perikli Kaçauni, Thimi Raci, etj) konsiderohen si grupi i dytë i fotografëve më përfaqësues të Shqipërisë pas studios Marubi... Janë këta fotografë e të tjerë që i lanë Dardhës një pasuri e arkivë të vyer historike pamore mijra fotosh e negativash që, krahas të tjerash, do të evidencinin evolucionin e këtij fshati në të gjitha aspektet e jetës ekonomike e shoqërore të tij. Dhe një prej tyre, pra, “Përrurimi i Urës së Dardhës”, 1904 do të kthehej në kartolinë menjëherë pas realizimit të saj.

Historia e kësaj kartoline, ndoshta më e hershmja në Shqipëri, e ka zanafillën pikërisht në kontekstin e vitalitetit identitar e kreativ të dardharëve për të ndërtuar e zbuluar vendbanimin e tyre dhe për ta bërë jetën edhe më komode. Përfund fshatit, në lindje të tij rridhte një përrua, i cili, sidomos gjatë stinëve të shirave e dëborës fryhej e bëhej pengesë për hyrje-daljet në fshat për banorët e Devollit të poshtëm që bënë “pazarin” në Dardhë e sidomos për fëmijët e fshatrave që ndiqnin shkollën në këtë fshat. Kjo situatë e vështirë që të kujtonte skenën mitologjike të Shën Kristoforit që mbante Krishtin mbi sup për të kapërxyer lumin, nxiti një prej emigrantëve dardharë

Kartrolinë nga Dardha, 1941.

në Rumani, Kristo Themeli Gajo (nga një familje e dalluar për aktivitetin e saj intelektual e tregtar në Greqi e Rumani. Familja e njohur Themeli në këtë zonë kishte bërë histori. Ajo kishte nxjerrë luftëtarë kundër pushtuesve otomanë, tregtarë druri me qëndër në Patra, si dhe shkencëtarë të studiuar në Athinë. Me të vërtetë, sa respekt e mirënjohje mbartin premtimet për të marrë iniciativën që të kryejë një gjest filantropik për fshatin e tij si bamirësi e dhuratë ndaj banorëve dhe gjithë udhëtarëve të zonës që frekuentonin Dardhën, pra të ndërtonte me shpenzimet e tij një urë guri që do të lehtësonte kryekëput kapërcimin e lumit jo vetëm nga këmbësorët por edhe nga mjetet e transportit që kalonin aty. Në vitin 1903 ai pajtoi një mjeshtër urash dhe në ujdi me pleqësinë e fshatit, pas një viti ura u bë realitet. Pamja që shohim në foto jep disa të dhëna interesante mbi këtë subjekt festiv e solemn: fotoja është realizuar nga fotografi dardhar Perikli Kaçauni (1880-1950) që në atë kohë kishte ardhur nga Odesa, ku kishte mësuar profesionin e fotografit. Pra ishte vetëm 24 vjeç dhe deri në vitin 1910 ai punoi si fotograf në Dardhë duke i lënë asaj një arkiv të madh fotosh, midis të cilave edhe ato me pjesëmarrje masive të banorëve të Dardhës.

Prof. Spiro Madas dhe Ilia Kere

Më 1910 ai emigroi në SHBA, ku hapi në Boston studion e tij fotografike “Perry Studio” e cila e definon atë si fotografin e dytë (pas Kristaq Sotirit, rreth vitit 1900) shqiptar në SHBA. Nga pikpamja profesionale e estetike, duket se fotografi ka bërë një punë të gjatë parapërgatitore për ta studiuar e organizuar kompozimin, subjektin dhe atmosferën e saj sa më gjithëpërfshirëse, e ku të shfaqen me detaje të gjitha objektet, njerëzit dhe natyra në sfond. Natyrisht, objekti më i madh e kryesor që të bije në sy është ura si një alternativë transporti, por edhe figurativisht si një simbol lidhjeje, komunikimi e qytetërimi human. Duket që ura me një hark është ndërtuar me gurë drejtkëndorë të latuar dhe harku i saj është një qemer me gurë konikë precizë që e dekorojnë atë dhe të lenë të kuptosh se kryemjeshtri i ndërtimit të saj ka qenë një specialist i përkryer në profesionin e tij, por jo nga Dardha.

Në pjesën e sipërme të urës janë vendosur parapete mbrojtëse

Prof Madas. dhe Adriani pranë koshereve të bletëve

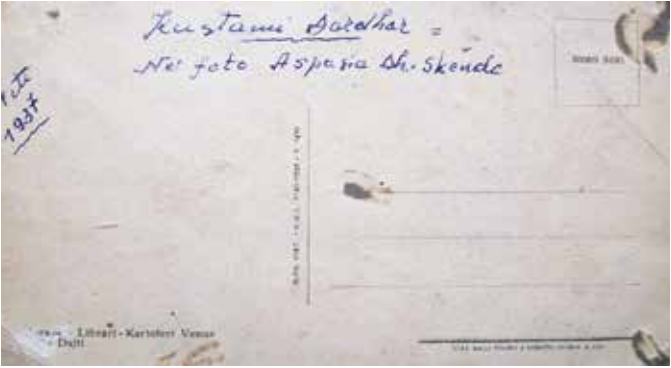
ë Korçës. Σάββατο, Φεβρουαρίου)

anësore guri. Midis qemerit dhe parapeteve në qendër është vendosur një pllakë mermeri a guri e murrosur, ku është gdhendur me shkrim në gjuhën greke dedikimi i dhuruesit të cilin do ta shpjegojmë më pas. Një kujdes të posaçëm kompozicional fotografi ka treguar për vendosjen e njerëzve që kanë ardhur aty për t’u inkuadrur në foto. Ata janë vendosur në mënyrë simetrike dhe që të mos pengojnë dukjen e gjithë elementëve të urës. Sipër urës, në qendër është bamirësi, Kristo Themeli, në të djathtë të tij dy klerikët Papa Naum Zengo dhe Papa Jani Zengo që, aso kohe, shërbenin në kishat e Dardhës e që do të kryenin ritin ortodoks të “ajazmës”, në të djathtë (me kapele) ndoshta kryemjeshtri dhe ngjitur me të punëtorët e tjerë. Majtas filantropit qëndrojnë anëtarë të pleqësisë dhe banorë të Dardhës. Një prej elementëve më domethënës të fotos është paraqitja masive e fëmijëve (janë mbi

100, çka tregon për popullsinë e madhe të Dardhës) të vendosur poshtë në të dy ledhet e përroit, të veshur me dollomá, që janë nxënës dhe fëmijë të shkollës për të cilët kujdesen mësuesit e edukatorët e tyre të vendosur përbri. Një pjesë e fëmijëve mbajnë përpara trupit të tyre libra që i identifikon ata si nxënës të shkollës së Dardhës. Ndofta filantropi dhe fotografi e kanë dëshiruar këtë pjesëmarrje dhe masivitet të tillë me qëllim që momenti i fiksuar të marrë figurativisht idenë e përkatësisë dhe të shërbimit të urës këtij brezi të ri. Në të djathtë të urës duket ndërtesa e një mulliri (i Çomes) sipas të cilit mori emrin në fillim edhe ura, pra “Ura e Mullirit”. Nën harkun e urës, në sfond duket një urë primitive druri si dëshmi e situatës së mëparshme.

Kjo foto paraqet, pra, momentin final të inaugurimit të një “vepre arti” infrastrukture, jo dhe aq të madhe, veçse shumë të rëndësishme historike, utilitare dhe simbolike për një fshat 120 vjet më parë. Por e veçanta më e këndshme e kësaj fotoje është fakti se ajo u shndërrua dhe qarkulloi si kartolinë e asaj kohe në Korçë, kur pak njiheshin e qarkullonin kartolinat në Shqipëri. Çelësin e printimit të saj si kartolinë e jep, veç të tjerash, edhe tregimi i një udhëtari grek që ka ardhur si vizitor në Dardhë në vitin 2004 (tamam 100 vjet pas ndërtimit të urës dhe realizimit të kësaj fotoje) dhe e ka sjellë me vete këtë kartolinë.

Paraprakisht, duhet të them se sponsori i urës, Kristo Themeli Gajo e mori foton të printuar, ndoshta edhe negativin e saj në xham dhe e çoi në Rumani. Aty ai i bëri disa ndërhyrje, konkretisht duke shtuar mbi të shkrimin në greqisht “ΔΙΑ ΤΟΥ ΚΥΠΙΟΥ ΗΡΗΣΤΟΥ ΘΕΜΕΛΗ ΓΑΙΩ ΕΝ ΔΑΡΔΑ 1904”, domethënë ME SHPENZIMET E ZOTIT KRISTO THEMELI GAJO NË DARDHË 1904, që në të vërtetë ishte edhe mbishkrimi i skalitur në pllakën përkushtuese në mes të urës, por që në foto nuk lexohej dot, si dhe një mbishkrim në gjuhën rumune “Suvenir de la Darda” (Macedonia) - Kujtim nga Dardha (Maqedonia). Nga ana e pasme e fotos ai stampoi në rumanisht: “EDITURA: CHRISTES TH. GAIO, BUCURESCI (ROMANIA)”, pra “BOTIM: KRISTO TH. GAJO, BUKURESHT

Kartolinë, Kostumi Dardhar, 1937

(RUMANIA)”, për ta konvertuar atë në kartolinë, e printoi të tillë nga të dy anët në një shtypshkronjë me një tirazh të arsyeshëm dhe dërgoi një sasi prej tyre në Korçë.

Por le t’i kthehemi sërisht vizitorit grek me emrin Spiros Madas të vitit 2004, i cili shpalos disa detaje interesante për kartolinën në fjalë nxjerrë nga ana e pasme e saj. “Shorti me nr. 1633 i ankandit të kartolinave të vjetra përshkruhej kështu: Përrurimi i Urës prej Guri me Financim të Z. Kristo Themeli. Në Dardhë 1904... Fotografia rastisi të printohej në kartolinë dhe për shumë kohë qarkullonte në Korçë. Atje e gjeti, nëntë vjet më vonë dhe e bleu me një çmim shumë më të lartë se ai fillestari dhe e dërgoi me postë në vendin e tij, në Hanjia të Kretës një ushtar i Batalionit Grek që në atë kohë kishte çliruar (kupto: pushtuar K.B.) qytetin. Në pjesën e prapme të kartolinës lexohet “Sot, më datën 26/10/1913 erdha me Dhiomidhinë në Korçë, është një qytet i mirë por me borë dhe shumë i ftohtë...” Nuk dimë më tej se si ka rënë në dorë të “koleksionistit” grek kjo kartolinë, apo për marrëdhëniet midis tij dhe familjes së ushtarit që ia ka dërguar këtë kartolinë familjes së tij më 1913. Sidoqoftë vizitori grek Spiro, posedues i kartolinës, përshkruan udhëtimin e tij për në Dardhë nëpërmjet Boboshticës duke pasur udhërrëfyes Ardianin (Seferi - K.B.) një të ri nga Dardha, me të cilin kanë mbërritur në fshat e më pas tek ura, plot kureshtje, për ta vëzhguar atë dhe për ta përqasur me kartolinën.

Aty kanë takuar një prej banorëve më të moshuar të Dardhës, Ilia Kere, i cili u ka shpjeguar gjithçka rreth urës, që ekzistonte po ashtu si para 100 vitesh. Vetëm pllakën e dedikimit e kishin hequr (gjatë viteve të regjimit komunist), parapetat gjithashtu ishin prishur dhe urën vetë e kishin zgjeruar nga ana veriore për të bërë të mundur kalimin e mjeteve të rënda. Mulliri nuk ekzistonte. Vizitori grek, prof. Spiro Madas, i cili ishte inxhinier, profesor universiteti në Athinë dhe një prej studiuesve më të

Kartolinë, Fshati Dardhë, Viti 1939

njohur të urave mesjetare në Epirin e Veriut, ka bërë disa matje të urës. Harku, me gurët e kamarës, të ruajtur akoma mirë, kishte diameter prej 4,5 m, ndërsa ngrihej nga ujrat rreth 2.1 m. Pikërisht në këtë lartësi krijohet, pothuajse i sheshtë, kalldrëmi i kalimit gjatësi sipëfaqësore prej 10,60 m., dhe gjerësi 3,9m. Me hapësirën e harkut prej 2.1m mbi nivelin e ujrave shmangej edhe rreziku i vërshimeve të ujrave të dimrit.

Por, profesor Madas i ka bërë përshtypje edhe mikpritësi i tij dardhar. Ai shprehet për të: “Ilia Kere – rreth të 100-ve na tregonte për Dardhën, brenda shtëpisë së tij, ku na ftoi të shplodheshim.

Shtëpia ishte e madhe me ballinë tipike dhe me oborr ..., si po edhe shtëpitë e tjera të Dardhës, por edhe me nikoqirllëk! Pranë, zonja e tij e dëgjonte me kujdes duke tundur në mënyrë pohuese herë pas here kokën e saj. Pothuajse një moshë me të por e palodhur, na kishte fiuar të uleshim në këndet e rehatëshme majtas dhe djathtas oxhakut dhe na gostiti me llokume, biskota e raki.

Duke u zhytur në njohuritë dhe memorien e xhaxha Ilias, udhëtonim të mbushur me kuriozitet në kohë duke zbuluar sekrete të harruara. Për çudinë tonë, ai plak njëte mirë dhe me hollësi të gjitha ato sa kishin ndodhur në fshat. Por kryesorja, kishte dëgjuar vetë historinë e urës...! Besoja sepse kishte fjalë dhe aftësi bindëse - duke shijuar në të njëjtën kohë greqishten e mirë të tij të mësuar në Follorinë...Në mbrëmje u gjendëm miq në shtëpinë e Adrianit-qërasje, një mjaltë të paparë Morave nga kosheret në oborin e saj. Megjithëse momentet nuk ishin të përshtatshme, pasi të nesërmen vëllai i tij i madh do të shkonte për të kërkuar fatin në Amerikë, për mjaft kohë biseda u vëtit rreth Dardhës së vjetër. Vumë re në sytë e tyre, për ato sa zbuluam - surprizë, dhe kënaqësi! Vetëm Adriani, më i vogël në familje, dukej që kishte dyshime. Kishte dyshime dhe për fotografinë e vjetër të urës. Më në fund ai ishte i pari që ma kërkoi – si dhe një tjetër që kishte Dardhën – për t’i vendosur në komizë... (Spiros Madas: Γέφυρα της Δάρδας ως ένα κομμάτι της ιστορίας της Κορυτσάς! - Ura e Dardhës (1904) si pjesë e historisë së zonës së Korçës. Σάββατο, Φεβρουαρίου)

Kjo ishte pak a shumë historia e një prej kartolinave fotografike më të vjetra të Dardhës, por edhe të Shqipërisë.

Historia e botimit të kartolinave në Shqipëri vijon me tej me rritjen progresive të numurit dhe larmisë së tyre, me subjekte pamore të fotografive ekzotike të mjeshtrove fotografë, si të dinastisë Marubi, Kristo Sulidhi, Kristaq Sotiri, etj. Sidoqoftë Dardha, për hir të veçorive të saj natyrore, klimaterike, ubano-arkitekture, e sidomos për pasurinë etnokulturore e atraksionit të saj turistik mbeti një fokus i gjithhershëm për realizimin e kartolinave të bazuara në foto artistike.

Në mënyrë të veçantë gjatë kohës së Mbretërisë Shqiptare të Ahmet Zogut (kur për Dardhën u botua edhe Albumi i parë

Kartolinë, vajzat me kostumin dardhar, 1975

turistik në Shqipëri, 1938), pushtimit fashist e nazist e, më vonë, pas viteve të çlirimit e deri sot në Dardhë janë realizuar dhjetra kartolina fotografike nga fotografë shqiptarë e të huaj që paraqitin peizazhe të natyrës së mrekullueshme në të gjitha stinët, kostumet, folkun, traditat, shtëpitë e rrugicat karakteristike e mbresëlënëse, midis të cilave kartolina e parë pararendëse “Inaugurimi i Urës në Dardhë” e vitit 1904 mbetet, veç të tjerash edhe një dokument autentik historik me të dhëna të mjaftueshme ilustrative, verbale e orale dëshmuese që konfirmon plotësisht editimin e saj si të tillë. Por që, gjithashtu, mëton të përcjellë mesazhin e një ftese miqësore e profesionale, që ashtu si edhe në fusha të tjera kulturore e artistike të mbetet edhe një impuls për gjurmime, kërkime, studime e botime më të specializuara në fushën e deltiologjisë.

LEKSIKU I JURISPRUDENCËS NË DISA MEDIE TË KOSOVËS DHE TË SHQIPËRISË

Nga Prof. ass. dr. **SEJDI M. GASHI**
Instituti Albanologjik-Prishtinë
Dega e Gjuhësisë

SHKURTORE

Leksiku i jurisprudencës përbën një fushë të veçantë të gjuhës, me një sistem të rreptë termash, conceptesh dhe strukturash ligjërimore që kërkon saktësi dhe kontekst të përcaktuar. Në hapësirën publike, ky leksik përhapet në mënyrë të veçantë përmes mediave, të cilat luajnë rol kyç në përdorimin e leksikut të jurisprudencës për publikun e gjerë. Në këtë studim synohet të analizohet mënyra se si leksiku i jurisprudencës përfshihet dhe përdoret në diskursin mediatik në Kosovë dhe Shqipëri, duke ndjekur një qasje krahasuese mbi përdorimin e leksikut të kësaj fushe.

Analizën e kemi realizuar mbi bazën e një korpusi të përzgjedhur prej artikujve të publikuar në portale dhe gazeta të përditshme në Kosovë (si “Koha Ditore”, “Gazeta Express”, “Klan Kosova” etj.) dhe në Shqipëri (“Panorama”, “Top Channel”, “BalkanWeb” etj.). Për qëllime të barazisë së përfaqësimit, janë analizuar rreth 100 artikuj për secilin vend, të publikuar në periudhën 2013–2023.

HYRJE

Gjuha e medias, apo diskursi mediatik, përfshin dy elemente thelbësore: lajmin (tekstin e folur apo të shkruar) dhe procesin për prodhimin e këtyre teksteve. Dimensioni i parë, ai i tekstit, ka qenë qëllimi parësor i studiuesve të gjuhës së medieve, veçanërisht për faktin se teksti kodon vlera dhe ideologji që ndikojnë gjerësisht te njerëzit dhe i reflekton ata. Ndërsa, dimensionin e dytë, ai i procesit të prodhimit të teksteve, që përfshin normat dhe shprehitë e lajmshkruesve, ka qenë në qendër të kërkuesve shkencorë, por për këtë çështje ende nuk janë realizuar mjaftueshëm vepra studimore.

Thënë përgjithësisht, studimi *Leksiku i jurisprudencës në disa medie të Kosovës dhe të Shqipërisë* synon të analizojë gjuhën e medieve, duke u fokusuar më së shumti te leksiku i jurisprudencës, pra vështruar sipas një qasjeje sociolinguistike. Hulumtimi është përqendruar kryesisht në mediet e shkruara në Kosovë dhe në Shqipëri. Këtë përzgjedhje e përligjim me faktin se për analizën dhe hulumtimin e leksikut tekstet e shkruara janë më të favorshme, po ashtu edhe për faktin se, marrë parasysh natyrën e këtij studimi, është më i saktë dhe më praktik identifikimi i termave në tekstet e shkruara. Nga mediet në Shqipëri, janë hulumtuar, analizuar, si dhe është shkëputur material gjuhësor (përkatësisht fjalë terma) prej teksteve të ndryshme, të botuara në ato gazeta që vijnë ende të botohen edhe në variantin e shtypur, konkretisht nga gazetatat: “Dita”, “Gazeta shqiptare”, “Sot”, “Telegraf”, “Fjala”, “Liberale”, “Panorama” etj. Në disa raste, materiali gjuhësor është marrë edhe nga portalat mediatike me përmbajtje më cilësore lajmesh, si “Newsbomb”, “Arberianews.net”, “Shtypi.net”, “Balkanweb”, “Shqip”, “Faxnews”, “Reporter.al” etj. Pra, qëllimshëm jemi përcaktuar për këtë përzgjedhje mediesh për të shmanngur lajmet e shkruara nga medie joserioze e pa përvojë, çka do të ndikonte edhe në cilësinë e këtij vëzhgimi. Ndërkaq, mediet e Kosovës, nga të cilat kemi vjelë material, janë: “Koha.net”; “dukagjini.com”; “televizioni7.com”; “kanall0.live”; “insajderi.com”; “kallxo.com”; “zeri.info”; “gazetaexpress.com”; “telegrafi.com”; “tëvë1.info”; “rtlive.com”; “botasot.info”.

Hulumtimi i fjalëve terma është realizuar nëpërmjet vjeljes së tyre të drejtpërdrejtë. Korpuset e medieve të Kosovës dhe të Shqipërisë janë krijuar si korpuse rasti, me material që përfshijnë një periudhë tetëvjeçare, përkatësisht vitet 2015-2023. Artikujt janë përzgjedhur në mënyrë të rastësishme, ku fillimisht janë nxjerrë nga konteksti fjalët terma dhe më pas është bërë klasifikimi i tyre sipas fushës përkatëse.

ROLI I GJUHËS NË JURISPRUDENCË

Ligji funksionon përmes gjuhës e gjuha është fillesa e të gjitha ligjeve. Çfarëdo mesazhi që ligji supozohet t’u komunikojë qytetarëve të caktuar, duhet të tejçohet përmes gjuhës. Para së gjithash, çdo veprim që buron nga zbatimi i ligjit duhet të programohet dhe përcaktohet përmes gjuhës. Dhe duke qenë se ligjet duhet të formulohen përpara se të ndodhë një veprim, procesi i ligjbërjes shënon fillimin e të gjithave dhe gjuha qëndron në thelb të këtij aktiviteti¹. Para se të kalojmë në analizën e termave juridikë, fillimisht do të shpjegojmë termat *juridik*, *e drejtë*, *ligj*, *kod*.

Në të gjithë fjalorët shpjegues kuptimet e termit *juridik* jepen kryesisht nëpërmjet këtyre shpjegimeve: “Që lidhet me normat dhe ligjet e së drejtës, që lidhet me drejtësinë dhe me të drejtën”²; “1. Që bëhet,

ushtrohet në drejtësi ose përpara drejtësisë. 2. Që ka lidhje me të drejtën, që prodhon efekte që lidhen me të drejtën”. I pari sinonim që renditet në këta fjalorë dhe që, siç del nga përkufizimi, shërben si referencë kryesore për këtë përcaktor të shprehur me mbiemër, është termi “e drejtë”. *E drejta* është një sistem rregullash dhe zgjidhjesh që organizojnë shoqërinë në emër të disa vlerave shoqërore, duke synuar drejtësinë sociale ose sigurinë e shoqërisë. E drejta korrespondon me tërësinë e rregullave shoqërore që drejtojnë raportet e njerëzve ndërmjet tyre ose me pushtetin, sjelljen e burrave dhe të grave në një shoqëri, raportet shoqërore. Në kuptimin e gjerë, *një ligj* është një dispozitë normative që vendos një rregull juridike për aplikim të detyrueshëm

Një kod paraqitet si një tërësi dispozitash normative, të bashkuara në një vepër, të cilat paraqesin një vijimësi logjike të librave, titujve, kapitujve, seksioneve, ndonjëherë edhe nënseksioneve, paragrafëve dhe në fund neneve. Kodet përmbajnë ekskluzivisht tekste të ligjeve ose të rregulloreve që kanë një përmbajtje zyrtare. Tekstet speciale, tekstet e shfuqizuara, komentaret, bibliografitë, referencat ndaj doktrinaeve dhe ndaj jurisprudencës që botuesit fusin në tekst ose në vijim të neneve të kodeve, nuk kanë fuqinë e ligjit. Ligjet janë të shkruara sipas një stili të veçantë, që është specifik për këtë sferë të veprimtarisë njerëzore. Ndërmjet stileve funksionale të klasifikuara mbi bazën e kriterit të funksionit dhe të sferave të përdorimit në veprimtaritë e ndryshme njerëzore, si stili i letërsisë artistike, stili politiko-shoqëror, stili fetar, stili shkencor-teknik dhe juridik-administrativ zënë një vend të veçantë³.

Sasia mbizotëruese e leksikut dhe sasia e kufizuar e tij në përbërje të stileve mund të krijonte një kundërvënje mbi një bazë më të gjerë në gjuhë për t’i rigrupuar stilet dhe për të veçuar kështu dy pjesë përbërëse kryesore në gjuhën shqipe: a) ligjërimin e përgjithshëm, i cili ka në bazë stilin e letërsisë artistike dhe pjesërisht stilin politiko-shoqëror dhe atë fetar me pjesët me përdorim të mjeteve shprehëse me karakter ndikues (politik) dhe sugjestiv (fetar); b) ligjërimi i specializuar që bashkon dy stilet me karakter të mirëfilltë special, stilin shkencor-teknik dhe atë juridik-administrativ⁴. Identifikimi i një terminologjie si sistem i veçantë mund të bëhet i plotë vetëm kur shihet në rrafshin e funksionimit të termave që e përbëjnë atë si shënues të koncepteve të një fushe të veçantë të dijës. Në varësi nga një tematikë e përbashkët në një fragment ligjërimit, mund të veçohet një grup termash, të cilët në tërësinë e tyre mund të përcaktojnë vlerën stilistike të fragmentit ligjërimit në fjalë⁵. Studiuesi Xh. Lloshi stilin juridik e përfshin si nënstil në stilin e veprimtarisë shtetërore e administrative, ku si kategori teksti përfshihen tekstet ligjore dhe kushtetuta⁶.

Ligjërata shtetërore është një ligjëratë imponuese, pavetore. Funksioni stilistik i ligjëritimit të këtyre teksteve është kumtues dhe parashkrues, duke e bërë të detyrueshëm zbatimin e tyre. Tekstet ligjore shkruhen duke u kujdesur më shumë që të mos keqkuptohen, sesa që të kuptohen,- thotë studiuesi Xh. Lloshi. Sfida kryesore e gjuhëtarëve, terminologëve, si dhe specialistëve të fushës ka të bëjë pikërisht me kuptimin e një ligji, teksti i të cilit hartohet dhe u drejtohet të gjithë njerëzve të një shteti të caktuar. Qartësia gjuhësore, e sidomos ajo terminologjike, lehtëson kuptimin, prandaj funksioni imponues dhe detyrues i tij del në pah më mirë duke u njohur dhe u zbatuar në masë. Gjuha e ligjeve, nuk është aq e thjeshtë për t’u kuptuar nga të gjithë dhe vështirësia e të kuptuarit shtohet edhe më tepër kur tekstet juridike përkthehen.

Le të shohim se cilat janë tiparet e leksikut të jurisprudencës në mediet e Kosovës e të Shqipërisë!

Në periudhën e pasluftës në Kosovë pati një zhvillim të hovshëm të legjislacionit. Kalimi nga njëri sistem në sistemin tjetër të qeverisjes, me ligje që hartoheshin aty për aty, me akte ligjore e rregullore, çoi në përdorimin e gabuar të shumë termave juridikë. Kjo erdhi edhe si rezultat i mungesës së seriozitetit të hartuesve të këtyre ligjeve, rregullave etj., përkthimin e gabuar apo mospërshtatjen e duhur të termit nga gjuha e huaj në shqipe etj. (kryesisht nga anglishtja në shqipe), si dhe “moszotërimi i mjaftueshëm i rregullave të terminologjisë profesionale, mosnjohja e duhur e gjuhës shqipe dhe e gjuhës angleze gjatë përkthimit të materialeve nga fushat e shumta të dijës krijojnë një varg termash juridikë të panevojshëm dhe jo përkatës për gjuhën tonë. Mungesa e normëzimit terminologjik dhe e fjalorëve profesionalë përkatës gjithëpërfshirës bënë që të krijohen anglicizma dhe neologjizma të panevojshëm në shqipe”⁷.

Në Kosovë, termat juridikë janë kryesisht huazime, ashtu siç janë në shumicën e gjuhëve evropiane, prandaj është i domosdoshëm një qëndrim korrekt ndaj termave. Të përkthehen a përshtaten kur shqipja i ka mjetet dhe të lihen siç

vijnë nga gjuha hyrëse kur shqipja s’ka një gjegjëse të kënaqshme. Çështja e termave nga fushat e dijës apo veprimtarisë njerëzore duhet t’i lihet gjithnjë në dorë profesionistit. Megjithatë, gjatë periudhës së pasluftës në Kosovë, me gjithë përpjekjet e bëra në hartimin e fjalorëve terminologjikë për jurisprudencë nga disa autorë, që kryesisht janë bazuar në forca të veta, siç është *Fjalor i termave të drejtësisë*, i autorit Sylë Kasumaj⁸ e ndonjë tjetër, janë bërë edhe disa përpjekje institucionale për hartimin e një glosari të legjislacionit me bashkëpunim profesionistësh të udhëhequr nga OSBE-ja (Organizata për Siguri e Bashkëpunim Evropian)”⁹. Këto mangësi do të pasqyrohen padyshim edhe në medie.

Ashtu si terminologjia e fushave të tjera të dijës, edhe terminologjia e jurisprudencës paraqet të njëjtat probleme. Gazetarët, në shumicën e rasteve nuk i përkthejnë apo përshtatin termat edhe kur e kemi një gjegjëse në shqipe. Po ashtu, duke qenë se lajmet nëpër portalat mediatike hartohen e publikohen shumë shpejt, gazetarët nuk ia kushtojnë gjuhës kohën e mjaftueshme. Po sjellim një shembull nga portali mediatik “Bota sot”: *Ky i fundit, para disa ditësh, ka shkruar se Tribunali Special për Kosovën ka lëshuar aktakuzën e tij Hashim Thaçi dhe tre ish.-udhëheqës të tjerë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, por nuk ka asnjë shenjë të trafikimit të organeve të marra nga të burgosurit serbë, gjë që ishte një turp i organizuar nga shërbimet sekrete serbe dhe ruse...*

...“Deklarata e z. S. Meta’s është e natyrës letrare, beletristike e filozofike e lansuar si një flokule voluntaris-të, e cila nuk do të mund të reflektohej në rrafshin politik e juridik aktual. Së andejmji deklarata e tillë mbetet shprehje e një opinionit qëllim mirë dhe për aq mbetet një opinion publik dhe asgjë tjetër”, theksoi Smaka... (të vihet re përdorimi i fjalëve të huaja të panevojshme, si: *beletristike, e lansuar, flokule voluntaristë*) ...“*Kolegjet prokuroriale e gjyqësore* të specializuara janë themeluar nga Kuvendi i RK-së, me mbështetje implicite nga komponentë ndërkombëtare ndaj *abrogimi* i të cilave do të mund të bëhej në procedurë të njëjtë, e cila tejet vështirë do të mund të realizohej”, nënvizoi Smaka (“Bota sot”, 9 dhjetor 2020).

Nga shembujt e mësipërm, duket qartë se gazetarit nuk i ka kushtuar aspak vëmendje gjuhës së përdorur në shkrimin e lajmit. E njëjta situatë haset edhe në mediet në Shqipëri. Siç dihet, terminologjia na vjen në ndihmë për të shprehur qartë koncepte të caktuara. Një tipar i rëndësishëm i gjuhës së sferës juridike është mungesa e ambiguitetit (dykuptimësisë), që do të thotë se një ligj s’mund të hartohet në mënyrë të atillë që të ketë më shumë se një interpretim. Eliminimi i ambiguitetit, shpesh kërkon forma më të shtjelluara të shprehjes në krahasim me ato që përdoren rëndom në fjalimet e zakonshme ose në gjuhën e përditshme, ndërkohë që legjislacioni duhet të shprehet me një gjuhë më të përgjithësuar dhe me natyrë shumë më abstrakte. Ligjet duhet të sqarojnë sa më saktësisht dhe me një gjuhë të përgjithshme atë që është e sanksionuar, prandaj dhe terminologjia duhet të zgjidhet me kujdes që të shmangen keqkuptimet dhe interpretimet e shumëfishta. Kjo kërkon që e njëjta fjalë përgjatë gjithë tekstit juridik duhet të ketë po atë kuptim. Po ashtu, fjalët e përdorura në hartimin e ligjeve nuk mund të jenë polisemantike. Termat e kanë këtë tipar, pra, monosemantizmin. Kjo gjë e bën tekstin juridik të jetë i saktë, i zbatueshëm dhe i kuptueshëm.

Sa më i kuptueshëm të jetë ligji, aq më i saktë do të jetë interpretimi që i bëhet atij. Dhe sa më i saktë të jetë interpretimi, aq më i drejtë do të jetë vendimi kundrejt një çështjeje të caktuar. Megjithatë, jo në të gjitha rastet ndodh që tekstet juridike të jenë kaq të qarta. Më tej, edhe media si hapësira ku përpunohet e përcillet informacioni, tekstet gazetareske do t’i ketë të tejmbushura me fjalë e terma që nuk kuptohen nga publiku i paspecializuar. Në mediet në Shqipëri hasim shpesh lajme nga fusha e drejtësisë që përmbajnë shprehje ligjore të tejzgjatura; mospërdorim i standardit të gjuhës etj. Ja një rast nga “Gazeta shqiptare” : “*Ministria e Drejtësisë u përfshi dje dhe sot në një furtunë shkarkimesh dhe arrestimesh, por vetë ministria Etilda Gjonaj nuk ishte në detyrë. Ajo ia kishte deleguar që më parë kompetencat zëvendësministres, Teuta Vodo. Urdhri i delegimit është publikuar në Fletoren Zyrtare dhe nëpërmjet tij ministria Gjonaj i ka deleguar Teauta Vodos të gjithë kompetencat e titullarit të kësaj ministrie, për vetëm 24 orë. Një rast i rrallë ky ku një ministre i delegon kompetencat e titullarit të ministrisë zëvendësës së tij vetëm për 1 ditë*” (“Gazeta shqiptare”, 6 shkurt 2019).

Më poshtë po paraqesim një shembull tjetër:

“Me delegimin e kompetencave, përveç reagimeve politike mbi lëvizjen e Ramës, po diskutohet edhe pjesa procedurale, për shkak se disa konstitucionalistë gjykojnë se kryeministri “shkeli betimin Kushtetues”, pasi u betua

edhe si ministër, ndërsa menjëherë ia kaloi kompetencat zëvendësministrit. I pyetur mbi “delegimin e kompetencave”, Presidenti Ilir Meta reagoi në mënyrë të përbajtur, teksa përmendi kushtetutën dhe nga ana procedurale e kishte të pamundur të mbante qëndrim për zgjedhjen e Ramës. “Presidenti nuk ndërhyr dhe nuk komenton për aktet e organizimit të brendshëm të ekzekutivit apo të ministrive. Unë si President i Republikës respektoj Kushtetutën dhe i kam shumë të qarta kompetencat e mia se cili institucion mund t’i delegojë autoritetin kushtetues për të lidhur marrëveshjet ndërkombëtare në emër të Republikës së Shqipërisë”. deklaroi presidenti Meta” (“Gazeta Mapo”, 24 janar 2019).

Është e qartë që tekstet e mësipërme i drejtohen publikut të gjerë dhe një jospecialist e ka të vështirë të kuptojë terminologjinë e përdorur në këto tekste dhe si rrjedhojë nuk arrin të informohet për atë çka nënkupton shkruesi. Po t’i hedhim një sy Kodit të Procedurës Civile, do të shohim se ai nuk u drejtohet joprofesionistëve. Gjuha e tij nuk kuptohet lehtë, pasi shumë fjali janë të ngatërruara, janë bërë shumë referime të ndërlikuara dhe termat teknikë nuk janë vetëshpjegues. Kjo çon pastaj në vështirësi për zbatimin e ligjit, duke qenë se termat janë të paqartë dhe të hapur për interpretime të ndryshme.

Më poshtë gjendet një listë me disa nga termat më të përdorur në fushën e jurisprudencës në mediet e marra në analizë, së bashku me shpjegimin e tyre.

Abrogim- Veprim formal i shfuqizimit të një ligji, akti juridik, ose dispozite tjetër ligjore.

Akt nënligjor - Vendim, rregullore, udhëzim i nxjerrë nga organet ekzekutive ose organet lokale për zbatim të ligjit, që karakterizohet normativ dhe është i detyrueshëm për të gjithë.

Akt normativ – 1. Akt i nxjerrë nga organet ligjvënëse, ekzekutive ose lokale që është i detyrueshëm për të gjithë. 2. Akt normativ i Këshillit të Ministrave, institucioneve të tjera qendrore ose organeve lokale - Akt i miratuar nga Këshilli i Ministrave, institucionet e tjera qendrore ose organet lokale, në rast nevojë dhe urgjence, i cili e humb fuqinë që nga fillimi në rast se nuk ratifikohet nga Kuvendi brenda një afati të caktuar kohor.

Aktgjykim detyrues- Vendim gjyqësor që është i detyrueshëm për t’u zbatuar nga gjykatat e tjera në të ardhmen, si një precedent ligjor.

Aktgjykim dënues- Vendim gjyqësor dënues; vendim sipas të cilit refuzohet kërkesa e një personi, organizate, ose pale tjetër në një proces gjyqësor.

Akuzues (organ)-Pala që ngre akuzën para organit gjyqësor.

Aleat - Ai që lidhet e bashkërendon veprimet me një tjetër për qëllime të njëjta; përkrahës aktiv i dikujt. Aleat besnik (i ngushtë).

Alimentacion- Kontribut financiar i caktuar nga gjykata që një person është i detyruar ta paguajë për t’u siguruar që një person tjetër, zakonisht një fëmijë, të ketë të plotësuar nevojat bazë të jetesës.

Ammisti - Akt faljeje i nxjerrë nga Presidenti i Republikës për të gjithë personat (ose kategori të caktuara personash) që janë dënuar për vepra penale me vendim gjyqësor të formës së prerë, ose që janë në procedim.

Ankesë- Shprehje formale e pakënaqësisë ose mosmiratimit në lidhje me një vendim gjyqësor, ndaj një veprimi të institucioneve të zbatimit të ligjit, ose një situatë tjetër ligjore.

Antikushtetues- Kundërkushtetues, vendim ose akt juridik që është në kundërshtim me kushtetutën, që shkelë parimet kushtetuese.

Apelim-Të drejtuarit një gjykate më të lartë për të rishikuar vendimin e dhënë nga një gjykatë më e ulët; Ankimim.

Arsyetim vendimi-Pjesë e një vendimi gjyqësor ku gjykatat përcaktojnë dhe shpjegojnë bazën dhe arsyet juridike për vendimin e tyre.

Arrestuar (i, e)- Personi i cili me vendim të organit kompetent (gykates ose policisë) është privuar nga liria.

Autopsi- Procedurë mjekësore që realizohet në trupin e një të vdekuri për të zbuluar arsyet e vdekjes ose për të bërë vlerësime të tjera mjekësore.

Balotazh- Proces i votimit shtesë kur në votimin e parë asnjëri nga kandidatët nuk merr shumicën e votave të nevojshme për të fituar.

Bandit- Person ose grup personash që veprojnë në kundërshtim me ligjin, duke u përfshirë në aktivitete kriminale.

Barazi para ligjit- Koncept juridik dhe moral që përcakton se çdo individ dhe organizatë duhet të trajtohet me të njëjtin respekt; duhen të kenë të drejtat dhe përgjegjësitë e njëjta para ligjit, pa dallim dhe diskriminim në bazë të racës, ngjyrës, gjinisë, orientimit seksual, besimit, kulturës, ose çdo karakteristikë tjetër personale. *vijon në faqen 15*

Zef Bushati – Rruga e një artisti, diplomati dhe misionari të kulturës shqiptare

Nga ELDA KECI, Tiranë

Kishim caktuar një takim për një intervistë me Ambasadorin Zef Bushati. Edhe pse ndodheshim në një shtet të vogël që nuk kishte një bar në kuptimin klasik të fjalës, me banak dhe kolltuqe, emocionet më pushtuan sapo u takuam.

Kisha përballë jo vetëm një personalitet, por edhe një figurë të dashur të kinematografisë shqiptare. Diplomati, ish-Ambasadori, regjisor dhe profesor në Akademinë e Arteve në Tiranë, Zef Bushati, është gjithashtu aktor dhe figurë e njohur e artit skenik shqiptar. Në këtë intervistë, ai rrëfen rrugëtimin e jetës së tij, që përfshin më shumë se 47 role në filmat artistikë dhe në Teatrin Kombëtar. Ai ndau skenën dhe skenarin me emra të mëdhenj si Naim Frashëri, Piro Mani e të tjerë artistë të shquar. Publiku i brezit të kaluar e mban mend në rolet e tij të paharrueshme si Mic Sokoli në “Besa e Madhe”, Ferdinandi në “Luiza Miller”, Luigi Gurakuqi në “Udha e flamurit”, Parisi në “Romeo e Zhulieta”, apo rolet në dramat “Familja e Peshkatarit”, “Toka jonë”, “Arturo Ui” dhe “Kush e solli Doruntinën”, i cili ishte interpretimi i tij i fundit në Teatrin Kombëtar.

Në kinematografi, është shquar me rolet në filmat “Shoku ynë Tili”, “Shtigje lufte”, “Njeriu me top”, “Vërshime pranverore”, “Tragjedia e fundit e Deas”, “Monserati”, “Hijet e natës” etj. Si regjisor, ka firmosur disa vepra me sukses të gjerë.Për më shumë se njëmbëdhjetë vite, që prej vitit 1982, Zef Bushati ka dhënë mësim në Akademinë e Arteve, në degët e regjisë dhe kantos, me leksione të vyera mbi interpretimin dhe diksionin skenik, duke ndihmuar formimin e shumë brezave artistësh. Pavarësisht aftësive të tij të mëdha, shpesh për shkak të dhuntisë dhe profesionalizmit, iu mohuan role. Madje,

në dosjen e Sigurimit të Shtetit gjatë regjimit komunist, është përmendur për ndalim dy herë. Pas vitit 1991, ai u përfshi në politikë, fillimisht si Nënkryetar i Partisë Republikane, më pas si Kryetar i Partisë Demokristiane dhe deputet në Kuvendin e Shqipërisë, për t’u angazhuar më pas në diplomaci.

Zef Bushati është vlerësuar me shumë tituj të rëndësishëm, ndër të cilët:

Kavalier i Republikës së Shqipërisë me Urdhrin “Gjergj Kastrioti Skënderbeu”

Kavalier i Klasit të Parë i Urdhrit të Kryqit, akorduar nga Papa Gjon Pali II.

Këto janë nderime me vlerë të lartë, që pasqyrojnë kontributin e tij si një urë lidhëse mes Shqipërisë dhe Italisë, por edhe ndërmjet Vatikanit dhe Shqipërisë.

Gjatë shërbimit të tij si Ambasador në Selinë e Shenjtë (2002–2006), Bushati humlutoi dhe u njoh thellësisht me figurën e Papa Klementit XI, ose Gjon Françesk Albani, me origjinë shqiptare. I frymëzuar nga kjo figurë historike, ai themeloi Fondacionin Ndërkombëtar “Papa Klementi XI – Albani”, të cilin e drejton si president. Ky fondacion ka si mision promovimin e trashëgimisë historike, fetare, kulturore dhe letrare të Papa Klementit XI. Ai

kontribuoi për 21 vjet në drejtimin e Kishës Katolike (1700–1721) dhe la gjurmë të thella në Shqipëri e Itali. Fondacioni i dhuroi Muzeut Historik Kombëtar në Tiranë një bust të Papa Klementit XI të punuar në mermerin prestigjioz të Massa Carrara-s, të njëjtin mermer që përdori Michelangelo për kryeveprat e tij. Një tjetër dhuratë e veçantë është një libër i rrallë tre shekullor, ardhur nga Vatikani, që ndodhet sot në këtë muze si pasuri kombëtare. Zef Bushati thekson se vendosja e një përmendoreje për Papa Klementin XI është një detyrë morale dhe kombëtare, për të cilën institucionet shqiptare duhet të ndihen të angazhuara. Ai nënvizon nevojën për mbështetjen italiane, një shtet me rol dhe reputacion të rëndësishëm në skenën ndërkombëtare. Bashkëpunimi historik dhe kulturor Shqipëri-Itali duhet të forcohet më tej. Për më tepër, prania e rreth 800 mijë shqiptarëve në Itali, përfshirë studentë dhe emigrantë të integruar në jetën shoqërore, dëshmon për lidhjen e thellë mes dy popujve. Bushati thekson se ky bashkëpunim duhet të shihet si një mundësi për konsolidimin e mëtejshëm të marrëdhënieve dypalëshe, duke përqafuar pluralizmin kulturor dhe vizionin paqësor të Papa Françeskut.

Zef Bushati – Il cammino di un artista, diplomatico e missionario della cultura albanese

Di ELDA KECI - Tirana

A vevamo fissato un incontro per realizzare un’intervista con l’Ambasciatore Zef Bushati. Anche se ci trovavamo in un piccolo Stato dove non esiste un bar come lo immaginiamo noi, con bancone e poltrone, l’emozione mi travolse non appena ci incontrammo. Avevo davanti non solo una personalità di spicco, ma anche una figura amata del cinema albanese. Diplomatico, ex ambasciatore, regista e professore all’Accademia delle Arti di Tirana, Zef Bushati è anche attore e figura ben nota della scena artistica albanese. In questa intervista, racconta il suo percorso di vita che comprende oltre 47 ruoli in film cinematografici e al Teatro Nazionale. Ha condiviso la scena, fin dagli inizi, con nomi illustri come Naim Frashëri, il regista Piro Mani e altri artisti di grande successo. La generazione di quell’epoca ricorda bene le sue interpretazioni memorabili come Mic Sokoli nel dramma “Besa e Madhe”, Ferdinand in “Luiza Miller”, Luigi Gurakuqi in “Udha e Flamurit”, Paride in “Romeo

e Giulietta”, così come nei drammi “Familja e Peshkatarit”, “Toka jonë”, “Arturo Ui”, e Stanishi in “Kush e solli Doruntinën”, che fu la sua ultima interpretazione al Teatro Nazionale.

Nel cinema, si è distinto in ruoli nei film “Shoku ynë Tili”, “Shtigje Luftë”, “Njeriu me top”, “Vërshime pranverore”, “Tragjedia e fundit e Deas”, “Monserati”, “Hijet e natës” e altri. Come regista ha firmato diverse opere di successo. Per oltre undici anni, dal 1982 in poi, ha insegnato con professionalità all’Accademia delle Arti di Tirana, nei corsi di regia e canto lirico, offrendo preziose lezioni di interpretazione, dizione e maestria scenica, formando generazioni di artisti. Nonostante le sue capacità, spesso, a causa del suo talento e della sua indipendenza, gli furono negate opportunità. Nei fascicoli della Sicurezza di Stato durante il regime comunista, fu registrato come persona da “sorvegliare” e fu proposto per il blocco due volte. Dopo il 1991, si impegnò in politica come Vicepresidente del Partito Repubblicano, successivamente Presidente del Partito Democristiano e deputato nel Parlamento Albanese, per poi passare alla

carriera diplomatica.

Zef Bushati è stato insignito di numerosi titoli onorifici, tra cui:

Cavaliere della Repubblica d’Albania, con l’Ordine “Gjergj Kastrioti Skënderbeu”

Cavaliere di Prima Classe dell’Ordine della Croce, conferito da Papa Giovanni Paolo II.

Questi riconoscimenti di alto valore riflettono il suo contributo come ponte culturale tra l’Albania e l’Italia, ma anche tra il Vaticano e l’Albania. Durante il suo servizio come Ambasciatore presso la Santa Sede (2002–2006), Bushati studiò e si avvicinò profondamente alla figura di Papa Clemente XI, ovvero Giovanni Francesco Albani, di origine albanese. Ispirato da questa figura storica, fondò e presiede la Fondazione Internazionale “Papa Clemente XI – Albani”. La fondazione ha come missione la promozione del patrimonio storico, religioso, culturale e letterario di Papa Clemente XI, che guidò la Chiesa Cattolica per 21 anni (1700–1721) e lasciò un’impronta importante in Albania e in Italia. La fondazione ha donato al Museo Storico Nazionale di Tirana un busto di Papa Clemente

XI scolpito nel prestigioso marmo di Carrara, lo stesso utilizzato da Michelangelo per le sue opere più celebri. Inoltre, è stato donato un libro raro di tre secoli, proveniente dal Vaticano, che oggi rappresenta un tesoro per l’Albania. Zef Bushati sottolinea l’importanza di erigere un monumento dedicato a Papa Clemente XI in Albania, un impegno che le istituzioni devono assumere con responsabilità. Egli evidenzia anche la necessità del sostegno dell’Italia, un Paese con reputazione e influenza sulla scena internazionale. L’amicizia storica e la cooperazione tra i due Stati devono essere ulteriormente rafforzate. La presenza di circa 800.000 albanesi in Italia, tra studenti e emigrati ben integrati nella società italiana, è un altro indicatore forte di questa vicinanza. Bushati afferma che questi legami devono essere visti come un’opportunità per rafforzare le relazioni bilaterali, secondo lo spirito del pluralismo culturale e del messaggio di pace di Papa Francesco.

Questi sono i percorsi per una collaborazione sempre più solida tra i due popoli, anche in futuro.

LEKSIKU I JURISPRUDENCËS NË DISA MEDIE TË KOSOVËS DHE TË SHQIPËRISË

vijon nga faqja 14

Bartje e kontratës- Proces ligjor ku një person ose një kompani i bartë (transferon) të drejtat dhe detyrimet e një kontrate të nënshkruar në tërësi ose në pjesë tek një person tjetër.

Bastisje- Veprim i autorizuar nga gjykata kompetente që përfshin kërkimin dhe inspektimin e një vendi, një objekti, apo një personi për të zbuluar dhe siguruar prova të mundshme për një proces gjyqësor.

Bashkëfajtor- Person që bashkëpunon me një person tjetër në kryerjen e një vepre penale, që përfshin pjesëmarrjen aktive ose ndihmën në planifikimin, organizimin, ose kryerjen e një veprimi kriminal.

Burim detyrimi-Fakte juridike prej të cilave krijohet detyrimet.

Cenim i përhershëm- Shkelje në mënyrë të vazhdueshme e një dëkaje ose e një të drejte nga një person i caktuar.

Cenim- Veprim me të cilin shkelen interesat ose gjërat e dikujt, shkel diçka që është e paprekshme për dikë, prek diçka a dikë për t’i shkaktuar dëm.

Çështje e gjykuar- Rast që është shqyrtuar më parë, për të cilin është nxjerrë vendim nga një gjykatë apo një autoritet tjetër ligjor.

Çështje juridike- Situatë, mosmarrëveshje, ose problem që ka të bëjë me aplikimin, interpretimin, ose zbatimin e ligjit.

Daktiloskopi- Degë e shkencës së kriminalistikës që ka të bëjë me identifikimin e individëve përmes analizës dhe krahasimit të figurës së vijave papilare në lëkurën e gishtërinjve të duarve, shuplakave dhe të shputave të njeriut.

Delikucencë- Veprim a sjellje që shkelë ligjet ose normat shoqërore.

Dosje kriminale- Dosje zyrtare ose lëndë në të cilën janë të shënuara të dhëna mbi krimet e kryera dhe kryerësit e tyre.

Dosje penale- Të gjitha shkresat e lëndës që lidhën me veprën penale dhe me kryerësin e saj.

Dyshim i arsyeshëm- Njohuri për informacionin që do ta bindte një vëzhgues objektiv se një veprë penale ka ndodhur.

Dyshim i bazuar- Shkallë e lartë e besueshmërisë që një person ka kryer veprë penale.

Dhënie e aktgjykimit- Marrje vendimi; të gjitha veprimet gjyqësore që kryhen që nga momenti kur fillon këshillimi dhe votimi e deri në momentin kur aktgjykimi bëhet akt juridik.

E drejta e jetës- E drejtë themelore e njeriut e garantuar në një varg instrumentesh ndërkombëtare.

Ekshumim- Zhvarrosje e kufomës me qëllim kontrolli dhe autopsie (obduksioni), kur ka dyshime se vdekja është pasojë e një akti kriminal.

Fajde-Veprë penale kundër pasurisë, e paraparë me dënim në Kodin Penal, që nënkupton pranimin ose kontraktimin për vete apo për personin tjetër një sasi dukshëm jo proporcionale të pasurisë në këmbim të shërbimit për personin tjetër, duke shfrytëzuar gjendjen e rëndë financiare të personit të tillë, gjendjen e rëndë të banimit, varfërisë, papërvojës ose paaftësinë për të gjykuar drejt.

Falsifikim-Veprë penale kundër rendit publik dhe veprimeve juridike; krijimi ose prodhimi i paligjshëm i dokumentit, ndryshimi ose përdorimi i dokumentit të falsifikuar; ndryshimi i dokumentit të vërtetë.

Falsifikues-Personi i cili kryen veprë penale të falsifikimit, personi që përpilon, ndryshon një dokument ose e përdor dokumentin e falsifikuar me qëllim përfitimi material.

Gazetë zyrtare - Botim periodik që është autorizuar të publikojë njoftime publike ose ligjore.

Gubernurator - Zyrtari më i lartë, që drejton e qeveris një provincë a një departament në disa shtete kapitaliste ose një shtet të veçantë në një federatë

shtetesh kapitaliste; zyrtari më i lartë që përfaqëson shtetin sundues e që qeveris në një koloni.

Gjykatë Kushtetuese - Gjykata më e lartë në vend kur bëhet fjalë për interpretimin, mbrojtjen dhe zbatimin e kushtetutës.

Inspektorat - Organ shtetëror i ngarkuar të shohë punën e ndërmarrjeve a të institucioneve të caktuara, organ që kontrollon, që jep udhëzime për diçka a që merret me zgjidhjen e diçkaje; zyra e ndërtesa e këtij organi. Inspektorati shtetëror (rrugor, shëndetësor). Inspektorati i sigurimit teknik (i mbrojtjes, i farërave, i futbollit). Inspektoratet e punës. Punonjësit e inspektoratit.

Institucion - Organizim shtetëror a shoqëror, që e zhvillon veprimtarinë e vet në një fushë të caktuar të ekonomisë, të shkencës, të arsimit, të kulturës, të jetës shoqërore, politike etj. Institucion shtetëror (shkencor, parashkollor, shëndetësor, artistik, shoqëror). Institucion ideologjik (politik, ushtarak). Institucion fetar. Institucionet qendrore.

Kod penal - Dokument që përmblend të gjitha, ose një sasi të konsiderueshme të ligjit penal të një juridiksioni të caktuar.

Kufi ligjor - Kufizim në madhësinë ose sasinë e diçkaje të lejueshme ose të mundshme.

Kushtetutë - Ligji themelor i një shteti, që përcakton rendin politik dhe ekonomik e shoqëror të tij, sistemin e zgjedhjeve, organet e larta dhe lokale të pushtetit shtetëror e të administratës shtetërore, organizimin e mbrojtjes së vendit e të forcave të armatosura, të gjykatave e të prokurorisë si edhe të drejtat e detytrat themelore të shtetasve.

Ligj - Normë, rregull që vendoset nga organi më i lartë i pushtetit shtetëror dhe që është e detyrueshme për të gjitha organet shtetërore dhe për të gjithë shtetasit.

Mbrojtje sociale - Politika dhe programe të dizajnuara për të mbrojtur njerëzit nga goditjet dhe

streset gjatë gjithë jetës së tyre.

Ndjekje penale - Akti ose procesi i mbajtjes së një gjykimi kundër një personi që akuzohet për një krim për të parë nëse ai person është fajtor.

Pandehur (i,e) - Ai që nxirret përpara gjyqit për faje e veprime të kundërligjshme. **Paraburgim** - Koha nga dita e ndalimit të dikujt që dyshohet për një faj a krim deri kur jepet vendimi nga ana e gjykatës.

PËRFUNDIME

Mediet në Kosovë, ashtu si edhe ato në Shqipëri, përdorin pak a shumë terma të njëjtë që i përkasin fushës së jurisprudence, që në shumicën e rasteve janë të huazuar nga latinishtja dhe gjuhë të tjera, pra dalin të papërpunuar (të përkthyer ose të përshtatur).

Terminologjia e huaj ka vërshuar në masë të madhe, sidomos në fushat e dijes, ku kuptimet leksikore janë prurje të reja bashkë me elementet që ato emërtojnë. Sot edhe gjuha e jurisprudence është bërë vatër e lindjes dhe e përdorimit të këtyre termave. Ata janë bërë pjesë e fondit aktiv të shqipes. Si rregull, pasurimi i çdo sistemi terminologjik më së shpeshti kryhet me qëllim të plotësimit të boshllëqeve, pra kur sistemi ka nevojë për një koncept të ri, pasi në rastin e mungesës në sistemin leksikor të gjuhës marrëse të fjalëve që ekzistojnë në një terminologji të huaj, lindë nevoja për të krijuar një term të ri, prandaj, procesi i huazimit të termave është shumë dinamik. Analiza e kryer dëshmon se sot, futja e termave të rinj në sistemin terminologjik është një proces i pakthyeshmë. Pavarësisht fanatizmit të disa studiuesve për “pastërtinë” e gjuhës, duhet pranuar se proceset e vazhdueshme që ndodhin në pasurimin e sistemeve terminologjike janë procese që ndodhin në të gjitha gjuhët e botës, të shoqëruara me një trysni të jashtëzakonshme nga gjuhët si anglishtja, gjermanishtja, frëngjishtja etj.

Vrasja e Vëllezërve Bytyçi është një krim i vërtetë shtetëror që nuk harrohet kurrë

Nga IMER XHEMAIL LLADROVCI

Javën e kaluar, dmth. në fillim të qershorit, isha në Nju Jork (New York) me ftesë të „Vatrës“ për të përruar atje librin tim „Linja politike, diplomatike dhe shtetformuese“. Sivjet në korrik, bëhen plotë 26 vjet nga vrasja e Vëllezërve Bytyçi në Serbi, pra më tepër se një çerekshekulli, një kohë me të vërtetë e gjatë. Si shqiptar nga Europa, që ka kaluar Atlantikun e gjerë, e kisha si detyrim moral që t’u bëja nderim te varret e tyre këtyre shqiptarëve idealistë që erdhën në Kosovë për të luftuar, eshtrat e të cilëve prehen në tokën e largët amerikane, në Nju Jork që nga marsi i vitit 2003, kur u rivarrosën pas nja 3 vjet pas vrasjes së tyre në korrik të vitit 1999. E njihja mirë historinë e tyre familjare dhe individuale, luftën e tyre në UÇK dhe vrasjen banditeske të tyre prej zyrtarëve serbë nga libri i Uk Lushit „Shqiptaro-Amerikanët e UÇK-së: Kronikë e Batalionit „Atlantiku“. Në këtë libër jepen shumë të dhëna për jetën e tyre dhe për kohën kur ata më s’jetonin, por si çështje e madhe e të drejtave të njeriut si qytetarë amerikanë ishin me interes për publikun.

Kufijtë shtetërorë, siç dihet, janë barriera që pengojnë qarkullimin e njerëzve, të ideve dhe mallërave. Gjithmonë kanë qenë të tillë. Ata u shpikën në epokën e shtetit kombëtar, kinse për të mbrojtur ekonominë dhe kulturën e kombeve. Një bilanc i më vonshëm i këtyre parametrave tregon se dëmet jorallë ishin më të mëdha se përfitimet, sepse kështu u krijuan provinca të zhvillimit të të mendjes dhe të ekonomisë kombëtare. Por kufijtë kanë edhe një anë tepër të pazakontë, sepse mund të shërbejnë edhe për gjëra makabre, siç janë vrasjet si një sanksion ekstrem për shpërfilljen e tyre. Nga pikëpamja formale, shkelja e tyre, nuk paraqet ndonjë gjë të madhe. Por nuk është vetëm forma publike që e përcakton ndëshkimin. Ana formale e ndëshkimit nuk mund të jetë më shumë se kundërvajtje, gjë që edhe ndodhi kur u dënuan Vëllezërit Bytyçi me nga 15 ditë burg. Por, ajo që ngjau pastaj në burg, i kalon kufijtë e përfytyrimit tonë për legalitetin, sepse ndëshkimi ishte në shpërputhje të plotë me peshën e veprës. Vrasja e Vëllezërve Bytyçi në Prishtinë u kthye në një lëndë për lloj-lloj legjendash. Një Zot e di se çfarë u sajua nga nevoja për të futur pak logjikë në këtë kaos, e çka ishte produkt i agjenturave që përmes

legjendës i mbulonin gjurmët e tyre të krimit shtetëror. Disa thonin se Vëllezërit Bytyçi ishin në një mision të fshehtë në Serbi. Kundërgjegjësia se sikur këto hamendësime të ishin të vërteta, ata do të mund të dënoheshin me shumë vjet burg, por jo të vriteshin, i hiqte këtyre spekulimeve çdo të drejtë. Operacione të fshehta ka pasur gjithmonë, por protagonistët nuk janë vrasës kështu me gjakftohësi si në rastin e Vëllezërve Bytyçi. Kështu mbetet vetëm mendimi i vetëm i arsyeshëm se kufiri shtetëror i Kosovës me Serbinë i shërbente pengimit të njëanshëm të qarkullimit të njerëzve dhe ideve. Ky ishte qëndrimi i atëhershëm i politikës serbe ndaj Kosovës, ku ajo e kishte humbur nga 12 qershori i vitit 1999 çdo të drejtë për përcaktuar rrjedhat politike dhe sociale atje. Serbët bëheshin sikur e kishin fituar luftën, por ata thellë-thellë e dinin se e kishin humbur atë, madje, për më keq, kishin kapitulluar. Kjo vetëdije për poshtërimin shkaktonte një pezm të madh ndaj fitimitarit dhe shqiptarëve. Ky qëndrim politik i Beogradit zyrtar ndaj kufirit ndryshonte kur vinte puna te qarkullimi i mallërave serbe: Serbia nuk donte që ta humbte tregun lukrativ kosovar për gjërat që prodhonte ajo. Vetëm se edhe ky qarkullim nuk duhej të përcaktohej nga parimi i reciprocitetit. Në ato vite Kosova kishte një ekonomi të shkatërruar, kështu që vështirë se do të mund të prodhonte diçka të denjë për eksport. Por gjendja mund të

ndryshonte me kalimin e viteve. Sot, edhe pas një çerekshekulli nga përfundimi i luftës, ka më shumë qarkullim të njerëzve dhe të ideve, por mallërat nuk qarkullojnë ende sipas parimit të reciprocitetit. Serbia përmes tyre fut në Kosovë sasi të madhe mallërash, por nuk lejon hyrjen e mallërave kosovare në tregun e saj me masa të ndryshme administrative në kufi. Kosovarët jashtë dërgojnë me qindramilionë euro në vit në Kosovë, por kjo para nuk qarkullon brenda Kosovës, për të shtuar aty mirëqenien ekonomike të banorëve të saj, por në pjesën më të madhe shpenzohet për blerjen e mallërave ushqimore serbe. Kështu që mund të thuhet deri në njëfarë mase se vetë shqiptarët tërthorazi e financojnë politikën kundërshqiptare të Beogradit, pa llogaritur këtu edhe dëmin që shkaktohet prej konsumit të mallërave jo cilësorë, ndonjëherë edhe helmues. Para pak kohësh shumë vende të BE-së dhe Rusia i kthyen shumë mallëra bimore në Serbi për shkak të tejkalimit të normës së materjeve toksike në to. Fermerët serbë përmes blerjes së pesticideve të lira pa dashur i kishin helmuar bimët që i eksportonin në BE e në Rusi. Shkurt, ne mblejmë mallëra serbe, por nuk ndodh edhe e kundërta. Mungon ende reciprociteti si parim themelor këmbimi mes palëve të barabarta. Ky është realiteti ekonomik që prodhojnë kufijtë tanë me Serbinë edhe në ditët e sotme. Në vitin 1999 ishte shumëherë më keq se tani. Por, për

Vëllezërit Bytyçi, rrjedhojat e këtyre kufijve ishin edhe më të drejtëpërdrejta, sepse lidheshin me jetën e tyre. Ata u vranë, pse patën guximin ta thejnë një ligj të pashkruar, një tabu: të kalonin kufirin kosovaro-serb në një kohë kur zemërimi serb për brakisjen e plotë të Kosovës nga forcat policore dhe ushtarake ishte në kulmin e tij. Ky kalim atyre iu kushtoi me jetë. Formalisht, ashtu siç e parashihnin ligjet serbe, ata u dënuan vetëm me nga 15 ditë burg, por pastaj ajo që ngjau në burg ishte e jashtëzakonshme. Ata u rrëmbyen nga burguri dhe u ekzekutuan në një vend e datë të panjohur deri më tani në Serbi dhe pastaj i varrosën në një varr masiv të të vrasësve shqiptarë gjatë luftës në Kosovë, në Petrovosello. Unë i dija këto gjëra, por historia e tyre ka edhe një pjesë të ngatërruar postmortale, sepse ende asnjë gjykatë serbe nuk ka shpallur një dënim për dorasit, emrat e të cilëve nuk njihen ende. Ekziston edhe një rezolutë e Kongresit Amerikan për këtë çështje. Kongresmeni Eliot Engell (Eliot Engel) ka pas thënë se „dua t’i them Serbisë se ky është një mësim i rëndësishëm, se pas 20 vjetësh ne (Shtetet e Bashkuara) nuk kemi harruar dhe nuk do të harrojmë kurrë. Ne do të këmbëngulim që drejtësia të triumfojë“. Por në 26 vjetorin e vrasjeve të Vëllezërve Bytyçi ende drejtësia nuk ka triumfuar. Kongresmeni Eliot Engell nuk jeton më dhe çështja e gjetjes dhe dënimit të dorësve apo dorasit nuk ka bërë asnjë hap përpara. Sidoqoftë, ne nuk e harrojmë asnjëherë shembullin e tyre fisnikë, ndaj dhe pikërisht për këtë gjë shkova edhe unë për t’u bërë homazhe te varret e tyre në Nju Jork. Për mua si shqiptar, befasia nuk ishte e vogël kur pashë me sytë e mi stemën e UÇK-së të gdhendur në gurin e secilit prej varreve të tre Vëllezërve dëshmorë. Kisha menduar se këtë stemë mund ta hasja vetëm në gurëvarret e dëshmorëve dhe heronjëve që i kishin varret e tyre në Kosovë, por, ja, që, areali i shpërnarjes së kësaj steme që tregon diçka të madhe paska shtrirje ndërkontinentale. Në Europë nuk gjen askund varre të tilla. Jo pse nuk ka shqiptarë që janë varrosur në ato vende dhe që kanë rënë në fushën e betejës në një kohë kur, edhe po të doje, nuk mund të varroseshe në atdhe, por sepse vendet mikpritëse nuk e lejonin një formë të tillë të varrimit „provokues“. Në Europë, me sa duket, ka ende një tjetër ndjeshmëri për miniimperializmin serb. Disa shtete drujnë nga politika e jashtme serbe, nga reagimet e saj fulminante, disa të tjera ende ruajnë një lloj mirëkuptimi të fshehtë për imperializmin rajonal serb, sidomos kur ai lidhet me shqiptarët. Vëllezërit Bytyçi ishin lindur dhe rritur në Amerikë dhe, pavarësisht se kishin luftuar për çlirimin e Kosovës nga serbët, ende nuk i njihnin mirë marrëdhëniet serbo-shqiptare. Ata kujtonin se lufta tashmë kishte përfunduar me një epilog të qartë, kështu që nuk shihnin asnjë arsye për një hakmarrje serbe. Vëllezërit Bytyçi, siç e dimë në ndërkohë, u vranë nga shteti serb. Një proces gjyqësor që filloi kundër dy serbëve nja 5-6 vjet pas aktit të vrasjes, u ndërpre me arsyetimin se i akuzuari kryesor nuk gjendej në Serbi. Supozohet se ai kishte ikur nga Serbia në Rusi, por, pas një kohe mediat zbuluan vendqendrimin e tij në Budvë të Malit të Zi, në një kohë kur Mali i Zi nuk ishte më pjesë e shtetit jugosllav, por shtet më vete. Shihet, qartazi që mungon vullneti politik për dënimin e krimeve të luftës. Ylli, Agron dhe Mehmet Bytyçi ishin pjesëtar të batalionit „Atlantiku“. Ata morën pjesë në luftën e Kosovës nga prilli i vitit 1999 e deri në fund. Në korrik të vitit 1999 i përcollën në Serbi dy familje jevge që ishin kujdesur për shpëtimin e një pjese të familjes së tyre që jetoi gjatë luftës në Prizren. Jevgjet shpëtuan nga vrasja nënën e tyre Bahrije, vëllaur Fatos e motrën Bukurië Bytyçi gjatë luftës, por donin të shpërnguleshim në Serbi në një kohë kur në Kosovë ekzistonte një klimë e egër hakmarrjeje ndaj jevgjeve që kishin bashkëpunuar me serbët.

KUSH E SOLLI LIRINË DHE KUSH PO E SHLYN NGA KUJTESA?

Të vërtetat që po heshtën: Nga kush?

Nga: Kumrie Shala – Pejë
(Profesore, poete, gazetare, themeluese e Shoqatës së Familjeve të Dëshmorëve për Kosovë, anëtare në Komisionin Qeveritar për Personat e Zhdukur, motër dëshmori)

Në historinë e një kombi, disa emra shkruhen me gjak. Liria që e gëzojmë sot, nuk erdhi vetvetiu dhe as nuk është rezultat i ndonjë projekti kulturor, festiv apo propagandistik. Ajo është ndërtuar mbi sakrificën e qindra e mijëra njerëzve, të cilët i dolën zot tokës dhe identitetit kombëtar në kohët më të errëta. Dhe janë pikërisht ata – dëshmorët, martirët, të zhdukurit, të dhunuarit, invalidët dhe të burgosurit politikë – që mbajnë peshën e këtij shteti. Megjithatë, me dhimbje po vërej se sot, në emër të lirisë, po shkruhet një tjetër histori – një histori që shpesh është e rrejshme, selektive, e mbështetur në lidhje partiake, në interes personal e në pazare. Rrugët e qyteteve tona po mbushen me emra që nuk janë pjesë e sakrificës, të cilët ndoshta as vetë familja nuk i njeh si kontribuues. E ndërkohë, shumë prej atyre që flijuan gjithçka për lirinë, mbesin të pazëshëm në hijet e harresës. Si është e mundur që të flijuarit për atdheun të mos përmenden askund, përveçse në një listë

të thjeshtë si “dëshmorë”? A nuk është ky një mëkat i rëndë ndaj atyre që na dhanë të drejtën të flasim sot lirisht? Po ndodh një shpërfytyrim i historisë. Shumë emra të rrugëve, shkollave apo institucioneve vendosen pa kriterë të qarta, ndoshta për hir të miqësive, parasë apo ndonjë agjende të fshehtë politike. Po krijohet një realitet i rremë ku të pavlerët po bëhen “heronj”, ndërsa heronjtë e vërtetë mbesin të harruar.

Kjo nuk është thjesht padrejtësi. Kjo është dhunim i së vërtetës historike.

Është e domosdoshme të kujtojmë se kontributi për lirinë nuk matet me numrin e faqeve të një reviste, as me zhurmën mediatike. Ai matet me qëndresën, me sakrificën, me plagën që nuk shërohet. Disa kontribuuan me mësim nëpër shtëpi, me financim të shkollës shqipe, me shpërndarje gazetalesh – dhe për këtë duhet të respektohen. Por nuk mund të vendoset në të njëjtin peshorë një jetë e flijuar dhe një artikull i shtypur. Nuk jam kundër askujt. Nuk shkruaj nga inati. Por më dhemb padrejtësia që u bëhet dëshmorëve tanë. Emra të panjohur, pa rrënjë në trungun e sakrificës kombëtare, sot marrin nderime të padrejta, ndërsa emrat e mëdhenj heshten. Për këtë padrejtësi, nuk mund dhe nuk duhet të heshtim. E vërteta historike nuk është pronë e askujt. Ajo nuk mund të shitet, të blihet

apo të interpretohet sipas interesit personal. Shkrimtari, gazetari, poeti – duhet të jenë zëri i drejtësisë, jo zëri i porosive me pagesë. E vërteta nuk është komerciale. Ka libra të mjaftueshëm që dëshmojnë kontributin e arsimtarëve dhe profesorëve që u rreshtuan në radhët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. Libri “Arsimtarët, profesorët dëshmorë dhe martirë që ranë në luftën e UÇK-së” i autorëve Qazim Berisha dhe Zumer Mehani, si dhe veprat e komandantit dhe profesorit dr. Sbahajdin Cena, janë dëshmi të gjalla të vlerave të shpërfillura. Mësuesit dhe profesorët shqiptarë u rrahën, u burgosën, u masakruan – vetëm pse e mbanin gjallë gjuhën, identitetin dhe dinjitetin kombëtar. Ata ishin pararendësit e lirisë. Ata janë shtyllat që ndërtuan themelet e këtij shteti. Nuk ka nder më të madh sesa të ruash kujtimin dhe emrin e tyre. Kemi nevojë për ndershmëri, për përgjegjësi, për kriterë. Mos i përzini komisionet për emërtimet me militantë partie. Mos e përdorni patriotizmin si fasadë për përfitime. Mos i bëni mizat bull, sepse vlerat e kombit janë të shenjta. Duhet të dimë mirë çfarë dhe për kë po shkruajmë. Nuk shkruhet historia për qejf, dhe nuk përmbushet detyra kombëtare me shkrime të paguara. Vetëm e vërteta qëndron në kohë. E gjithçka tjetër – bie dhe harrohet.

Mark Palnikaj, Bajram Curri-Origjina dhe familja

(botohet me rastin e 100 vjetorit të vrasjes), Tiranë, 2025.

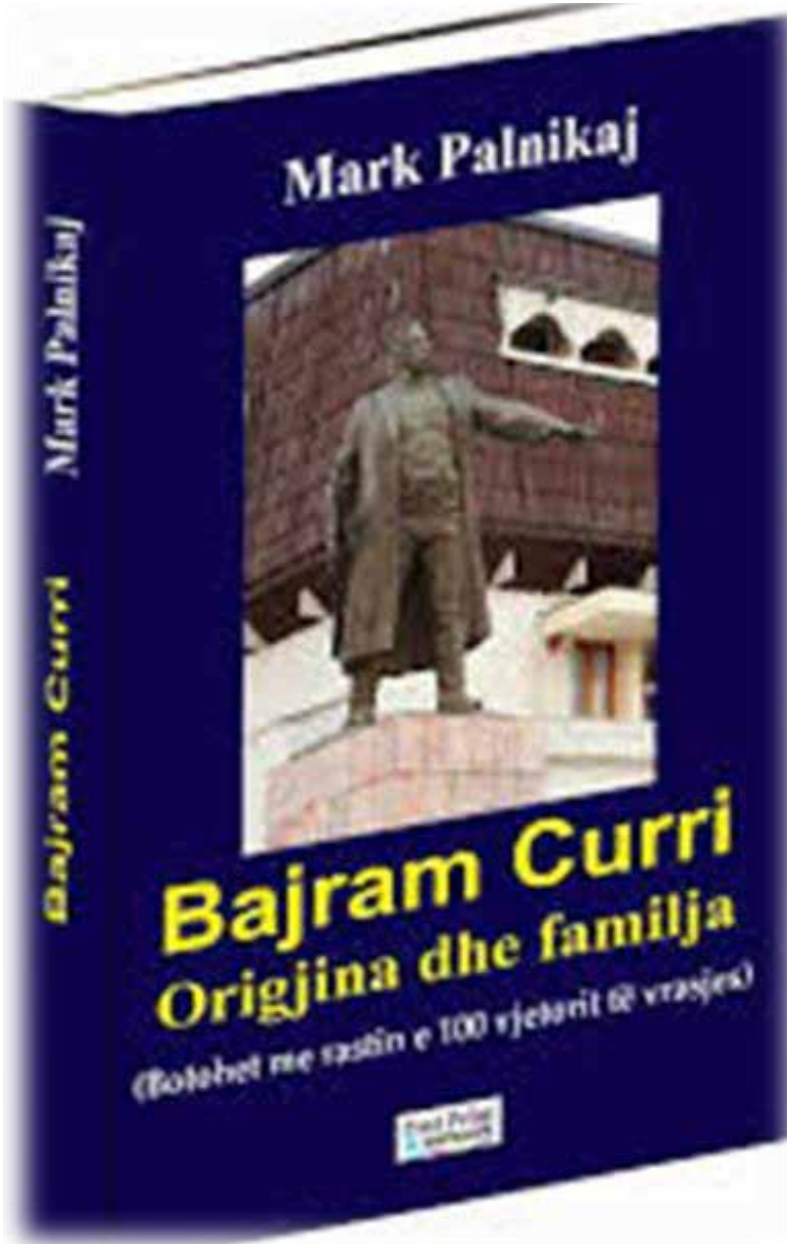
Nga Prof. Dr. LUSH CULAJ

Kohë më parë studiuesi i njohur në arealin mbarëkombëtar Mark Palnikaj na befasoj edhe një herë këndshëm me botimin edhe të një libri të ri. Redaktor i librit është gjithashtu një emër i njohur i letrave shqipe, profesori Anton Nikë Berisha. Studiuesi Mark Palnikaj i dha vetit edhe një detyrë të vështirë të studimit të rrjedhës së familjes Curri. Për një studim sa më përmbajtësor ai ka konsultuar libra, punime, përmbledhje dokumentesh si dhe shtypin e kohës për Bajram Currin duke u filluar nga kujtimet e Niman Ferizit. Qëllimi i studiuesit Palnikaj ishte që të mos përsëriteshin gjërat e njohura në opinion për këtë personalitet dhe origjinën e tij, por që të ofronte risi, gjëra të pa njohura deri më tani por mbështetur kryesisht në burime arkivore. Fokusi i Palnikajt ishte hulumtimi kronologjik i kësaj familje nga periudha historike kur Currajt dëshmohen si pasardhës të Mark Bibës dhe të Nikajve. Deri në vitin 1775 familja ka jetuar në fshatin Curraj ku Palnikaj na jep të dhëna të rëndësishme nga relacionët e dërguara në Vatikan për Currajt me rrethinë. Ai shpreh mendimin se mbiemrin Curri familja e mori pasi u vëndosën në Gjakovë.

Historia e kësaj familje është një histori qëndrese që fillon me gjyshin e Bajram Currit, Hysen Kurtin, për të vazhduar më të atin e tij Shaqir Currin. Palnikaj thekson se vrasja e Haxhi Zekës nga Adem Zajmi, nga Bajram Curri u prit me hidhërim të madh, madje ai konkludon se Bajram Curri dhe motra e tij Nazmia, nëna e Adem Zajmit, janë distancuar publikisht nga kjo vrasje. Natyrisht që Palnikaj nuk mund ta anashkalonte edhe kontributin e Bajram Currit, Bajram Daklanit, Zefit të Vogël, Mahmut Zajmit etj. në kryengritjen e përgjithshme të vitit 1912 në Kosovë. Kufijtë e Shqipërisë, të caktuar më 22 mars 1913, në Konferencën e Londrës qenë ratifikuar nga Fuqitë e Mëdha më 26 mars 1913. Pas tri javësh, më 12 prill, ambasadorët e Rusisë dhe të Austro-Hungarisë qenë pajtuar me një përshkrim të ri të këtyre kufijve, që paksa e ndryshonin atë të 22 marsit. Sikurse njerëzit e gjymtuar që ndjejnë ankth nga gjymtimi i tyre, kjo ndjenjë e ankthit u bart në shoqërinë shqiptare ku ndjehet një bezdi nga të qenit një komb i ndarë. Krijimi i shtetit shqiptar në fakt është zanafilla e lindjes së asaj që sot quhet çështje kombëtare. Qeveria e Xhafer Ypit e kishte favorizuar Bajram Currin duke i dhënë titullin e kolonelit të nderit dhe e ngarkoi me ruajtjen e kufirit dhe me mbajtjen e rendit dhe të qetësisë në cepin perëndimor shqiptar. Më vonë angazhimi i Bajram Currit në kryengritjen e marsit 1922 ndikoi sadokudo në rënien e lëvizjes çlirimtare në Kosovë. Ishte ky një synim për ta rrëzuar me forcë Qeverinë e Tiranës, por forcat kryengritëse të Bajram Currit nuk arritën dot deri në Shkodër, ku edhe e kishin objektivin. Shtypi evropian i asaj kohe shkruante se opinioni publik ishte i tëri kundër rrugës jokushtetuese që po ndiqte Bajram Curri dhe ai u tërhoq pa shkaktuar gjakderdhje.

Pas ardhjes së Zogut si kryeministër në mes drejtuesve të Komitetit “Mbrotjtja Kombëtare e Kosovës” u zhvilluan debate lidhur me qëndrimin që do të mbante kjo organizatë. Bajram Curri, Hasan Prishtina e disa të tjerë ishin kundër çdo lloj bashkëpunimi me Qeverinë e Zogut duke u treguar të vendosur të fillonin një kryengritje të armatosur kundër kësaj qeverie. Pjesa tjetër e nacionalistëve kosovarë si Bedri Pejani, Rexhep Mitrovica, Beqir Vokshi etj, kërkonin arritjen e një marrëveshjeje me qeverinë, duke u deklaruar se ndërmarrja e veprimeve të armatosura kundër saj dëmtonte interesat e shtetit dhe kombit shqiptar. Bajram Curri, Hasan Prishtina, Sadik Rama, Hysni Curri etj, të pa kënaqur me pushtetin që kishte Zogu, dhe duke mos u pajtuar me qëndrimet e tij politike, të cilin e akuzonin si filoserb, organizuan në janar të vitit 1923 një goditje të re të armatosur kundër forcave qeveritare në Prefekturën e Kosovës. Ata zunë Tropojën dhe rrethuan Krumën, por edhe kjo kryengritje dështoi. Pasi u thyen nga forcat qeveritare kryengritësit kaluan në Zonën Neutrale të Junikut. Prania e tyre në kufi përbënte shqetësim për qeverinë shqiptare. Kryeministri Zogu hodhi poshtë dy propozime të qeverisë të Beogradit për një aksion të përbashkët në Zonën Neutrale të Junikut ose për lejimin e ndërhyrjes të forcave jugosllave. Qeveria e Beogradit dhe ajo e Tiranës, në fund të dhjetorit të vitit 1922 dhe në fillim të janarit të vitit 1923, i kishin kërkuar Konferencës së Ambasadorëve shqyrtimin e Zonës Neutrale. Të dy qeveritë ekzistimin e kësaj zone dhe veprimet antiqeveritare kundër tyre i konsideronin të dëmshme për stabilitetin e brendshëm shtetëror.

Me 13 prill 1923, qeveria miratoi kërkesat e drejtuesve të forcave ushtarake në terren për t'i sulmuar kryengritësit por udhëzoi që, nëse pranonin Bajram Curri dhe Hasan Prishtina t'u jepej leje që të dalin jashtë shtetit, kurse mbështetësit e tyre të çarmatoseshin. Pas edhe disa përpjekjeve të tjera për kryengritje në tetor 1923, Prokuroria i kërkoj Ministrisë së Drejtësisë zbatimin e dënimit me vdekje për Hasan Prishtinën. Diplomatat italianë ndërhyjnë tek kryeministri Ahmet Zogu dhe ai u dha garanci që krerët e kryengritjes të largoheshin pa probleme nga Shqipëria. Kështu më 25 tetor Bajram Curri dhe Hasan Prishtina u larguan nga Shëngjini për Brindizi të Italisë. Në fakt në këtë

periudhë kohore personalitete të njohura të Kosovës si Bajram Curri dhe Hasan Prishtina, quheshin “prijës cubash” nga ministri fuqiplotë britanik në Beograd.

Në fakt Curri priste vetëm momentin e përshtatshëm politik për tu rikthyer në Shqipëri dhe për t'a vazhduar luftën kundër Zogut. Në prag të kryengritjes së qershorit ai ishte në Shqipëri duke e mbështetur lëvizjën e Fan Nolit. Më 24 maj Curri mori nën kontroll Krumën, e cila ishte qendra e Prefekturës së Kosovës, duke mundur forcat proqeveritare të toger Muharrem Bajraktarit dhe Ceno Bej Kryeziut. Në vijim Curri theu forcat qeveritare në Bicaj, në Bytyç dhe në Kalanë e Dodës. Edhe Noli mori masa kundër nacionalizmit shqiptar. E shkarkoi nga çdo funksion edhe Bajram Currin, i cili, siç mund të thuhet, e solli në pushtet Fan Nolin. Noli kërkoj nga Komiteti i Kosovës që ata të qëndrojnë mirë, sepse një shtet i vogël si i yni, i dobët dhe i varfër nuk mund t'ia lejojë vetes një konflikt. Noli gjithashtu kërkoj nga Qeveria e Beogradit që t'i trajtonin mirë shqiptarët në Mbretërinë S.K.S.

Kronika për ngjarje nga familja Curri nga Albion Curri e plotëson një mozaik të këtij libri të përgatitur me kujdes nga studiuesi Palnikaj. Përveç trajtimit kronologjik Palnikaj, përqëndrohet në dy segmente kryesore, në vrasjen e Bajram Currit dhe në kultin që ngriti regjimi në Shqipëri. Natyrisht që një kult i tillë nga Shqipëria u bart në Kosovë dhe viset e tjera shqiptare në ish Jugosllavi.

Vrasjen dhe jo vetëvrasjen e Currit, studiuesi Palnikaj e mbështet edhe në dëshminë e Shefqet Dragës, bashkëluftëtar i Bajram Currit i cili kishte dhënë deklaratë se pas një beteje të ashpër ku Curri rezistoi me armë, ai u vra. Gjithashtu kishte dëshmuar se pas vrasjes së Currit, ai për të shpëtuar jetën u dorëzua tek nëntoger Kadri Mehmeti si udhëheqës i sulmit. Vlen për tu theksuar se në atë periudhë detyrën e ministrit të punëve të brendshme në Tiranë e kryente Hasan beg Kryeziu. Palnikaj jep mendimin se pse u quajt vetëvrasje e jo vrasje. Sipas tij kjo i shërbente regjimit të Zogut për mos shkaktimin e tensioneve dhe stabilizimin e tij vetëm tre muaj pas rikthimit në Tiranë dhe rimarrjes së pushtetit. Edhe për ngritjen e kultit të Bajram Currit, studiuesi Palnikaj konkludon më të drejtë se shteti komunist ka paguar njerëz për të shkruar libra që i konvenonin sistemit. Ç'do gjë që ishte kundër Zogut përpiqej të paraqitej si demokratike e progresive. Madje edhe kryengritjen filoturke të Haxhi Qamilit të vitit 1914 e cila kërkonte rikthimin e babës (Sulltanit) u quajt levizje popullore revolucionare. Kështu ndodhi edhe më Bajram Currin që sipas Palnikajt regjimi e shpalli Hero i popullit dhe i dha qytetit Kolgecajt emrin e Bajram Currit.

Studiuesi Palnikaj shpjegon edhe për shumë të diskutuarën letrën e Bajram Currit për Leninin. Këtë letër Marku e quan sajësë të disa pushtetarëve komunist të Tropojës. Zatën kjo legjendë i shërbente regjimit komunist në Shqipëri. Pra ndonëse nuk ishte e vërtetë, e publikuan në gazeta, radio dhe televizion për ta lidhur Bajram Currin me komunistët. Në fakt dokumentacioni sipas Palnikajt dëshmon se nga Vjena iu shkrua një letër qeverisë ruse pa u përmendur emri i Leninit, shkruar nga sekretarët e tij në gjuhën frengjisht dhe të firmosur me gisht nga Bajram Curri. Meritë e punës së paloshme të studiuesit Palnikaj ishte se mbështetur në dokumentacionin më të ri arkivor na e dëshmon një vit tjetër të lindjes së Bajram Currit, pra jo vitin 1862 siç e kemi mësuar deri tani por vitin 1866. Kjo na ofron tani dëshmi se Bajram Curri kur u vra nuk ishte në moshë të pleqërisë por kishte 59 vjet. Arsyet e armiqësisë ekstreme të Bajram Currit ndaj qeverisë të Zogut ishin komplekse. Këtu ndikonte edhe armiqësia personale me Ahmet Zogun si dhe qëndrimi i moderuar i qeverisë ndaj Kosovës. Bajram Curri nuk luftonte për pushtetin e tij personal, por për idealin e tij, për Kosovën. Vlen për tu theksuar se Curri nuk e kuptonte mënyrën e funksionimit të një shteti modern dhe nuk arrinte ta ndante opozitarizmin nga armiqësia ekstreme politike e personale.

Për studiuesin Palnikaj, hulumtimi dhe studimi i personalitetit të Bajram Currit nuk mund të ishte i plotë pa shtjellimin e rrethanave shoqëro-politike paraprake. Për rrethanat politiko-shoqërore që ndërlidhen në një formë apo tjetër me veprimtarinë e Bajram Currit autori ka shfrytëzuar dokumente arkivore të cilat japin shpesh herë informacione për rrethanat. Ato u bënë material bazë për t'i ndriçuar aspektet kryesore të qëndrimeve të shtetit shqiptar ndaj çështjes kombëtare. Mendoj se libri “ Bajram Curri-Origjina dhe familja”, përgatitur me kujdes nga Mark Palnikaj, është me interes si për lexuesin e rëndomtë, për një publik më të gjerë, ashtu edhe për studiuesit e historisë dhe në mënyrë të veçantë për ata që janë të interesuar për zhvillimet e asokohshme politiko-shoqërore të përpjekjeve në rrafshin kombëtar. Leximi i librit na nxit të konstatojmë që autori, me këtë vepër, ka bërë një punë të vlefshme studimore në historiografinë shqiptare.

Literaturë dhe referencat e shkrimit:
LEKSIKU I JURISPRUDENCËS NË DISA MEDIE
TË KOSOVËS DHE TË SHQIPËRISË

Literaturë

- Duro, Agron, *Terminologjia në ligjërimin e specializuar*, në: *Studime Filologjike*, 1997.
- Gashii, Sejdi, *Çështje sociolinguistike të terminologjisë në mediet e Kosovës dhe të Shqipërisë*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2024.
- Hoxha, Shpresa *et.al. Terminologjia juridike anglisht -shqip në legjislacionin e Kosovës në periudhën 1999-2009*.
- Kasumaj, Sylë, *Fjalor i termave të drejtësisë*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2019.
- Lloshi, Xhevat, *Stilistika dhe pragmatika*, Tiranë, 1999.
- Thomai, Jani *et.al. Fjalor i gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Lletërisë, Tiranë, 2006.
- Vogel, Friedemann (red), *Legal Linguistics Beyond Borders: Language and Law in a World of Media, Globalisation and Social Conflicts.: Relaunching the International Language and Law Association* (ILLA), Duncker & Humblot GmbH, 2019.

Referenca

- F. Vogel (red), *Legal Linguistics Beyond Borders: Language and Law in a World of Media, Globalisation and Social Conflicts.: Relaunching the International Language and Law Association* (ILLA), Duncker & Humblot GmbH, 2019, f. 255-322.
- Grup autorësh, *Fjalor i gjuhës shqipe*, ASHSh, IGJL, Tiranë, 2006, f. 423.
- A. Duro, *Terminologjia në ligjërimin e specializuar*, Studime Filologjike, 1997, f. 72.
- Po aty.
- Po aty.
- Xh. Lloshi, *Stilistika dhe pragmatika*, Tiranë, 1999.
- Sh. Hoxha, A. Caka, A. Raça-Shala, *Terminologjia juridike anglisht -shqip në legjislacionin e Kosovës në periudhën 1999-2009*, f. 1-12.
- S. Kasumaj, *Fjalor i termave të drejtësisë*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2019. (Ky fjalor terminologjik është vlerësuar si njëri ndër fjalorët më të mirë që është botuar në Kosovë gjatë viteve të fundit).
- Po aty.

Ese reflektuese

SUPERVLERAT E NJË PROMOVIMI

Me studentet e gjimnazit “Asim Zeneli” ne Gjirokaster

Nga FANE TARIFA - Tirane

Ndonjëherë, ngjarjet që në pamje të parë mund të duken si aktivitete të zakonshme kulturore, në thelb mbartin një peshë të veçantë që i tejkalon përmasat e momentit. Pikërisht këtë ndjesi e përjetova gjatë një udhëtimi nga Tirana drejt qytetit historik të Gjirokastrës, ku u mbajt një promovim librash me përmasa shumë më të thella se thjesht një prezantim letrar. Ishte një ngjarje që preku thelbin e identitetit kombëtar dhe që meritoi me të drejtë të quhej një “supervlerë” jo vetëm për përmbajtjen, por për emocionin dhe mesazhin që përcolli. Nën kujdesin dhe përkushtimin e zonjës Fitije Picari, një figurë që dallohet për dashurinë e saj për çështjet atdhetare dhe kulturën shqiptare, nisëm udhëtimin tonë me një ndjesi misioni, jo thjesht udhëtimi. Ishim katër vetë, por ndiheshim si pjesë e një delegacioni që mbante në duar një ngarkesë të çmuar: vlera intelektuale dhe kujtime të thella, të gdhendura në fjalë nga autorë me përkushtim dhe ndjenjë të rrallë për kombin.

Duke udhëtuar në rrugët që çonin në Gjirokastrë, ndjenim sikur po udhëtonim edhe në kohë. Sheshi i Çerçiz Topullit na mirëpriti me hijeshinë e gurëve të tij, të heshtur por elokuentë. Zonja Fitije vazhdoi rrugën drejt Sarandës për angazhime të tjera, ndërsa unë dhe miku im, z. Pirro Millona, nisëm të ecim nëpër rrugicat me kalldrëm të qytetit. Çdo hap sillte një kujtim, një përshëndetje, një buzëqeshje miqësore dëshmi e një historie të gjatë të përjetuar në atë qytet të gurtë. Ishte një rrugëtim i jashtëm, por edhe i brendshëm, mes gurëve të historisë dhe fjalëve të ndjeshme që na lidhin me rrënjët tona. Promovimi që na priste tek gjimnazi “Asim Zeneli” nuk ishte një ngjarje dosido. Ishte një bashkëbisedim ndërbrezor, një takim ku të rinjtë e sotëm u ballafaquan me fakte dhe ide që hedhin dritë mbi origjinën dhe gjuhën tonë, mbi identitetin dhe krenarinë kombëtare. Aty u promovuan dy vepra me rëndësi të madhe: “Pellagët dhe gjuha e tyre” dhe “Misteret Pellagjike” të autorit Leonida Ndrenika, te cilet jane sjellë në shqip me kulturë dhe profesionalizëm nga e nderuara Fitije Picari, e cila tashmë është bere e njohur nga lexuesit shqiptarë dhe italianë, si

dhe libri autobiografik “72 orë në Gjirokastrë” nga z. Pirro Millona një rrëfim i ngrohtë dhe i singertë mbi jetën, kujtimet dhe trashëgiminë shpirtërore që mbart ky qytet dhe ky gjimnaz me traditë.

Vepra e z. Ndrenika është një dëshmi kërkimi dhe pasioni shkencor për origjinën e gjuhës shqipe dhe lidhjet e saj me gjuhën e lashtë pellazge. E mbështetur në mbi 67 autorë dhe burime të zgjedhura me kujdes, ajo ofron argumente gjuhësore, historike dhe kulturore që rrëzojnë shumë prej spekulimeve të mëparshme mbi identitetin tonë. Përmes krahasimeve leksikore të imëta dhe një logjike të pakundërshtueshme, autori hedh dritë mbi një trashëgimi që është shpesh lënë në hije: ajo pellazgjike. Dhe këtë e bën me dinjitetin dhe pasionin e një studiuesi të vërtetë, që kërkon të rikthejë dinjitetin historik të një gjuhe dhe populli. Por ky promovim nuk do të kishte qenë një “supervlerë” pa përkushtimin dhe pasionin e nxënësve dhe stafit pedagogjik të

gjimnazit “Asim Zeneli”. Drejtoresha znj. Alma Malaj, me një singëritet dhe përlësi të rrallë, kishte vënë në lëvizje gjithë trupën pedagogjike dhe nxënësit, të cilët jo vetëm kishin lexuar veprat, por kishin përgatitur diskutime, analiza gjuhësore dhe reflektime të thella mbi to. Ishte mahnitëse të shihje se si një brez i ri, nëpërmjet leximit dhe logjikës, arrin të kuptojë dhe të vlerësojë thellësisht çështjet më themelore të ekzistencës sonë kombëtare.

Një tjetër moment kulmor ishte prezantimi i librit të z. Millona një vepër plot mall dhe ndjenjë, që shpaloste në mënyrë kronologjike, me saktësi dhe dashuri, historinë e gjimnazit dhe figurat e tij më të spikatura. Ishte një përshkrim i gjallë, që të emociononte dhe të kujtonte se sa shumë mund të thuhet për një vend vetëm nga brenda kujtimeve dhe përjetimeve të një njeriu që e ka dashur atë. Fjalimet e drejtoreshës, të mësuesve të gjuhës, filozofisë, të nxënësve dhe të vetë autorëve, krijuan një atmosferë të ngrohtë dhe

reflektuese. Konsulli i nderit z. Teodor Bilushi dhe shumë pjesëmarrës të tjerë kontribuan me mendime që dëshmonin rëndësinë dhe ndikimin që kishte ky promovim. Nuk ishte një ngjarje që do të harrohet, sepse përtej fjalëve, ajo ngjarje shërbeu si një udhërrëfyes shpirtëror për të rinjtë një fener i dijes dhe identitetit. Kur u larguam nga Gjirokastra, nuk ishim më të njëjtët. Kishim me vete jo vetëm kujtimet e një dite të veçantë, por edhe zërin e brezit të ri që reflektonte mbi historinë, gjuhën dhe përkatësinë. Kishim me vete harmoninë e hapave tanë mbi kalldrëmet që i dhanë jehonë fjalëve dhe ndjenjave. Dhe ndoshta më e rëndësishmja: kishim lënë pas një shpresë, një ide, një fjalë të mbjellë në tokën pjellore të mendjes së të rinjve.

Sepse vërtet siç thuhet me të drejtë ka kuptim të ndihesh krenar kur sheh një brez që lexon, mendon dhe reflekton mbi identitetin e vet. Dhe nëse një promovim libri arrin ta bëjë këtë, atëherë ai është më shumë se një aktivitet letrar:

I SUPERVALORI DI UNA PRESENTAZIONE

Saggio riflessivo

A volte, eventi che in apparenza sembrano semplici attività culturali, in realtà racchiudono un peso e un significato ben più profondi di quanto ci si aspetti. Proprio questa è stata la sensazione che ho provato durante un viaggio da Tirana verso la storica città di pietra, Argirocastro, dove si è tenuta una presentazione di libri che ha superato ampiamente i confini di un semplice incontro letterario. Un evento che ha toccato l'anima dell'identità nazionale, meritando pienamente di essere definito un “supervalore”, non solo per il contenuto, ma per l'emozione e il messaggio trasmessi. Sotto la cura e la dedizione della signora Fitije Picari, figura distinta per il suo amore verso le cause patriottiche e la cultura albanese, siamo partiti sentendoci parte di una missione, non semplicemente di un viaggio. Eravamo in quattro, ma sembrava di appartenere a una delegazione che portava con sé un carico prezioso: valori intellettuali e memorie scolpite nelle parole di autori colmi di dedizione e sentimento per la nazione.

Attraversando le strade che portano ad Argirocastro, ci sembrava di viaggiare anche nel tempo. La piazza di Çerçiz Topulli ci accolse con la nobiltà delle sue pietre, silenziose ma eloquenti. Mentre la signora Fitije proseguiva

verso Saranda, io e il mio amico Pirro Millona ci incamminavamo tra i vicoli acciottolati della città. Ogni passo rievocava un ricordo, un saluto, un sorriso amichevole testimonianze di una lunga storia vissuta in quella città di pietra. Era un cammino esteriore, ma anche interiore, tra le pietre della storia e le parole del cuore che ci legano alle nostre radici. La presentazione che ci attendeva presso il liceo “Asim Zeneli” non era un evento qualsiasi. Era un dialogo tra generazioni, un incontro in cui i giovani di oggi si confrontavano con fatti e idee che gettano luce sull'origine della nostra lingua e cultura, sulla nostra identità e il nostro orgoglio nazionale. Sono state presentate due opere di grande importanza: “I Pelasgi e la loro lingua” e “I Misteri dei Pelasgi” dell'autore Leonida Ndrenika, tradotte in albanese con cultura e professionalità dalla stimata Fitije Picari, la quale ormai è diventata conosciuta dai lettori albanesi e italiani, e il libro autobiografico “72 ore a Argirocastro” di Pirro Millona un racconto sincero e appassionato sulla vita, i ricordi e l'eredità spirituale che porta con sé questa città e il suo liceo ricco di tradizioni.

L'opera del signor Ndrenika è una testimonianza di ricerca e passione scientifica sull'origine della lingua albanese e sui legami

con l'antica lingua pelasgica. Basata su oltre 67 autori e fonti selezionate con cura, offre argomenti linguistici, storici e culturali che confutano molte speculazioni precedenti sull'identità albanese. Attraverso confronti lessicali precisi e una logica inconfutabile, l'autore fa luce su un'eredità spesso dimenticata: quella pelasgica. E lo fa con la dignità e la passione di un vero studioso, che cerca di restituire dignità storica a una lingua e a un popolo. Ma questa presentazione non sarebbe stata un “supervalore” senza l'impegno e la passione degli studenti e del personale docente del liceo “Asim Zeneli”. La direttrice Alma Malaj, con una sincerità e umiltà rare, aveva mobilitato tutto il corpo docente e gli studenti, i quali non solo avevano letto le opere, ma avevano preparato discussioni, analisi linguistiche e riflessioni profonde. Era sorprendente vedere come una nuova generazione, attraverso la lettura e la logica, riesca a comprendere e valorizzare le questioni più fondamentali della nostra esistenza nazionale.

Un altro momento importante fu la presentazione del libro del signor Millona un'opera ricca di nostalgia e sentimento, che descriveva con chiarezza e precisione cronologica la storia del liceo e delle sue figure più eminenti. Una narrazione viva,

che emozionava e ricordava quanto si possa dire su un luogo attraverso le memorie di chi lo ha profondamente amato. I discorsi della direttrice, degli insegnanti di lingua e filosofia, degli studenti e degli autori stessi, crearono un'atmosfera calorosa e riflessiva. Anche il console onorario signor Teodor Bilushi, insieme ad altri partecipanti, offrì riflessioni che testimoniarono l'importanza e l'impatto di questo evento. Non fu un evento da dimenticare, perché al di là delle parole, esso servì da guida spirituale per i giovani un faro di conoscenza e identità. Allontanandoci da Argirocastro, non eravamo più gli stessi. Portavamo con noi non solo i ricordi di una giornata speciale, ma anche la voce della nuova generazione che rifletteva su storia, lingua e appartenenza. Portavamo con noi l'armonia dei nostri passi su quelle pietre che davano eco alle parole e ai sentimenti. E forse, ciò che conta di più: avevamo lasciato dietro di noi una speranza, un'idea, una parola seminata nella fertile terra della mente giovanile. Perché è davvero motivo d'orgoglio vedere una generazione che legge, pensa e riflette sulla propria identità. E se una presentazione di libri riesce a fare tutto questo, allora essa è più di un evento letterario: è un supervalore nazionale.

(traduzione Fitije Picari Ravenna)

DHJETË VJET LIDHJE

Nga NDUE SHABAKU

Me delikatesën sikur po përkujdesej për një të porsalindur, instrumentisti sistemoi në mjetin e rrugëtimit violinën. Mënyra si e shikonte dhe si e vendoste instrumentin në postin që i jepte sigurinë, tregon me çfarë ndjesie artisti ka ardhur nga zemra e Shqipërisë Elbasan në qytetin Brescia të veriut të Italisë. Në Nocciano të rajonit Abruzzo u hodh baza e urës së bashkëpunimit të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve Shqiptarë në Itali me entet artistike të Elbasanit. Rasti e solli që ata të bashkëpunojnë me ne me rastin e festimit të dhjetëvjetorit të krijimit të Lidhjes. Enkas erdhi një skuadër në dukje e qetë, por me zjarrin shpërthyes brenda. Udhëhiqnin skuadrën Drejtori i Zhvillimit të Kulturës dhe Çështjeve Sociale të Qarkut Elbasan Bledi Gremi, Drejtori i Artit dhe Kulturës së Bashkisë Elbasan, Kliton Kapaj, përfaqësuesit e shoqatës “Kujtesë për vazhdimësi”, Petrit Hodo dhe Xhimi Vila, Drejtori i Turizmit dhe Trashëgimisë, Artur Guni. U shfaqën të rreshtuar në skenë orkestra e përbërë nga Enriketa Peni, violonë, Adem Ballçi, violinë, Desart Shmili, violinçel, Mirjan Sulovari, fizarmonikë e perkusion, Arbër Çerri, kitarë, Ilirian Zdrava, kitarë, dhe Tzeni Soulkovski. Kapiteni “arrogant” i orkestrës, violinisti virtuoz Zeqir Sulkuqi dirgjoi dhe prezantoi ato që kishin përgatitur për të zbuluar ditëfestën e 10-vjetorit të krijimit të Lidhjes sonë. Ritmi i gjallë e intensiv i pjesëve orkestrale, me tone sa gazmore, aq shpërthyes rrëmbyen të pranishmit. Vivaldina, Çardash, Zingarella, por edhe të gjitha vallet e pjesët e interpretuara të autorëve të huaj edhe tanët patën impakt të fortë tek spektatori. Shpesh herë fati të shpërblen aq shumë, sa vihes në dyshim a e meriton vërtetë mrekullinë. Mrekullinë që të kesh në skenë para syve e në linjë me dëshirat e papërmbajtura këngëtarë të kalibrit si Kastriot Tusha dhe Ulpjana Aliaj. Tenori me bukuri zëri të rrallë, me përgatitje profesionale tepër të kualifikuar, me autoritetin e përmasat e artistit me popullaritet të pallogaritshëm, Kastriot Tusha, solli për ne këngë në italisht dhe në

shqip. I dinim të gjithë gati përmendësh këngët dhe u munduam të bashkojmë zërat me të tijn.

Gjithnjë nën shoqërimin e orkestrës tepër simpatike, solemnitetin dhe bukurinë me shije të rrallë artistike solli prania në skenën tonë e sopranos Ulpjana Aliaj. Në momente të alternuara interpretoi me zërin e bukur e talentin kristalin dy fragmente të Baccio dhe Romeo e Xhuljeta. Aq të bukura ishin edhe këngët në duet nga dyshja e ëndrrave tenori Kastriot Tusha dhe sopranoja Ulpjana Aliaj. “Si dukat i vogël je” dhe “Lule Borë”, që janë këngë antologjike në fondin e artë të këngës shqiptare, të interpretuara nga kjo dyshe me vlera të cilësuar, provokojnë përjetime e ndjesi të veçanta tek adhuruesit e këngës. Bukuri e shije u dhanë interpretimeve të tyre vallet e fluturave të shkollës shqipe “Mësonjëtorja” në Brescia. Një vlerësim të veçantë si Lidhje i atribuojmë kompozitorit të palodhur Aleksandër Kolshi, i cili me profesionalizmin e dinamizmin e tij mundësoi realizimin e koncertit dhe gjithë aktivitetit. E fillova nga fundi, pasi institucioni i mikut për shqiptarin është shenjtë. Në rastin tonë, nderimet për ta janë gjithmonë pak, sepse dhjetëvjetorin e festuam me një dhjetë me shumë yje. Para koncertit festiv, u zhvillua një ceremoni tepër e bukur me paradë artistësh, me oratori, me përshëndetje, me fjalime me prezantime e nderime. Ndezi situatën festive këngëtarë i famshëm Kastriot Tusha me himnet kombëtare të vendit ku jetojmë dhe kombit tonë. Prezantuesit Mimoza Leskaj, Lori Duka, Andrea Znachetta ftuan të përshëndesin zonjën Anila Pojani, Konsulle e Përgjithshme e Republikës së Shqipërisë në Milano. Nga Bashkia e qytetit Elbasan solli përshëndetjet Drejtori i Artit dhe Kulturës, Kliton Kapaj, i cili vlerësoi shumë arritjet artistëve në Itali dhe rëndësia që ka bashkëpunimi për zhvillimin dhe promovimin e artit e kulturës. Me shumë emocion solli kujtimet e tij Presidenti themelues i lidhjes Tonin Nikolli. Fillimet e lëvizjes kulturore, themelimi i Lidhjes dhe ecuria në vite kanë lenë shenja të pashlyera.

- Unë jam një gjethe. Ndërsa zemra e vërtetë e Lidhjes sonë ka qenë dhe është sekretarja historike Lori Duka, - tha poeti i

kuotuar, ndoshta, edhe si kalim i stafetës në dorën e rinisë. Përshëndeti me respekt për lidhjen Ambasadori i Kombit dhe mbartësi i titujve më të lartë që atribuohen nga shteti italian dhe Vatikani, Komendatori Petrit Kozeli. Pati dhe përshëndetje të tjera direkt nga salla dhe me videomesazh. Një sintezë të ngjarjeve kryesore që karakterizuan jetën e Lidhjes, të aktiviteteve të përkohshme e të përhershme, të angazhimeve të anëtarëve, aktivistëve, këshilltarëve, drejtuesve e gjithë artistëve që bashkëpunuan, referoi Presidenti i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve Shqiptarë në Itali, Skender Lazaj. (Beso, publiku do të ketë mundësinë ta lexojnë në publikimet e ditëve në vazhdim.) E kush tjetër më shumë se kënga, zbuluron një festë. E kush e nderon festën sa anëtarja e nderit e Lidhjes, sopranoja Anila Gjermani! Është realiteti më cilësor i Lidhjes sonë. Ajo di të zotërojë plotësisht skenën me zërin e ëmbël, me bukurinë dhe finesën e interpretimit. Ajo di ta përcjellë këngën me mjeshtri dhe të depërtojë tek dëgjuesit. Në gjuhën italiane interpretoi artisti elegant Neptun Gjati. Me zërin tepër të bukur, përcjell tonalitetin e gjallë të këngës italiane. Veçse ka ruajtur prej 600 vjetësh rrënjët e gjuhës arbreshi Mimmo Imbrogno. Me kitarën e tij mitike doli në skenë dhe këndoi dy këngë që publiku i di përmendësh.

Kësaj feste i dhanë dinamizëm, freski e bukuri skuadra e prezantimit. Piktori tiranas Andrea Zanchetta Tufina veç punës së madhe si organizator, angazhimeve për përgatitjen e targetave, me simpatinë e tij i dha ngjyrë e freski prezantimit, duke rreshtuar me mjeshtret e prezantimit, Mimoza e Lori. Fjalë përgëzuese meritojnë edhe Arjeta Previzi e prof.. Rajmonda Mara, që punuan për organizimin dhe mbarëvajtjen e aktivitetit. Falënderojmë vajzat shqiptare Romina Shoraj e Samira Tafa që fiksuan në foto gjithë aktivitetin. U ndiem mirë nga prezenca e disa të ftuarve që erdhën për herë të parë. Kemi ndier ngrohtësinë e pjesëmarrjes së shoqatës “Besëlidhja” me presidenten e re Luljeta Cereku; Associazione Comunità Albanese in Italia; përfaqësuar nga presidenti Ahmet

Bendo, shoqata “Shqiponja”, Reggio Emilia, me një skuadër të bukur me President Haki Maze; Qendra Kulturore “Margarita Xhepa”, përfaqësuar nga Drejtori i saj Hasan Bulçari; shoqata “Alba” e përfaqësuar nga sekretari Dedin Paci; Shoqata “Rinia” e përfaqësuar nga presidenti Erio Korani; shoqata “Ura” Novara, përfaqësuar nga shkrimtarja Mimoza Selmani e prof Eglantina Delia Likaj; Centro Culturale ODA, përfaqësuar nga drejtuesit Gezim Guga Edmir Cekrezi, prof. Admir Plaka; shoqata “Arbëria”, shoqata “Shqiponja” Valle Camonica, përfaqësuar nga presidenti Jasin Dauti; shkolla “Mësonjëtorja” përfaqësuar nga mësuesit Santiliano Aliaj, Amantia Qeveri. Silvana Tika. Gjithashtu përshëndesim me adhurim të gjithë pjesëmarrësit në këtë festë të artistëve tanë që investojnë gjithçka për publikun.

Gazeta “Rrënjët” “Le Radici”

Një gazetë për kujtesën dhe trashëgiminë

Un giornale per la memoria e l’eredità

E se l'identità fosse la forza della mente?

Come commemorazione di Papà Giorgio Schirò, maestro di vita

Di NICOLETTA E PAOLO BORGIA

Essere arbëresh è la prerogativa di chi parla la lingua minoritaria arbëreshe? E allora quei paesi, in cui si è perso l'idioma, perché si dichiarano arbëreshë? E che cosa cercano gli irlandesi quando la loro lingua morta la imparano a scuola? Per chiarezza noi ci domandiamo quanto sopra in relazione al fatto che "La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche" all'Art.6 della Costituzione Italiana, mica all'Art.414; poise i nipoti della costituente hanno voluto tutelare solo le lingue minoritarie è un altro discorso da chiarire altrove. Chi può dire per certo di conoscere la cultura arbëreshe? Tuttavia una certezza c'è: ogni realtà, che si pensa, si dice o si fa, è spinta da un'intenzionalità, che sia oggettiva o soggettiva, conscia o inconscia non fa la differenza.

Sulla base di questa affermazione chi si identifica come arbëresh lo è perché si sente tale. Le occasioni sono molte e nei più frequenti dei casi arrivano da gesti consuetudinari o da incontri occasionali con tutto quello che è diverso dal mondo arbëresh e quindi sempre.

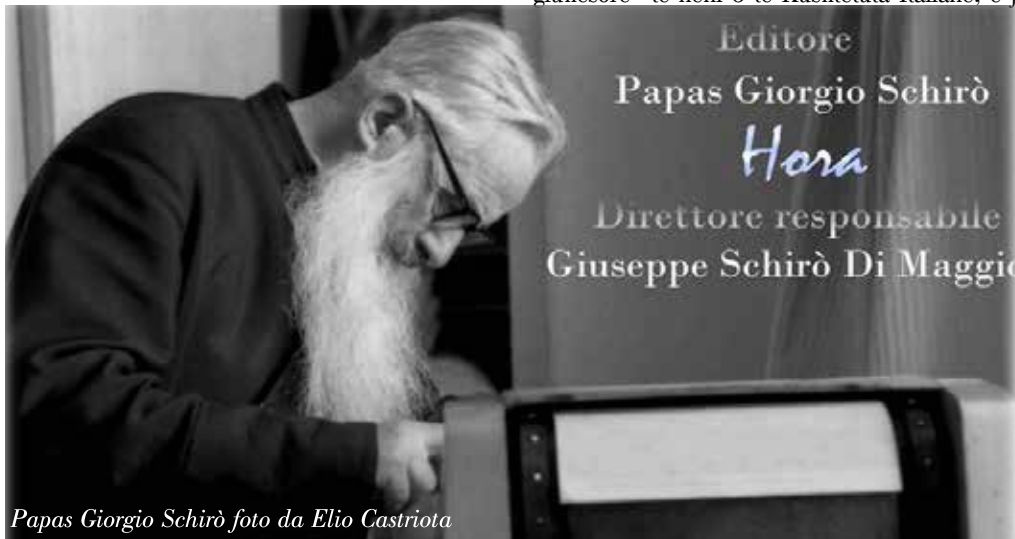
In questo gran parlare di identità etnica, di festeggiamenti o cerimonie letterarie arbëreshe o nella continua ricerca di radici linguistiche per scoprire che cosa ancora ci sia di arbëresh nello shqip o se lo shqip attuale parlato - e non quello nazional-letterario - abbia ancora come madrelingua l'arbëresh, non si riesce ad individuare quale sia l'obiettivo della tutela di una minoranza linguistica (o etnica) e quale principio di economia e di soddisfazione persegua. Così in questa babele senza causa emerge questa riflessione o forse meglio dire interrogativo. In alcune espressioni o modi di esprimersi di un arbëresh si riscopre un atteggiamento di fiera del suo essere che si chiama orgoglio di appartenenza che non è da confondersi con un sentimento preliminare di nazione o con un atteggiamento patriottico, ma piuttosto un sentimento a livello personale, familiare, di gëtonia, paesano e transpaesano che ha tuttavia la pretesa politica di chi vuole esistere in quanto tale.

Di consueto quando un arbëresh s'incontra con uno shqiptar ha piacere di comunicargli che, anche se parlano due lingue che sui libri e nella storia sono lontane più di 500 anni, lui è in grado di capirlo. Viceversa lo shqiptar con orgoglio lo chiama fratello-vëlla o sangue mio sparso-gjaku im i shprishur. Questo orgoglio di appartenenza ad un ceppo linguistico lo troviamo nella lingua arbëreshe per esempio attraverso queste forme di espressione:

- Ti burrë, ti grua, ti vajzë, ti kopil ecc. sono espressioni per interpellare persone sconosciute, in italiano diremmo scusi signore, scusi signora ecc.
- Bëj burrin vale per taci e sopporta la sua prepotenza perché è più potente di te e sappi che non ti considero per questo un vile.
- Njeriu vale per l'essere umano ma questa è espressione colta, è rapportato alle vicende storiche, p.e. nejriu martohet e bën bij.
- I 'shtërë da i krishterë/e vale per cristiano (=non bestia), essere umano rapportato spesso alla sorte p.e. një ishter që la gjellën mbi atë dhe

plot me gurë, një ishter si gjindja (=un uomo a modo, come si deve, integro).

- Rrahaderë (=battiporta) vale per sfaccendato, perdigiorno.
- Ghalerë (=manigoldo) vale per monello, p.e. ky ghalerë piu verën.
- Ditë të glata (=giorni lunghi, lunga vita) vale

Papas Giorgio Schirò foto da Elio Castriota

per condoglianze in realtà è un augurio di buona e duratura fortuna a chi resta (la vedova, i figli etc) l'opposto è ditëshkurtër (=effimero, sfortunato). C'è una lingua che si pensa di parlare e una che si parla. La prima è quella che identifica di primo acchito l'origine geografica di un popolo. La seconda più profonda, è quella che rende consapevole la persona, che parla quella lingua, di appartenere ad un'identità culturale, cioè quella forza della mente che spinge l'uomo ad azioni coerenti, alla quale egli s'aggrappa nella convinzione consapevole o inconsapevole di essere protagonista della sua storia. Su questa base si vuole concentrare la riflessione dei termini o delle forme di espressione sopra illustrate. Chi si sente arbëresh è colui che usa questi giochi linguistici e chi si ferma a pensare ad essi, o chi più semplicemente si commuove a sentire frasi o parole che sentiva da suo nonno prima di emigrare chissà in quale paese, o chi ancora subisce il fascino del significato e del senso che si cela dietro a questi accostamenti di parole come davanti ad uno specchio in cui vede riflesso se stesso. E così stupiti dall'archè cerchiamo di trovare una ragione al tanto rumore che viene fatto ad inseguire speculazioni scientifiche nella ricerca della radice o dell'etimologia di un termine. Invece nel semplice ascolto di un anziano che parla o di un bambino curioso che domanda si trova il senso della ricerca delle origini di una cultura. Quest'ultimo non vuole escludere nulla ma sicuramente è lo spirito giusto dal quale trarre la fonte. Non lo diciamo noi ma è la testimonianza di chi come Papa' Gjergji Skirò con umiltà e con orgoglio d'appartenenza all'identità arbëreshe ritradusse, per amore e solo per amore verso Dio e verso il prossimo, Le Ore in arbëresh. Amore che nella babele delle laiche liturgie non c'è rischio di ritrovare.

E nëse njëjtësia të ish fuqia e mendjes?

Si përkujtim të Papa' Gjergjit Skiroid, mjeshtrit jete

Të klënit arbëresh ë' prerogativë të atij që flet gluhën minoritare arbëreshe? Dhe ahierna ata katunde ku u zbuar idioma, pse deklarohen arbëreshë? E që kërkojnë irlandezët kur gluhën e tyre e vdekur e mësojnë te skolla? Për qartësi na llojasim për këto në lidhje me faktin se "Republika ruan me norma përkatëse pakicat gluhësore" te neni 6 të Kushtetuta Italiane, e jo

ndëlgojë. Anasjelltas shqiptari me krenari e thërret vëlla o gjaku im i shprishur.

Këtë krenari përkatësie njëi trangu gluhësor e gjejmë të gluha arbëreshe për shembull nëpër këtyre formave shprehjeje.

- Ti burrë, ti grua, ti vajzë, ti kopil ecc. janë shprehje për të pyetur veta të panjohura, litisht scusi signore, scusi signora ecc.

- Bëj burrin vlen për taci e sopporta la sua prepotenza perché è più potente di te e sappi che non ti considero per questo un vile.

- Njeriu vlen për l'essere umano por kjo ë' shprehje e kulturuar, ë' raportuar ngjarjet historike, p.she. nejriu martohet e bën bij.

- I 'shtërë da i krishterë vlen për cristiano (=non bestia), essere umano raportuar shpesh fatit p.she. një i'shter që la gjellën mbi atë dhe plot me gurë, një i 'shter si gjindja (=un uomo a modo, come si deve, integro).

- Rrahaderë (=battiporta) vlen për sfaccendato, perdigiorno.

- Ghalerë (=manigoldo) vlen për monello, p.she. ky ghalerë piu verën.

- Ditë të glata (=giorni lunghi, lunga vita) vlen për condoglianze në realitet ë' një urim fati i mirë dhe të qëndrueshëm atyre që qëndrojnë (e veja, bijtë etj.) e kundërta ë' ë ditëshkurtër (=effimero, sfortunato).

Ka një gluhë që mendojmë se flasim dhe ka një që flasim. E para ë' ajo që njëjtëson menjëherë prejardhjen gjeografike të njëi populli. E dyta më e thellë, ë' ajo që bën vetëdijshme vetën, që flet atë gluhë, se i përket njëi njëjtësie kulturore, domethënë asaj fuqie të mendjes që shtyn njeriun ndaj veprimeve koherent, së cilës (fuqi) ai shtrëngon/het në bindjen vetëdijshme o pavetëdijshme se ë' protagonist të historisë së tij. Mbi këtë bazë duam të përqendrojmë përsiatjen e termavet dhe të formavet të shprehjevet të sipërlustruara. Kush ndihet arbëresh ë' ai që i përdor këto lojëra gluhësore dhe kush qëndron të mendojë për këto, o kush më thjesht mallëngjehet kur gjegjet fjalë o fjalë që gjegjet nga gjyshti i tij më parë se të emigrojë kushedi të cili katund, o kush ende magjepset nga ndëlgimi dhe nga ndjenja që fshihet prapa këtyre afrimeve fjalësh si përpara njëi pasqyre në të cilën sheh reflektuar veten.

Dhe kështu të habitur nga arkëja kërkojmë të gjejmë një arsye për gjithë këtë zhurmë që ë' bërë tue vatur prapa spekulimeve shkencor në kërkime të rrenjëvet o të etimologjisë së njëi termi. Kurse te gjeja e thjeshtë e njëi plakut që flet o të njëi fëmije kureshtare që pyes gjëndet ndjenja e kërkimit të prejardhjevet të njëi kulture. Kjo e sprasmja (ndjenja) ngë do të përjashtojë mosgjë por me siguri është shpirti i drejtë nga i cili të nxiret burimi. Ngë e thomi na por ë' dëshmia e atyre që si Papa' Gjergji Skiroid me përlësi dhe mendjemadhësi përkatësie për njëjtësinë arbëreshe ripërktheu, për dashuri dhe vetëm për dashuri ndaj Perëndisë dhe ndaj të afërmit, Orët arbërisht. Dashuri që të babilonia e liturgjivet laike ngë ka rrezik të gjesht.

(perkthimi eshte orgjinali ne gjuhen arbereshe)

te neni 414; pra nëse të niprat e asamblesë kushtetuese kanë dashur të ruajnë vetëm gluhët minoritare ë' një tjetër laje të sqarohet tjetërkund. Kush mënd të thetë me siguri se njeh kulturën arbëreshe? Megjithatë ka një siguri: çdo realitet, që mendohet, thuhet o bëhet, ë' shtytur nga një qëllim, që të jetë objektiv o subjektiv, i vetëdijshëm o i pavetëdijshëm ngë bën ndryshimin. Mbi bazën e këtij pohimi ai që njëjtësohet si arbëresh ë' ai sepse ndihet i tillë. Rastet janë shumë dhe në më të shumtit arrëjnë nga gjeite zakonor o nga përpjekje rastësore me gjithë atë që ndërron nga bota arbëreshe dhe prandaj përherë.

Te këta të stërfolur për njëjtësi etnike, për festime o cerimonie letrare arbëreshe o te kërkimi i vazhdueshëm i rrenjavet gluhësore për të zbuluar çfarë endë të ketë nga arbërishtja te shqipja o nëse shqipja e sotme e folur - e jo ajo kombëtare-letrare - të ketë endë si mëmëgluhë arbërishten, ngë arrëhet të dallohet cili të jetë synimi i ruajtjes së njëi pakice gluhësore (o etnike) dhe cilin parim ekonomie dhe plotësie kërkon të arrëjë. Kështu te kjo babiloni pa shkak del kjo përsiatje o ndoshta më mirë të thuhet pyetje. Në disa shprehje o mënyrë t'u shprehuri të njëi arbëreshi rizbulohet një qëndrim krenarie të të klënit të tij që quhet mendjemadhësi përkatësie që ngë ë' të ngatërrohet me një paraprake ndiemje kombi o me një qëndrim patriotizmi, por më mirë një ndiemje në nivel vetjak, familjar, gëtonie, katundar dhe transkatundar që megjithatë ka pretendimin politik të atij që do jetojë si i tillë.

Zakonisht kur një arbëresh përpigjet me një shqiptar ka endë t'i lajmërojë se, megjithëse flasin dy gluhë që mbi libret dhe te historia janë të llargëta më shumë se 500 vjet, ai mënd t'e

Urti Osmani, një figurë e ndritur e arsimit dhe kulturës shqiptare

Me dt.26.05.2025 u nda nga jeta mësuesja e popullit znj. Urti Osmani

Me dhimbje të thellë morëm lajmin për ndarjen nga jeta të znj. Urti Osmani, një figurë e ndritur e arsimit dhe kulturës shqiptare, një grua me vlera të rralla, e cila la pas një trashëgimi të pasur shpirtërore dhe intelektuale. Znj. Urti ishte më shumë se një mësuese, më shumë se një shkrimtare, ajo ishte një zë i mençurisë, një udhërrëfyese për breza të tërë nxënësish dhe kolegësh që u frymëzuan nga përkushtimi i saj i pashoq ndaj djes dhe gjuhës shqipe. Humbja e saj lë një boshllëk të madh jo vetëm për familjen Osmani, të cilës i shprehim ngushëllimet tona më të sinqerta, por edhe për gjithë komunitetin arsimor dhe kulturor shqiptar. Kujtimi i saj do të mbetet i paharruar dhe do të shërbejë si një

frymëzim i përhershëm për të gjithë ata që besojnë në forcën e djes dhe në vlerat kombëtare.

JETËSHKRIM

Urti Osmani (Mësuese e Popullit) është një figurë e shquar e arsimit dhe kulturës shqiptare, me një jetë të përkushtuar ndaj edukimit, botimeve dhe ruajtjes së trashëgimisë intelektuale të bashkëshortit të saj, prof. Shefik Osmani - "Mësues i Merituar" dhe Laureat i "Çmimit të Republikës". E lindur dhe banore në Tiranë, Urti Osmani ka kontribuar për dekada me përkushtim në fushën

e arsimit kombëtar dhe është autore e shumë teksteve shkollore.

Pas ndarjes nga jeta e bashkëshortit të saj në vitin 2013, ajo mori përsipër një mision të rrallë dhe të vyer: të botojë dorëshkrimet dhe punimet e tij të papublikuara, duke sjellë në dritë vepra që kanë ndihmuar jo vetëm studiuesit dhe pedagogët, por edhe studentët dhe institucionet arsimore në Shqipëri dhe jashtë saj. Disa nga këto

botime përfshijnë: Përrjetë me Shefikun (2013), Vlerësime për prof. dr. Shefik Osmanin (2014), Ligjërata dhe shkrime të zgjedhura, vepra për arsimin fillor, si dhe një libër për kontributin e tij në fushën e filatelistë shqiptare. Në mesin e veprave të saj autoriale spikat edhe "Abetare e Posaçme", një tekst i përgatitur me kujdes për nxënësit shqiptarë në diasporë, me qëllim ruajtjen dhe mësimin e drejtë të gjuhës shqipe. Ky botim është mirëpritur veçanërisht në shkollat shqipe në vendet gjermanishtfolëse, anglishtfolëse dhe në Suedi. Puna e Urti Osmanit përfaqëson një shembull frymëzues të përkushtimit ndaj arsimit, gjuhës dhe kujtesës kulturore shqiptare. Ajo gëzon respektin e gjerë të komunitetit arsimor dhe kulturor, si në Shqipëri ashtu edhe në diasporë.

U prehtë në paqe dhe Zoti e mëshiroftë!

BANKIERI NGA VLORA QË U BË PESHKOP

Nga **ANDREA LLUKANI**, Tiranë

Prej shumë kohësh e njoh Enkelejdin, që në vitet fëmijërore kur kemi qenë në kampin e pushimit në Ftelio, në Volos, që drejtohej nga Mitropolit i Kilikis Apostoli. Atë e ka pagëzuar miku im i përkorë Gjergji Kureta, i cili gjatë viteve që kemi studiuar në Universitetin Kapodistria të Athinës më fliste shpesh për të. Një djalë me syze dhe i brishtë, por shumë i zgjuar. Besimtar i mirë dhe shpresëtar. I zellshëm në mësimet e katekizmit që zhvilloheshin në atë kohë. Enkelejd ka lindur më 6 gusht 1979 në qytetin e Vlorës në një familje myslimane, e cila në vitet ‘90 u konvertua në besimin ortodoks. Ky konvertim ka pasur një ndikim të thellë në rrugëtimin e Enkelejdit nga jeta civile në thirrjen shpirtërore. Enkelejd Mamaj kreu shkollën nëntëvjeçare dhe të mesme në qytetin e Vlorës. Në vitin 1999 ndoqi studimet në Departamentin e Gjuhës Greke në Fakultetin Filozofik të Universitetit të Athinës. U diplomua në Universitetin “Ismail Qemali” të qytetit të lindjes dhe mori diplomë në Administrim Biznes (MSc) gjatë viteve 2001-2005. Në vitet 2005-2009 ka patur poste me rëndësi në Bankën Italo-Shqiptare, ndërsa nga viti 2009 deri në vitin 2017 ka patur poste drejtuese në Union Bank.

KARRIERA KISHTARE

Nga viti 2006 deri në vitin 2014 ka qenë anëtar i Këshillit Kleriko-Laik të Kishës Ortodokse të Shqipërisë dhe bashkëpunëtor i ngushtë i Mitropolitit të ndjerë të Beratit, Vlorës dhe Kaninës, Ignatit. Në vitin 2017 ndoqi studimet në Akademinë Teologjike “Ngjallja e Krishtit” dhe më vonë në Departamentin e Teologjisë dhe Kulturës në Kolejin Universitar LOGOS, ku mori diplomë (BSc) në Studime Teologjike Sociale dhe Shkenca Fetare në vitin 2023. U hirotonis Dhjakon më 22 janar 2018 nga Fortlunturia e Tij, Kryepiskopi i Tiranës, Durrësit dhe gjithë Shqipërisë, Anastasi. Më 20 tetor 2019 u hirotonis prift dhe më 9 gusht 2020 mori ofiqin e arkimandritit. Nga viti 2017 deri më sot kontribuon në administrimin e pasurisë kishtare të Kishës së Sortodokse Autoqefale të Shqipërisë. Është Drejtor Ekzekutiv i Institucionit Universitar “LOGOS”. Anëtar i Këshillit Administrativ të Fondacionit “Klinika Ortodokse Ungjillëzimi”. Gjithashtu, është këshilltar në Institucionin Arsivor [Frymë Dashurie]. Prej kohësh shërben edhe si Protosingjel i Kryepiskopatës së Tiranës dhe Durrësit. Përveç gjuhës amtare, ai flet edhe gjuhën greke, italiane dhe angleze. Më 9 dhjetor 2024, Sinodi i Hirshëm i Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë, nën kryesinë e Kryepiskopit Anastas, zgjodhi arkimandritin Anastas (Mamaj) si Episkop Ndihmës të Episkopatës së dikurshme të Krujës. Hirotonisja e tij u bë më 15 dhjetor 2024 në katedralen “Ngjallja e Krishtit” në Tiranë. Aktualisht Anastas Enkelejd Mamaj, i njohur si Episkop Ndihmës i Krujës, është një figurë shpirtërore dhe dinamike e Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë. Sipas Statutit të Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë Anastas Enkelejd Mamaj është anëtar i Sinodit të Hirshëm të Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë.

ANËTAR I DELEGACIONIT ZYRTAR NË PATRIARKANËN EKUMENIKE TË KOSTANDINOPOJËS

Nga data 14 deri më 17 qershor 2025 një delegacion zyrtar i Kishës Ortodokse Autoqefale

të Shqipërisë i kryesuar prej Fortlunturisë së Tij, Kryepiskopit Joan, vizitoi Patriarkanën Ekumenike të Kostandinopojës.

Në përbërje të delegacionit ishte edhe Episkopi Ndihmës i Krujës, Anastas Enkelejd Mamaj. Të shtunën, më 14 qershor 2025, Fortlunturia e Tij, Kryepiskopi i Tiranës,

Durrësit dhe i gjithë Shqipërisë, Joani, së bashku me delegacionin që e shoqëronte u prit në vizitë zyrtare në Patriarkanën Ekumenike të Kostandinopojës, në kuadër të marrëdhënieve vëllazërore mes dy kishave. Në kishën patriarkale të Shën Gjergjit u zhvillua Dhoksologjia.

Më pas, në Sallën e Fronit u zhvillua ceremonia zyrtare e mirëseardhjes nga Tërëshenjësia e Tij, Patriarku Ekumenik, Vartholomeu. Të dielën, më 15 qershor 2025, Fortlunturia e Tij, Kryepiskopi i Tiranës, Durrësit dhe i gjithë Shqipërisë, Imzot Joan, së bashku me delegacionin që e shoqëronte vijoi vizitën e tij zyrtare në Patriarkanën Ekumenike në Fanar, me pjesëmarrjen në Liturgjinë e përbashkët Hyjnore të të Dielës së të Gjithë Shenjtorëve.

Në vijim të vizitës së tij zyrtare në Patriarkanën Ekumenike, të hënë më 16 qershor 2025, Fortlunturia e Tij, Kryepiskopi i Tiranës, Durrësit dhe i gjithë Shqipërisë, Imzot Joani dhe delegacioni që e shoqëronte, zhvilloi një vizitë në ishullin e Halkit, në Manastirin e Shën Trinisë ku ndodhet dhe Shkolla Teologjike e Halkit, si një nga institucionet më të njohura arsimore në botën ortodokse. Shkolla Teologjike e Halkit mban një vend të veçantë edhe në historinë e Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë, sepse ka formuar breza të tërë klerikësh shqiptarë, mes të cilëve spikat emri i Kryepiskopit Kristofor Kisi. Të martën, më 17 qershor 2025, Fortlunturia e Tij, Kryepiskopi i Tiranës, Durrësit dhe gjithë Shqipërisë, Joani dhe delegacioni që e shoqëronte, zhvilloi një vizitë në dy nga monumentet më të rëndësishme të trashëgimisë bizantine dhe të krishterimit lindor: në kryekishën madhështore të Shën Sofisë, si dhe në Manastirin e Shpëtimtarit në Horë.

Këto dy vende mbeten dëshmi të gjalla të trashëgimisë shpirtërore dhe kulturore të krishterimit, të lindur dhe zhvilluar në qytetin e lashtë të Kostandinopojës. Vizita historike e Kryepiskopit Joan në selinë e Patriarkanës Ekumenike la lënë gjurmë të forta bashkëpunimi, dashurie dhe respekti të ndërsjellë ndërmjet dy kishave motra.

RROBAQEPSJA E FUNDIT

Nga **ANA BISHOLLA** - Tivoli

Këtë radhë kur të shkoj në Vlorë nuk do e gjej më halla Llambën, numri i familjarëve ku shkoj me lule është shtuar dhe një lëmsh më zë fytin dhe dëshira për të ardhur në Vlorë venitet. Mos mendoni se kjo është mungesë dashurie për qytetin, përkundrazi është dashuri dhe nostalgji, dhe sëbashku bëhen ca të rënda ti mbash mbi supe... Halla Llamba, si i flisnim ne, (Ose Llambriini Bisholla, e martuar në mbiemër Shtrepi) ishte e madhja e fëmijëve të gjyshe Katos dhe gjysh Vangjelit, në mes ishin të katër vëllezërit dhe e fundit halla Afroviti që jeton në Fier. Gjysh Vangjeli, tregëtar i ardhur nga Berati u largua nga jeta shumë shpejt (por kjo e familjes është tjetër histori). Mbas vdekjes së babait duke qenë edhe e madhja filloi punë si rrobaqepëse. Në atë periudhë nuk kishte shkolla për konfeksione, por kishte mjeshttra zanatçinj ku nxënës të ndryshëm shkonin dhe mësonin. Si vajzë e zgjuar dhe e shkathët mësoi shumë shpejt. Gjithë periudhën e punës ajo e kreu te rrobaqepsia speciale burrash. Hallën e mbaj mënd gjithmonë me gjilpërë në dorë që kur isha e vogël. Më kujtohet kur ajo vinte te gjyshja dhe gjyshja dhe gjithmonë do qepte apo riparonte diçka...

Lokali i rrobaqepsisë ka qenë aty sa del nga rruga e hebrejve në krahun e majtë te ndërtesat që janë akoma. Aty te kthesa ishte dyqai i këmisharisë ku shitëse ishte teta Manushja, kolege e mamasë time (edhe ajo shitëse). Menjëherë pas të binin në sy vetrina xhami të lokalit të rrobaqepsisë pas të cilave të përqëndruara në punë qepnin ca gra duararta. Aty ishte edhe halla Llamba. Mbaja këmbët aty për pak çaste, mjaftonte pak dhe halla ngrinte kokën dhe ma bënte me dorë të hyja brënda. Nga jashtë ky lokal dukej i vogël, sepse bënte kënd, por brënda zgjerohej dhe të binte menjëherë në sy prezenca e dy tavolinave të mëdha të mbushura me vizore, shënesa dhe kartona e letra të ndryshme të prera me forma dhe figura ku vinin vërdallë si në një ritualitet ata:gra e burra, trashëgimtarë të një zanati të bukur, të kësaj tradite të qytetit tonë që vinte nga larg dhe e shihje tek mernte formë në duart e këtyre specialistëve.

Hyja brënda ca e drojtur dhe pasi përsëndesja drejtohesha nga halla.

Ah, se harrova, në atë periudhë të adoleshencës flokët nuk i kisha të gjata, por të prera drejt, me vizë në anë dhe i hidhja pas veshit. Edhe halla kishte të njëjtin model flokësh.

Eh ... koincidence.

Përqafoja hallën, ajo më kalonte dorën mbi flokë me përkëdheli (ndjeja gishtëzën e vogël që ajo e mbante gjithmonë në gisht), dhe më pyeste: i bërë detyrat, (kur ishte koha e shkollës) ose - he, çfarë ke bërë sot? Përgjigjesha me drojtje ndërsa dëgjoja ndonjë kolege që i thoshte hallës: sa të ngjan moj Llamba, sikur e ke çupë. Njësoj është - përgjigjej ajo - e kam të vëllait. Do shkosh te jot ëmë tani - vazhdonte ajo, mamaja e kishte dyqanin dy hapa më tutje. Po, i thoshja, ajo më përqafonte dhe në një mënyrë që të mos e shikonte njeri më vinte në dorë një kartëmonedhë dhjetë lekëshe. Si e zënë në faj vazhdoja - halla po unë... Shëëët... ma bënte ajo, hajde mirupafshim. Më mbeteshin në mëndje edhe kur ikja gjithë ato duar aty brënda që lëvizin me aq mjeshtëri. S’kishte njeri në Vlorë që të mos i njihte mjeshtërit e rrobaqepsisë “Speciale burrash” . Mendoj që s’kishte mashkull në Vlorë përmasat e trupit të të cilit të mos kishin kaluar qoftë edhe një herë të vetme në tavolinën e punës dhe në duart e mrekullueshme të këtyre zanatçinjve që të palodhur, me fill e gjilpërë trasformonin metra prej stofi në pantallona e xhaketa, pardesy e kostume për dhëndurë.

Jeni me fat që i keni rrobato të qepura bukur - u thoshnin xhaxhallarëve dhe tim eti shokët - se keni motrën aty. Por dihet që zanati i rrobaqepsit nuk mbaronte në punën e shtetit. Halla kishte makinë qepëse dhe duart e saj nuk rrinin kurrë kot. Në këtë rast me fat ishte xhaxhi Raqi (Sotiraq Shtrepi), i shoqi, një tjetër mjeshtër i zdruktharisë që kishte dyqanin në

krahun tjetër të rrugës aty ku ngushtohet për të dalë te sheshi i kateqit. Dhe me të njëjtin fat edhe çunat e hallës Stathi dhe Vili. Xhaxhi Raqi vishej me sqimë, një e veçantë që të binte në sy te ai ishin jelekët e qepur shumë bukur (çdo gjë që qepte halla duhet të ishte perfekte dhe pa asnjë difekt), ku dallohej vëndi ku mbante orën e xhepit dhe gosteku i kapur me spillë në krahun tjetër. Edhe çunat e hallës dalloheshin për veshjet e bukura sipas kohës.

Vitet e fundit kur shkoja të takoja halla Llambën, te dhoma ku më priste ngrija gjithmonë kokën dhe shikoja një fotografi varur në mur ku janë të katër bashkë familjarisht. Ndonjëherë ajo foto më është dukur sikur ka dalë nga ndonjë roman apo është marrë nga ndonjë film. E realizuar aty te shkallët e hyrjes me parmakët klasikë dhe pemët e agrumeve në sfond, halla dhe xhaxhi Raqi janë dy të rinj që buzëqeshin dhe dy fëmijë të veshur si dy aristokratë të vegjël. Eh, sa nostalgji. E shikoja tek psherëtinte pa folur. Dhe po ashtu pa folur kuptoheshim kur shkoja t’a takoja. Çdo vit sikur e gjeja më të tkurrur, por një gjë që nuk u tkurr asnjëherë ishte karakteri i saj, kjo dhunti familjare dhe të qënurit perfekte . P. Sh. Unë hallën nuk e mbaj mënd pa përparëse dhe shpesh me gjilpërë sepse sa kishte mbaruar ndonjë gjë që duhej t’a qepte apo riparonte. Ndokush i thoshte se dhe edhe perfeksioni i tepërt bëhet difekt, por unë hallën e desha shumë edhe me këtë difekt.

Ndoshta ngaqë i ngaj, ndoshta që me të vërtetë të gjithë si familje ngjanim me njëri tjetrin si nga pamja e si nga huqet. Kujtimet e takimeve të fundit me hallën i ruaj me fanatizëm brënda

vetes. Sidomos momentet kur kujtonim të gjithë ata që na mungonin që nga gjyshja dhe me radhë. Shpesh kur e shihja në sy, në ata sy të bukur e të kthjellët si det(sepse sytë nuk plaken dhe nuk e humbin ngjyrën kurrë)vija re shkëlqimin e ndonjë loti tradhëtar që si ajo edhe unë nuk e linim që të binte dhe të na ndryshonte atmosferën e takimit. Në këto takime një traditë familjare mbante vënd nderi: likoja. Sa herë që shkoja te halla do shijoja ndonjë liko të bërë me merak.

Por ky behar do jetë ndryshe.

E di, kështu fillojnë mungesat dhe pastaj bëhen rutinë...

Kujtime të familjes dua që t’i ruaj thellë brënda shpirtit, por edhe pse jo, ti shkruaj që të mbeten, jo vetëm për veten time. Halla Llambën dua t’a kujtoj ashtu, me karakterin e saj të fortë, stiliste të palodhur me fill e gjilpërë së bashku me një gjeneratë mjeshttrash, gra e burra që në artizanatin e qytetit tonë kanë shkruar një faqe të bukur dhe kanë lënë gjurmë. Jo më kot e titullova këtë tregim “ RROBAQEPSJA E FUNDIT”, sepse duke patur parasysh edhe moshën e atij brezi e di që shumë sot nuk janë më, dhe kush është akoma me siguri është në moshë të thyer. Nuk janë më edhe dyqanet dhe ndërmarrjet e atëhershme por në ndonjë dollap të vjetër, aty ku shumë ruajnë me fanatizëm kujtime nga e kaluara, me siguri ka mbetur edhe ndonjë krijesë ekonfacionuar nga këta mjeshttra të heshtur.

Triptik – Pjesa e parë

FIGURA E SKËNDERBEUT SIPAS NJË KOMPOZIMI NË GRAVURË NË VITIN 1631

- Skënderbeu dhe shtabi i tij – Trimi i mirë me shokë shumë

FOTAQ ANDREA & DRITAN MUKA

Kohët e fundit, historiania amerikane e artit Louise Rice, profesore në New York University, falë studimit të saj « Kuptimi brenda kuptimit sipas një vizatimi të Jacques Stella-s »¹ që ndodhet në muzeun Ashmolean të Oksfordit, ka arritur të zbërthejë, në mënyrë të meritueshme, një enigmë që ka tërhequr vëmendjen e historianëve të artit që prej gati katër shekujsh: kush personazh historik qëndron prapa figurës qendrore të vizatimit të piktorit të shquar francez Jacques Stella (1596-1657), realizuar gjatë kohës kur ai ka jetuar në Itali. Është fjala për një vepër artistike të vitit 1631, në përmasat 29,1 x 41,9 cm punuar kryesisht me teknikën pendë dhe lavis, apo ngjyrosje e lëngshme e të kafentës me guash të bardhë. Një princ - apo një mbret -, me shpurën e vet, shfaqet në një çast fushimi. Dhe, për nga vetë përkrenarja me kokën e dhisë përsipër, që ky personazh historik mban mbi krye, Louise Rice, me të drejtë, dallon që në fillim figurën e Skënderbeut, Heroit Kombëtar shqiptar.

Veçse, siç do vërejmë më poshtë, vëzhgimet e saj në disa rrafsh dhe në disa pista hulumtimi e çojnë studiuesen Louise Rice në konkluzionin se prapa figurës historike të një Skënderbeu “me veshje moderne” qëndron figura e lashtë e Pirros së Epirit(!) Një konkluzion ky për të cilin detyrohem të shprehim rezervat tona që në fillim. Sepse, duke u përqëndruar në shumë elementë të tjerë përbërës të kompozimit të veprës, dhe sidomos në kontekstin historik të realizimit të saj, shohim këtu, para së gjithash e mbi të gjitha, përtej aluzioneve e analogjive, thjesht dhe vetëm figurën madhore të kombit shqiptar, Heroin tonë Kombëtar Gjergj Kastrioti Skënderbeun.

Për më tepër që, pas analizës që i bën Louise Rice vizatimit të Jacques Stella-s, një tjetër historian bashkëkohor i artit, Sylvain Kerspern, vëren me të drejtë se, prapëseprapë, “subjekti i veprës mbetet enigmatik”². Që do të thotë se ka vend për studim edhe më të thelluar, me zbërthime të mëtejshme elementësh përbërës, pra, me prurje të reja, të cilat ne do përpiqemi t’i parashtrijmë mbi bazën e skënderbegologjisë, si degë e rëndësishme e shkencave albanologjike.

Por le të shohim fillimisht më nga afër, në mënyrë të përmblëdhur, vëzhgimet, analizat dhe përfundimet e studimit të Prof. Louise Rice, si dhe të dhënat e reja plotësuese të hulumtuesit dhe studiuesit francez Dr. Sylvain Kerspern.

Prof. Rice sheh pra, në këtë vizatim të piktorit Jacques Stella, “një mbret me oficerët e tij, mbledhur përpara një kampi ushtarak, paraqitur me veshje ekzotike që të bën të mendosh për një vend me përkatësi nga Lindja, por ndoshta edhe nga Perëndimi”. Në të majtë, qëndron flamur-mbajtësi, me shqiponjë shpalosur e të kurorëzuar, në të djathtë, në shatër në moshë të re tek mban para vetes një mburojë me emblemë, si dhe në plan të parë një qen që rend drejt një zone të pyllëzuar. Në të djathtë, shihen tre ushtarë duke kuvenduar dhe në plan të dytë, tumpetistë, që japin alarmin për mbledhje të trupave. Një shirit i shndritshëm në formë harku ylberor është i mbushur me personazhe të kapur dorëpërdore, duke u ngjitur drejt qiellit.

Si bën këtë paraqitje të elementëve kompozicionalë të vizatimit, Louise Rice jep një historik të përmblëdhur të studimeve të para lidhur me këtë vizatim, dhe konkretisht:

“... I pari që ka bërë një interpretim serioz të përmbajtjes, thotë ajo, është ikonografi i madh francez Jean Seznec, i cili më 1954 sheh këtu një skenë të përqëndruar në Hungari; mbreti është Mathias Corvinus dhe shatri i tij është Ippolito d’Este”, domethënë nipi i mbretit hungarez. Dhe Rice që shton: “Veshja gjysmë-orientale e mbretit dhe e shërbenjësve të tij të krijon përshtypjen se ngjarja po ndodh në Hungari, kurse flamuri me shqiponjën bën aluzion për Ippoliton, duke qenë se shqiponja ishte emblemë e parapëlqyer e familjes Este...”³ Veçse, kundërshton menjëherë

Prof. Rice, teoria e Seznec nuk jep shpjegim për shumicën e aspekteve të tjera të vizatimit”. Për më tepër që nuk i përgjigjet realitetit të gjërave, kur në mburojën e shatrit nuk shfaqet as emblema e Mathias Korvinit, as emblema e familjes Este. “Dhe përse flamuri me shqiponjë mban mbi krye një kapë kardinali? – pyet prof. Rice, që vijon: “Përse (për më tepër), shfaqet në plan të parë një qen duke rendur? Dhe ç’përfaqësojnë, nga ana tjetër, figurat, burra e gra, në ngjitje drejt qiellit përmes një shiriti të shndritshëm?”⁴. Ja do pyetje, konkludon ajo, për të cilat studjuesi francez Seznec nuk jep kurrfarë shpjegimi bindës.

E njëjta gjë me shpjegime të pështjella ndodh edhe me historianin hungarez të artit Sandor Baumgarten (1864-1928), i cili kishte vërejtur më herët në këtë vizatim të Stella-s, një skenë që paska lidhje jo vetëm me historinë e Hungarisë, por edhe me figurën e veçantë të kardinalit Ippolito d’Este. Dhe çuditërisht, ai e sheh këtë personazh të realizuar të figura madhore e mbretit, si figura kryesore, dhe jo te figura e shatrit djaloshtar! Domosdo që, për prof. Rice, edhe ky argument i Baumgarten bie poshtë si i pakuptimtë, tek shmang kësaj dy këto interpretime të para të gabuara të mesit të shek. XX mbështetur mbi “tematikën hungareze”.

Në këtë mënyrë, sekret i vizatimit të Jacques Stella-s do të mbisundonte deri kohët e fundit, kur Louise Rice, më 2021, do të kërkojë para së gjithash të zbulojë arsyen themelore të realizimit të kësaj veprë. Dhe arsyeja, si për mjaft vepra të tjera të kësaj gjinie, qëndron në dukurinë e kohës: kur në Itali, por edhe në Francë, studentë që mbronin teza doktorale publike i ilustronin punimet e tyre shkencore me vepra artistike, shpesh me tematikë të huazuar nga Lashtësia, por edhe nga Orienti ekzotik. Shfaqen kësajsoj në këto ilustrime elementë ikonografikë përkushtues, ku veçanërisht bien në sy emblema të figurave historike apo të familjeve

të mëdha fisnike. Dhe në rastin tonë, kompozimi i Jacques Stella-s shfaq konkretisht emblemën e kardinalit Desiderio Scaglia (1567-1639), i njohur ndryshe me emrin Kardinali i Kremones.

Nuk mungojnë elementët përbërës të kësaj embleme qoftë në shqytën e shatrit, qoftë edhe të shpërndarë në gravurë: konkretisht, qeni duke rendur mbi një pjerrësirë tokësore apo shqiponja me një krye, kurorëzuar me kapë kardinali dhe mbajtur nga katër engjëj ajërorë, mu në mes të ilustrimit. Këtë shpjegim të prof. Rice lidhur me emblematikën e tablosë së Stella-s e shohim mëse të drejtë dhe të mirargumentuar.

Veçse më pas, Prof. Rice do të kërkojë shtresëzimet kuptimore të elementëve përbërës të veprës artistike, duke lexuar vëmendshëm “kuptimet brenda kuptimeve”, siç e titullon ajo esenë e saj, duke u ndalur në detajet e shumta të kompozimit. Për studiuesen amerikane të artit, “detaji më i çuditshëm (apo i pazakontë), siç thotë ajo, është kurora e mbretit, një element gati i papërmendur në komentet e bëra rreth këtij vizatimi”. Pra, shkurt dhe saktë: vetë përkrenarja me kokën e dhisë i zbulon prof. Rice figurën historike të Skënderbeut shqiptar! Me një dallim të dukshëm: që ajo sheh në këtë përkrenare “një kokë cjapi me brirë të gjatë” (!) Në fakt, jo një herë, ne, në analizat tona, kemi vënë në dukje se është e vështirë të përcaktohet me përpikmëri gjinia e kafshës falë brirëve të saj: është dhi apo është cjav ?⁵ Por nga ana tjetër, shënojmë kalimthi se në heraldikë, zakonisht, dallimi i gjinisë bëhet këtu duke e paraqitur për shembull cjamin me brirë më të gjatë e të përthyer fort, madje edhe të rumbullakosur një a dy herë rreth vetes, si në përkrenaren e Aleksandrit të Madh.

Rrjedhimisht, konkludon me të drejtë prof. Rice, shfaqet këtu “një kurorë (përkrenare) paraqitur krejt ndryshe nga ajo e mbretërve të Hungarisë a Polonisë, apo krejt ndryshe nga

çfarëdo simboli tjetër heraldik brenda kufijëve të Perandorisë së Shenjtë germano-romake. “Dhe duket qartë, vijon ajo, se kemi të bëjmë thellësisht me një objekt të lidhur ngushtë me historinë heroike të një rajoni tjetër të Europës së Lindjes, konkretisht me Shqipërinë” (nënvizimi ynë F.A. & D.M.). “Sepse Stella - nënvizon Rice -, e ka modeluar atë kurorë mbi bazën e përkrenares të udhëheqësit të madh shqiptar të shekullit XV dhe mbrojtës i Europës kundër turqve osmanë Gjergj Kastriotit, i njohur më mirë me emrin Skanderbeg (1405-1468)”.

“Përkrenarja e Skënderbeut, si dhe dy nga shpatat e tij, shpjegon ajo, u çuan në Itali nga e veja Donika Kastrioti, dhe më pas u morën në zotërim nga arqiduka Ferdinand i Tirolit, një koleksionist i apasionuar armësh e armaturash, që i ruajti ato si objektet më të çmuara të tij në Scholss Ambras të Insbrukut, ku qëndruan deri në shpërnguljen e tyre në Vjenë në fillim të shek. XIX”. Ja një shpjegim i qartë e i bindshëm nën penën e prof. Rice.

Stella – Skënderbeu me përkrenaren.

Më tej, për të përforcuar tezën e saj, ajo i referohet drejtpërdrejt ikonografisë kastriotine të kohës së piktorit francez J. Stella, dhe vëren se nuk mungojnë asses veprat artistike që paraqesin Skënderbeun dhe përkrenaren e tij me kokën e dhisë përsipër. Përmend kështu “Skënderbeun” e piktorit italian Giovanni Baptista Fontana (1541-1587), me gravurim të Dominicus Custos në vitin 1601, duke parë në këtë portret të Heroit shqiptar modelin që i ka shërbyer J. Stella-s për realizimin e veprës së tij.

Skënderbeu i Stella-s dhe i Fontana – Custos.

Madje, me shumë mprehtësi, studiuesja amerikane vëren se këndi i paraqitjes së përkrenares së Skënderbeut te vepra e Custos, është po ai i përkrenares së vendosur mbi kryet e Heroit te vepra e Stella-s. Nga ana tjetër, Prof. Rice përcakton me shumë të drejtë si modelin më të përafërt të “Skënderbeut” të Stella-s gravurën e realizuar për Heroin shqiptar nga Hieronymus Henninges në veprën “Theatrum Genealogicum”⁶, ku Gjergj Kastrioti nuk shfaqet me mjekrën e gjatë legjendare të Custos, por thjesht me mustak të rëndë, veshur me veladon të gjatë gjithë motive e thile, tek mban në dorë të djathtë flamurin shqiptar me shqiponjën dykrerëshe dhe në krahun e majtë shpatën në brez. Përngjasa e madhe e dy portreteve të Skënderbeut realizuar njeri nga Henninges (v.1598) dhe tjetri nga Stella (v.1631) e bindin prof. Rice të shohë këtu, pa kurrfarë dyshimi, të njëjtin portret të KryeHeroit shqiptar.

(vijon në numrin e ardhshëm)

Kardinali Desiderio Scaglia (1567-1639) dhe emblema e tij.

NDËRGJEGJJA ETNIKE SHQIPTARE NË HIMARË GJATË SHEKUJVE XVI–XVIII: FEJA, ARSIMI DHE IDENTITETI KOMBËTAR

Rrethanat historike që favorizuan një lëvizje identitare në Himarë

Nga NIKOLLË LOKA

Gjatë shekujve XVI deri në XVIII, treva e Himarës u përball me sfida të shumta në ruajtjen e identitetit të saj etnik shqiptar, si pasojë e politikave osmane dhe ndikimit të kishës greke. Gjatë kësaj periudhe, Himara gëzonte një farë autonomie ndaj Perandorisë Osmane, shpesh e mbështetur nga fuqitë perëndimore, veçanërisht nga Republika e Venecias dhe Selia e Shenjtë.

Edhe pse shumica e banorëve ishin të krishterë ortodoksë, ata e përjetonin me rezervë autoritetin e Patrikanës së Stambollit, e cila ushtronte një presion të vazhdueshëm për helenizim. Në kuadër të sistemit osman të milletit, të gjithë të krishterët ortodoksë përfshiheshin nën etiketën “rum” (grekë), çka ndikoi në turbullimin e identitetit të vërtetë etnik të shqiptarëve ortodoksë. Kjo do të thoshte se një shqiptar ortodoks konsiderohej pjesë e “milletit grek” (Falcetta, 2014: 51–52), pasi kisha ortodokse drejtohej nga klerikë grekë dhe liturgjia zhvillohej në gjuhën greke. Sistemi i milletit ndikoi ndjeshëm në krijimin e një identiteti të dyfishtë për shumë shqiptarë ortodoksë, duke kontribuar në formimin e asaj që më vonë u quajtën “grekë të rremë” - shqiptarë etnikë që u identifikuan ose u vetëidentifikuan si grekë për arsye fetare, administrative ose për përfitime të tjera.

Në Himarë, përdorimi paralel i shqipes dhe greqishtes ishte i zakonshëm, gjë që e vështirësonte përcaktimin e qartë të përkatësisë etnike në dokumentacionin kishtar dhe dëshmonte se identiteti etnik dhe gjuhësor ndikohej fort nga feja dhe liturgjia. Në këtë kontekst, kthimi i një pjese të popullsisë në katolicizëm të rritit lindor nuk përfaqësonte vetëm një akt fetar, por edhe një zgjedhje politike dhe identitare.

Ky orientim drejt katolicizmit shihte në Kishën e Romës një mundësi për të ruajtur lidhjet me Perëndimin dhe për të shmangur asimilimin nga Patrikana greke. Marrëdhëniet e ngushta me Perëndimin shpjegojnë pjesërisht prirjen e himariotëve për t’u afruar me Kishën Katolike. Kjo vihet re që nga koha e Papës Gregori XIII (1572–1585), kur në Romë u themelua Kolegji Papnor Grek i Shën Athanasit (1577), ku ndër studentët e parë ishte edhe një himariot (Murzaku, 2017: 22). Në letrat drejtuar Vatikanit, populli i Himarës i përcillte Papës dëmet e shkaktuara nga osmanët, përfshirë djegien e kishave dhe të rezidencës së Ipeshkvit, duke kërkuar ndihmë financiare për rindërtimin e saj si dhe për sigurimin e armëve dhe municioneve për t’u mbrojtur nga sulmet osmane.

Letra e 12 korrikut 1577 drejtuar Papës Gregori XIII, e firmosur nga klerikë dhe laikë himariotë, shpreh jo vetëm dëshirën për bashkim me Romën, por edhe kërkesën që sakramentet dhe kremtimet të vijonin sipas rritit bizantin, pasi shumica e popullsisë nuk e njihje gjuhën latine (Murzaku, 2017: 22–23).

Në fillim të shekullit XVII, një mision i murgjive bazilianë, të formuar në Kolegjin Papnor të Shën Athanasit, u dërgua në trevat jugore shqiptare për të realizuar një bashkim juridiksional me Kishën e Romës (Doja, 2023: 98). Në Himarë, misioni i parë i tyre daton nga viti 1632 dhe vijoi, me ndërprerje, deri në gjysmën e dytë të shekullit XVIII. Ky ishte një mision udhëtues, tipik për zonat e konsideruara terra missionis (tokë misioni). Pranimi i katolicizmit të rritit lindor u shndërrua në një formë rezistence kulturore dhe etnike, më shumë sesa një veprim thjesht fetar. Himariotët i kërkonin Vatikanit të mundësonte shkollimin e fëmijëve të tyre në Romë dhe Napoli, një kërkesë që dëshmon ndërgjegjen e qartë për rëndësinë e arsimit në gjuhën dhe kulturën shqiptare. Letrat e tyre, shpesh të nënshkruara në emër të “kombit tonë shqiptar”, përbëjnë dëshmi të qarta të vetëdijes kombëtare shumë kohë përpara epokës së Rilindjes Kombëtare. Liturgjia në gjuhën shqipe, e ndaluar nga Patrikana greke, u kthye në një kërkesë politike dhe kulturore për komunitetet shqiptare ortodokse që synonin ruajtjen e identitetit të tyre kombëtar (Falcetta, 2014: 149). Kërkesa për ta dalluar veten nga grekët, i shtyu klerikët dhe intelektualët arbëreshë të theksonin veçoritë gjuhësore, fetare dhe kulturore të etnisë së tyre, duke i hapur rrugë vetëdijes kombëtare që do të kulmonte dekada më vonë (Historia e arsimit, 2003: 98; Tare, 2019: 78–79) dhe do të jepte ndikimin e saj edhe në Shqipërinë e Jugut.

Arsimi dhe liturgjia në gjuhën shqipe në Himarë

Zhvillimi i arsimit dhe liturgjisë në gjuhën shqipe në Himarë lidhet ngushtë me ndikimin e drejtpërdrejtë të Selisë së Shenjtë dhe komuniteteve arbëreshe në Itali, veçanërisht në kuadrin e përpjekjeve për të frenuar islamizimin dhe për të forcuar identitetin etnik dhe fetar të popullsisë. Vatikani lehtësoi përdorimin e shqipes në shkolla dhe në përgatitjen e klerikëve vendas, të cilët përbënin bërthamën e strukturës fetare greko-katolike në Shqipërinë e Jugut. Në këtë drejtim, rolin kryesor e luajtën dy qendra arsimore me rëndësi: Kolegji Grek i Shën Athanasit në Romë (1581), i themeluar nga Papa Gregori XIII me Bulën Apostolicae Sedis Specula më 13 janar 1576, dhe Manastiri i Shën Bazilit në Mezzojuso të Sicilisë (1601). Kolegji i Shën Athanasit, më i hershmi ndër institucionet arsimore për ortodoksë në Romë, pranoi studentë grekë, shqiptarë dhe italo-shqiptarë, të cilët më vonë u kthyen si misionarë në trojet shqiptare (Altimari, 2014:3; Murzaku, 2017: 84-85; Tare, 2021:80). Manastiri i Mezzojuso-s, nga ana tjetër, u shndërrua në një qendër të rëndësishme kulturore dhe arsimore për komunitetet arbëreshe, duke funksionuar për dy shekuj si një lloj universiteti për kolonitë shqiptare (Di Marco, 2007:12).

Në vitin 1692, me kërkesë të vetë komunitetit të Himarës, Kongregata e Propagandës vendosi të ringjallte misionin e nisur më 1633 nga Neofit Rodino dhe të vazhduar nga Simeon Laskari, Arkadi Stanila, Onofrio Kostantini dhe Giovanni Giuseppe De Camillis, të gjithë të formuar në Kolegjin Grek të Romës dhe pjesëtarë të urdhrit të Shën Bazilit, të lidhur me manastirin e Mezzojusos. Ata përgatiteshin në greqishten liturgjike, por kishin një njohje të thellë edhe të shqipes, e cila ishte e domosdoshme për misionin e tyre në Shqipërinë e Jugut, veçanërisht në Himarë (Altimari, 2014:63). Janë pikërisht këta misionarë arbëreshë, të formuar në Muxfis (Mezzojuso), që themeluan shkollat e para shqipe në Bregdetin Jugor. Dokumentet dhe dorëshkrimet që na kanë mbërritur dëshmojnë për përdorimin e shqipes si gjuhë ndërmjetësimi në procesin e ungjillizimit, pastaj edhe si gjuhë e liturgjisë. Një rol të veçantë në përhapjen e gjuhës shqipe pati edhe Imzot Zef Skirroi, që përpiloi dhe shpërndau tekste në shqip (Altimari, 2014:64). Në krahasim me shkollat katolike në Shqipërinë e Veriut, të cilat përdornin veprat e Budit, Bardhit dhe Bogdanit, në jug praktikohesh përkthimi i posaçëm i Doktrinë së Krishterë për përdorim lokal. Kjo tregon se në Jug, përdorimi i shqipes në shkollim

dhe liturgji ishte më i lidhur me priftërinjtë vendas dhe ata të ardhur nga komunitetet arbëreshe, siç është rasti i priftërinjve të formuar në Mezzojuso dhe kthyer në trojet e tyre, ndër ta edhe At Dhimitri nga Dhërmiu (Minguli, 2016: 58-59).

Në vitin 1628, Propaganda Fide ngarkoi Giovanni Rodinò me misionin për të themeluar një qendër greko-katolike në Himarë, të cilën e drejtoi deri më 1643. Ai themeloi një shkollë në Vuno, e cila u shndërrua në qendër rajonale djesh, që tërhoqte nxënës nga gjithë zona dhe klerikë nga manastiret përreth. Rodinò botoi katekizma dhe libra në shqip, të cilat i shpërndante falas. Ndër nxënësit e tij ishte edhe Papa Dhimitri nga Dhërmiu, i cili përktheu katekizmat në një shqipe elegante për përdorim në të gjithë krahinën e Himarës (Murzaku, 2017: 25-26). Pas Rodinòs, misioni u vazhdua nga figura të tjera si Konstardino Onufro Skanilos, Giovanni De Camillis, Filoteo Zassi, Mattenga, dhe Giuseppe Skirò. Edhe pse ndeshën kundërshtim të ashpër nga dhespoti i Janinës, ata arritën të forconin rrjetin shkollor shqip në bregdetin e Himarës, duke arsimuar pothuaj të gjithë klerin lokal (arbresh.info).

Një shembull përkushtimi është Nilo Catalano, i cili përgatiti një “Gramatikë shqipe” për 80 nxënësit e shkollës së Dhërmiut, si dhe një fjalor shqip-italisht që, sipas Zef Skirroit, ruhen ende nga familja Skirò (Murzaku, 2017:22). Më 10 maj 1693, Katalano dhe Zassi mbërritën në Himarë dhe në gjashtë muajt e parë organizuan shkollë në Dhërmi, Himarë dhe Vuno, duke konsoliduar arsimin shqip në rajon (Di Marco, 2007:15). Rasti i Himarës në shekujt XVI–XVIII dëshmon qartë përpjekjet e qëndrueshme të popullsisë vendase për të ruajtur identitetin kombëtar dhe gjuhësor nëpërmjet arsimit dhe liturgjisë në gjuhën shqipe. Ndërhyrja e Selisë së Shenjtë, përkrahja e kolegjeve kishtarë në Itali dhe veçanërisht kontributi i misionarëve italo-shqiptarë, krijuan një rrjet të qëndrueshëm shkollash dhe misioni që përhapi kulturën dhe fenë në shqip. Këto përpjekje, që shpesh zhvilloheshin në kundërshtim me presionet e kishës ortodokse greke dhe pushtetit osman, dëshmojnë jo vetëm një rezistencë shpirtërore e kulturore, por edhe një ndërgjegje të hershme etnike shqiptare në rajonin e Himarës. Në këtë dritë, përdorimi i shqipes në liturgji dhe shkolla nuk ishte thjesht një akt fetar apo edukativ, por një akt vetëdije kombëtare. Kjo trashëgimi historike na rikujton se identiteti shqiptar në jug të vendit nuk është produkt i zhvillimeve të vonshme, por një realitet historik i ngulitur thellë në ndërgjegjen dhe veprën e brezave.

La coscienza etnica albanese a Chimara tra i secoli XVI–XVIII: Religione, istruzione e identità nazionale

Le circostanze storiche che favorirono un movimento identitario a Himarë

Da Dr. NIKOLLË LOKA

Tra il XVI e il XVIII secolo, la regione di Himarë affrontò molte sfide nel preservare la propria identità etnica albanese, a causa delle politiche ottomane e dell’influenza della chiesa greca. In quel periodo Chimara godeva di una certa autonomia dall’Impero Ottomano, spesso sostenuta dalle potenze occidentali, in particolare dalla Repubblica di Venezia e dalla Santa Sede.

Sebbene la maggior parte degli abitanti fosse cristiano ortodosso, essi percepivano con sospetto l’autorità del Patriarcato di Costantinopoli, che esercitava continue pressioni per l’ellenizzazione. Nell’ambito del sistema ottomano del millet, tutti i cristiani ortodossi erano classificati come “rum” (greci), causando confusione sull’appartenenza etnica autentica degli albanesi ortodossi. Ciò significava che un albanese ortodosso veniva considerato parte del “millet greco” (Falcetta, 2014: 51–52), poiché la chiesa era guidata da clero greco e la liturgia si svolgeva in lingua greca. Il sistema del millet influenzò fortemente la creazione di un’identità duplice per molti albanesi ortodossi, contribuendo all’emergere di quelli che vennero poi definiti “falsi greci”, albanesi che si identificavano o venivano identificati come greci per ragioni religiose, amministrative o di vantaggio. A Chimara, l’uso parallelo dell’albanese e del greco era comune, rendendo difficile definire con chiarezza l’appartenenza etnica nei documenti ecclesiastici e dimostrando quanto religione e liturgia influenzassero fortemente l’identità linguistica ed etnica. In questo contesto, la conversione di parte della popolazione al cattolicesimo di rito orientale non rappresentava soltanto un atto religioso, ma anche una scelta politica e identitaria. Tale orientamento verso il cattolicesimo vedeva nella Chiesa di Roma un’opportunità per mantenere legami con l’Occidente e sfuggire all’assimilazione da parte del Patriarcato greco. I rapporti stretti con l’Occidente spiegano in parte l’inclinazione degli chimarioti verso la Chiesa cattolica. Questo si manifestò già durante il pontificato di Papa Gregorio XIII (1572–1585), quando a Roma venne fondato nel 1577 il Collegio Papale Greco di Sant’Athanasio; tra i primi studenti vi era un chimariota (Murzaku, 2017: 22). Nelle lettere inviate al Vaticano, la popolazione di Chimara rappresentava a papa Gregorio XIII i danni subiti dagli ottomani – tra

cui l’incendio di chiese e della residenza del Vescovo, chiedendo sostegno finanziario per la ricostruzione e per l’acquisto di armi e munizioni per difendersi dagli attacchi ottomani. La lettera datata 12 luglio 1577 indirizzata a Papa Gregorio XIII, firmata da chierici e laici chimarioti, esprime non solo il desiderio di unirsi a Roma, ma anche la richiesta che i sacramenti e le celebrazioni continuassero secondo il rito bizantino, poiché la maggior parte della popolazione non conosceva il latino (Murzaku, 2017: 22–23).

All’inizio del XVII secolo, una missione dei frati basiliani, formati nel Collegio Papale di Sant’Athanasio, fu inviata nei territori meridionali albanesi per realizzare un’unione giurisdizionale con la Chiesa di Roma (Doja, 2023: 98). A Chimara, la prima missione risale al 1632, proseguendo con interruzioni fino alla seconda metà del XVIII secolo. Si trattava di una missione itinerante, tipica delle zone definite terra missionis (terra di missione). L’accettazione del cattolicesimo di rito orientale si trasformò in una forma di resistenza culturale ed etnica, più che un semplice atto religioso. Gli chimarioti chiedevano al Vaticano di permettere l’istruzione dei loro figli a Roma e Napoli, una richiesta che testimonia una chiara consapevolezza dell’importanza dell’istruzione nella lingua e nella cultura albanese. Le loro lettere, spesso firmate in nome del “nostro popolo albanese”, rappresentano prove evidenti di coscienza nazionale molto prima dell’era del Risorgimento nazionale.

La liturgia in lingua albanese, vietata dal Patriarcato greco, divenne una richiesta politica e culturale per le comunità ortodosse albanesi che miravano a preservare la propria identità nazionale (Falcetta, 2014: 149). Il desiderio di distinguersi dai greci spinse il clero e gli intellettuali arbëreshë a enfatizzare le caratteristiche linguistiche, religiose e culturali della loro etnia, aprendo la strada a una coscienza nazionale che sarebbe culminata decenni più tardi (Storia dell’istruzione, 2003: 98; Tare, 2019: 78–79) e avrebbe avuto un impatto anche nell’Albania meridionale.

Istruzione e liturgia in lingua albanese a Chimara

Lo sviluppo dell’istruzione e della liturgia in lingua albanese a Chimara è strettamente legato all’influenza diretta della Santa Sede e delle comunità

arbëreshe in Italia, nell’ambito degli sforzi volti a contrastare l’islamizzazione e rafforzare l’identità etnica e religiosa della popolazione. Il Vaticano agevolò l’uso dell’albanese nelle scuole e nella formazione del clero locale, che costituiva il nucleo della struttura greco-cattolica nell’Albania meridionale.

In questo ambito, furono due le principali istituzioni educative: Il Collegio Greco di Sant’Athanasio a Roma (1581), fondato da Papa Gregorio XIII con la bolla Apostolicae Sedis Specula del 13 gennaio 1576. È stato il primo istituto educativo per ortodossi a Roma, accogliendo studenti greci, albanesi e italo-albanesi, che poi ritornavano come missionari nelle terre albanesi (Altimari, 2014: 3; Murzaku, 2017: 84–85; Tare, 2021: 80). Il Monastero di San Basilio a Mezzojuso (Sicilia, 1601), divenuto un importante centro culturale - educativo per le comunità arbëreshe, funzionando per due secoli come una sorta di università per le colonie albanesi (Di Marco, 2007: 12).

Nel 1692, su richiesta della comunità di Chimara, la Congregazione per la Propagazione della Fede decise di rilanciare la missione iniziata nel 1633 da Neofit Rodino e proseguita da Simeon Laskari, Arkadi Stanila, Onofrio Kostantini e Giovanni Giuseppe De Camillis. Questi erano tutti formati nel Collegio Greco di Roma e appartenenti all’ordine di San Basilio, collegati al monastero di Mezzojuso. Erano preparati nella lingua liturgica greca, ma possedevano anche una profonda conoscenza dell’albanese, indispensabile per la missione nell’Albania meridionale, soprattutto a Chimara (Altimari, 2014: 63). Furono proprio questi missionari arbëreshë, formati a Mezzojuso, a fondare le prime scuole in albanese sulla costa meridionale. I documenti e i manoscritti giunti fino a noi attestano l’uso dell’albanese come lingua di mediazione nel processo di evangelizzazione e anche in ambito liturgico. Una figura di rilievo nella diffusione dell’albanese fu Monsignor Zef Skirroi, autore e diffusore di testi in albanese (Altimari, 2014: 64). A differenza delle scuole cattoliche nel nord dell’Albania, dove si utilizzavano le opere di Budui, Bardhi e Bogdani, nel sud si praticava la traduzione specifica della Dottrina Cristiana per uso locale, evidenziando quanto in quest’area l’uso dell’albanese nell’istruzione e nella liturgia fosse connesso al clero locale e agli arbëreshe formati a Mezzojuso, come nel caso del sacerdote formati a Mezzojuso e rientrati nei loro luoghi d’origine (Minguli,

2016: 58–59). Nel 1628 la Propaganda Fide incaricò Giovanni Rodinò di fondare un centro greco-cattolico a Chimara, che diresse fino al 1643. Egli fondò una scuola a Vuno, trasformata in un centro regionale di sapere, frequentato da studenti dell’intera regione e da chierici provenienti dai monasteri circostanti. Rodinò stampò catechismi e libri in albanese, distribuiti gratuitamente. Tra i suoi allievi vi era anche Papa Dhimitri da Dhërmi, che tradusse catechismi in un albanese raffinato per uso nella regione di Chimara (Murzaku, 2017: 25-26). Dopo Rodinò, il lavoro fu portato avanti da figure quali Konstardino Onufro Skanilos, Giovanni De Camillis, Filoteo Zassi, Mattenga e Giuseppe Skirò. Nonostante avessero incontrato una forte opposizione dal despota di Ioannina, riuscirono a consolidare la rete scolastica in albanese lungo la costa chimariota, formando praticamente tutto il clero locale (arbresh.info). Un esempio significativo di impegno è Nilo Catalano, che preparò una “Grammatica albanese” per 80 alunni della scuola di Dhërmi e un dizionario albanese-italiano ancora oggi conservato dalla famiglia Skirroi (Murzaku, 2017: 22). Il 10 maggio 1693, Catalano e Zassi giunsero a Himarë e nei primi sei mesi organizzarono scuole a Dhërmi, Chimara e Vuno, consolidando l’istruzione in albanese nella regione (Di Marco, 2007: 15).

Il caso di Chimara nei secoli XVI–XVIII evidenzia chiaramente gli sforzi persistenti della popolazione locale per mantenere l’identità nazionale e linguistica attraverso l’istruzione e la liturgia in lingua albanese. L’intervento della Santa Sede, il sostegno dei collegi ecclesiastici in Italia e, in particolare, il contributo dei missionari italo - albanesi crearono una rete stabile di scuole e missioni che diffusero la cultura e la fede in lingua albanese. Questi sforzi, spesso condotti in contrapposizione alle pressioni della chiesa ortodossa greca e del potere ottomano, rappresentano non solo una resistenza spirituale e culturale, ma anche una precoce consapevolezza etnica albanese nell’area di Chimara. In questa luce, l’uso dell’albanese nella liturgia e nelle scuole non fu semplicemente un atto religioso o educativo, ma un gesto di coscienza nazionale. Questo patrimonio storico ci ricorda che l’identità albanese nel sud del paese non è un prodotto di sviluppi tardivi, ma una realtà storica radicata profondamente nella coscienza e nelle azioni delle generazioni passate.

Lepenica – Perlë Historike dhe Kulturore mbi Shushicë

Nga HASAN ALIAJ - Grottaferrata

Lepenica, një fshat me tradita të thella historike e kulturore, shtrihet madhërisht mbi një zonë kodrinore-malore me një natyrë të thyer, të bukur dhe të pasur me burime natyrore. Mbi të, si një rojtar i heshtur dhe besnik nder shekuj, qëndron Shpella e Lepenicës – një nga vlerat më të çmuara arkeologjike në Shqipëri. Kjo shpelle ruan në brendësi të saj piktura të jashtëzakonshme shkëmbore, ende të pa deshifruara plotësisht, të cilat datojnë rreth 3,000 – 6,000 vjet më parë, që nga epoka e bronzit. Figurat paraqesin njerëz, kafshë dhe simbole të ndryshme një dëshmi e hershme e jetës shpirtërore dhe sociale të banorëve të lashtë të kësaj treve. Ato, kërkojnë vëmendjen serioze të arkeologëve dhe historianëve për të deshifruar siç duhet përmbajtjen e tyre, jo nga një këndvështrim ideologjik, por historik përmes një kërkimi të paanshëm dhe shkencor.

Nëse kjo shpellë do të ndodhej në një vend tjetër të botës, ndoshta do të ishte tashmë qendër e kërkimeve ndërkombëtare dhe muzealizimit, por ne shpesh herë lëmë pas dore trashëgimi të tilla me vlera të jashtëzakonshme që bota na e ka zili. Fatkeqësisht, kjo perlë është ende e pa hulumtuar thellësisht, megjithëse përfaqëson një ndër dëshmitë më të hershme të jetës, historise, identitetit, kultures dhe artit në gadishullin ilirik. Merita për ruajtjen e saj u përket vetë banorëve të Lepenicës, të cilët me ndjenjë të thellë përgjegjësie kulturore e shpirtërore, e kanë mbrojtur me fanatizëm këtë pasuri të lashtë, si një thesar të gjallë që flet në gjuhën e moçme të historisë shqiptare. Arkeologët dhe studiuesit shqiptarë duhet ta marrin me më shumë seriozitet këtë pasuri kombëtare para se të jetë vonë, sepse në vende të tilla si Lepenica dhe përreth, flitet qartë historia e lashtë e truallit tonë.

Arsyeja që u ndala te Lepenica, shpella dhe pozicioni i saj gjeografik, është sepse këto

ditë dëgjova një këngë kënduar me ndjenjë, embelsi dhe përkushtim nga çifti i njohur Selimaj, me origjinë pikërisht nga ky fshat i mbuluar me jeshillek dhe që freskohet çdo ditë nga lumi Shushicë, një lum që me gurgullimen e tij ka folur qysh në kohe të moçme me banorët e vendeve që shtrihen në të dy krahët e tij. Çiftin Selimaj e njoh prej kohësh sepse më lidh me ta një miqësi e hershme dhe respekt i ndërsjellë, veçanërisht me zotën Mihal Selimaj, një burrë i urtë, patriot e zemërmirë, i cili ka dhënë në menyre konstante kontribut të çmuar në gazetën “Rrënjët” në fushën e reklamës dhe publicistikës. Së bashku me bashkëshorten e tij, znj. Bukuri Selimaj, një zë i rrallë melodioz, ata kanë sjellë jo vetëm një këngë të bukur për Lepenicën, por kanë lënë pas edhe një dëshmi artistike që mbush me krenari çdo shqiptar. Po kush është kengetarja Bukuri Selimaj?

Bukuria e këngës që lindi në rrënjë

Një prej figurave më të ndritura të artit në këtë fshat është Bukuri Selimaj, një zë që ka kënduar polifoninë me shpirt që në ditët e shkollës së mesme industriale dhe që më pas ka qenë pjesë e grupeve më të njohura të Labërisë, si: Grupi “Çipini”, Grupi i Tragjasit, dhe Grupi i Vezhdanishit. Ajo është vlerësuar me certifikata të ndryshme për interpretim të këngës labe, si dhe me “Certifikatë Mirënjohjeje” nga Qarku i Vlorës për kontributin e saj në ruajtjen e trashëgimisë shpirtërore.

Në vitin 1985, në Festivalin e Beratit, Bukuri fitoi vendin e parë me këngën monofonike “Qani moj çobanka, qani”, duke lënë gjurmë në historinë e interpretimit të këngës tradicionale shqiptare. Sot, së bashku me bashkëshortin e saj, z. Mihal Selimaj, një emër i njohur në qytetin e Vlores për veprimtari në fushën biznesit, reklamës dhe medias (bashkëpunëtor i gazetës “Rrënjët”), janë kthyer në një çift artistësh të mirëfilltë, që përçojnë vlera përmes këngës labe. Përkushtimi i tyre ndaj artit dhe vendlindjes është mishëruar në këngën për Lepenicën, me tekst të shkruar nga vetë Mihal Selimaj.

Kënga e zemrës për Lepenicën

*Lepenica, Kasaba
Vendi bukur për sevda
Nën male ti je futur
Lulezo zambaku bukur*

*Kroje me ujë kulluar
Me kalldrëm si qytet shtruar
Kur flet zëri, lartë buçet
E ngjitet malit përpjetë*

*Sofër e shtruar në rrugë
Me të mira përallorë
S’di si ta shuaj urinë
Në këtë sofër engjëllorë*

*Bukuroshja jonë e vogël
Zambaku i bukurisë
Rritur pranë malit të ashpër
Krenari e Labërisë*

Refreni:
*Lepenicë e Labërisë
Kaninë e vogël të thonë
Në faqe të historisë
Ti ke qenë e mbetesh zonjë.*

Kënga, e kënduar nga Mihal & Bukuri Selimaj, është një himn i qetë dhe i ndjerë për fshatin e tyre. Ajo mbart mall, krenari, por edhe një thirrje për kujtesë kombëtare për të mos harruar vlerat që rrezatojnë prej rrënjëve. Lepenica tashmë nuk është thjesht vetem një fshat, por është me teper një hapësirë shpirtërore, një dëshmi e gjallë e lashtësisë, rezistencës dhe kulturës shqiptare. Nga shpella prehistorike të kënga moderne, nga lufta për liri të frymëzimi artistik, Lepenica rrezaton atë që shpesh mungon: harmoninë mes së shkuarës dhe së tashmes. Dhe për këtë, populli i saj, bijtë dhe bijat e këtij vendi, meritojnë më shumë se ky shkrim i shkurter, por një mirënjohje të thellë kombëtare.

Tek “Smerald Shpk Vlorë” me President Mihal Selimaj, do të gjeni llojshmëri materiale si: pllaka të dimensioneve të ndryshme, pajisje hidrosanitare, aksesore, tulla për oxhak, mozaik shumëngjyrësh, koll, fino, stuko, etj., por mbi të gjitha një shërbim të shpejtë, cilësor e me kulturë.

Ju mirëpresim në ambjentet tona me shumëllojshmëri materiale sipas gustos dhe shijes suaj dhe me çmim të arsyeshëm.

Adresa: Rruga Transballkanike, pranë rrethrotullimit të Omones. Magazina qendrore në hyrje të Nartës. Vlorë, Albania. Tel: 00355/67202359 / 00355/682040290 / FB: Smerald Shpk Vlore